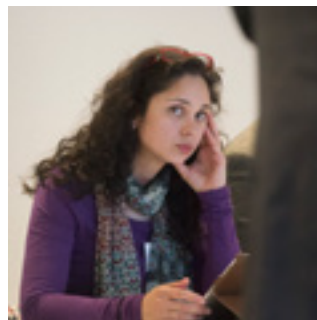
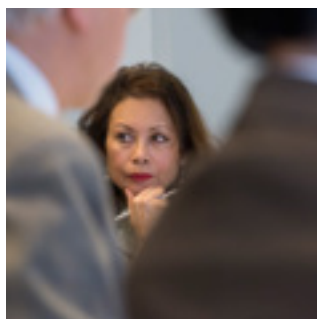

É É N | W O | 2

HET LEVEND HOUDEN VAN DE HERINNERING
AAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

COLOFON

Initiatiefnemers:

COVVS

Stichting Herdenking 15 Augustus 1945

Stichting Pelita

Indisch Platform

Mede-organisator: Cogis

Eindredactie: Wim D. Visser (Cogis)

Ontwerp: Suggestie & illusie, Utrecht

Foto's: Erik Kottier

Deze publicatie is, evenals de conferentie, mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van het fonds en het Nationaal Comité 4 en 5 mei.

ÉÉN WERELDOORLOG II

Het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog

Verslag Conferentie 8 maart 2014

Inhoudsopgave

INLEIDING	5
SPREKERS	
Openingswoord - Dik de Boef	7
Introductie - Ad van Liempt	11
Herinneren en doorgeven - Kees van der Burg	12
Betrek jongeren bij herdenken Tweede Wereldoorlog - Jan Kees Wiebenga	14
Herdenking 4 mei: een nieuwe invulling - Hans Meijer	16
Thema vrede en veiligheid moet worden verbreed - Ton Heerts	20
De Tweede Wereldoorlog: geschiedenis of levend verleden? - Jos Palm	22
Samenwerking organisaties van Europese en Aziatische signatuur - Puck Huitsing	25
Eén groot narratief van de Tweede Wereldoorlog belangrijk - Wim Manuhutu	28
Hoe vertellen jongeren het verhaal van hun ouders en grootouders? - Rocky Tuhuteru	31
Oorlogsverhaal Indische Nederlanders is Nederlands verhaal - Siem Boon	33
Herijking herdenking: op zoek naar het gemeenschappelijke verhaal - Jacques Wallage	36
Herdenken: op zoek naar nieuwe rituelen - Hans Teengs Gerritsen	38
VERSLAGEN WERKGROEPEN	
Werkgroep 1 - Samenhang Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië	40
Parallelsessie	45
Werkgroep 2 - Kennisoverdracht Tweede Wereldoorlog in het onderwijs	49
Werkgroep 3 - Samenwerking organisaties van Europese en Aziatische signatuur	54
Parallelsessie	58
Werkgroep 4 - Integratie oorlogservaringen ouders en grootouders bij kennisoverdracht	62
Parallelsessie	64
Werkgroep 5 - Herdenken Tweede Wereldoorlog in de toekomst	68
Parallelsessie	71
BIJLAGEN	
Programma	74
Personalia	76

Conferentie 8 maart 2014
Een Wereldoorlog II:
het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog

Programma:

9.15 - 10.00 uur

9.30 - 10.10 uur

Ontvangst en inschrijving

Welkomstwoord Da de Boef (voorzitter COVVO)

Introductie door voorzitter Ad van Lempe

Tespraak Kees van der Burg (voorzitter COVVO)

Problemen van VWS

aan Internet

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Wat is de samenhang tussen WO II in Europa en Azie het

Inleiding

De organisaties waarin oorlogsgetroffenen zich verenigd hebben, stellen zich vanuit hun verantwoordelijkheid elk jaar weer de vraag hoe de herdenking in de toekomst op een verantwoorde manier gestalte kan worden gegeven en hoe deze voor toekomstige generaties levend kan worden gehouden en verankerd.

In 2010 was deze vraag voor het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS) aanleiding tot het organiseren van een grootschalige conferentie met tal van organisaties van oorlogsbetrokkenen. Een van de doelstellingen van deze conferentie was om samen met andere organisaties aan genoemde verankering te werken, nadrukkelijk ook met de organisaties die georiënteerd zijn op de oorlog in het voormalig Nederlands-Indië. Deze waren ook op de conferentie vertegenwoordigd. Thema's waren onder andere: educatieve reizen, gastlessen op scholen en internationale samenwerking met verenigingen en comités van oorlogsbetrokkenen.

Tijdens de conferentie bleek onder meer dat de beeldvorming en kennis over de Tweede Wereldoorlog in het voormalig Nederlands-Indië nog altijd te wensen overlaat. Dat wordt betreurd, omdat de oorlog in de Pacific deze oorlog juist tot een 'wereldoorlog' maakte en Nederlands-Indië ten tijde van de Tweede Wereldoorlog deel uitmaakte van het Nederlands Koninkrijk.

In overleg met de Stichting Pelita ontstond daarom het plan een vervolgconferentie te organiseren, die zich zou moeten richten op de vraag hoe de op Europa en Azië georiënteerde organisaties zouden kunnen samenwerken met betrekking tot het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, waarbij de oorlog in de Pacific een volwaardige plaats zou moeten krijgen in het geheel van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Om het draagvlak voor dit idee te vergroten is door het COVVS, behalve met Pelita, samenwerking gezocht met het Indisch Platform en de Stichting Herdenking

15 Augustus 1945. Deze vier organisaties hebben gezamenlijk, met ondersteuning van de Stichting Cogis, een vervolgconferentie georganiseerd die plaatsvond op 8 maart 2014 in De Eenhoorn te Amersfoort.

CONFERENTIE 8 MAART 2014

Aan deze conferentie, getiteld 'Een Wereldoorlog II', namen ruim 150 mensen deel. De bedoeling van de conferentie was het realiseren van een constructief platform voor instellingen met zowel een Europese als Aziatische achtergrond. Het streven was met name erop gericht een samenhang tussen de 'twee' oorlogen te organiseren en kanaliseren. Vragen daarbij waren onder meer: welke verbindingen kunnen er worden gerealiseerd tussen de herdenkingen van 4 mei en 15 augustus en Bevrijdingsdag op 5 mei? En, hoe kan de eenheid tussen beide herdenkingen het beste publiekelijk tot uitdrukking worden gebracht? Een belangrijke vraag was ook hóe en vanuit welke invalshoeken de nieuwe generaties bij de herdenkingen in de toekomst betrokken kunnen worden? En in het verlengde daarvan: moet het niet intercultureler, welke rituelen zijn onvervangbaar en welke moeten er worden gemoderniseerd? In dit verband is kennisoverdracht gericht op jongeren, met name waar het de oorlog in de Pacific betreft, cruciaal. Vooral de vraag hoe bestaand lesmateriaal in nieuw te ontwikkelen lesmateriaal van lagere en middelbare scholen geïncorporeerd kan worden, evenals in het curriculum van pabo's, journalistieke en lerarenopleidingen, is daarbij van wezenlijk belang. De organisatie hoopte dat de conferentie een eigen bijdrage zou kunnen leveren die toevoegt aan een evenwichtige en correcte beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog.

Een ander doel van de conferentie was het zoeken van samenwerking met andere organisaties van oorlogsbetrokkenen die zich herkennen in de doelstellingen van de organiserende verenigingen Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, het Indisch Platform, het COVVS en de Stichting Pelita.

DOELGROEP

De conferentie richtte zich met name op verenigingen en comité's die deel uitmaken van het COVVS en andere verenigingen en organisaties van oorlogsgetroffenen, inclusief de organisaties die een directe relatie hebben met Nederlands-Indië. Daarnaast waren er ook jongerenorganisaties aanwezig, waaronder hen die georiënteerd zijn op Nederlands-Indië. Tevens waren er vertegenwoordigers uit het onderwijs uitgenodigd.

INHOUD PUBLICATIE

Op de conferentie zijn een tiental korte voordrachten gehouden van elk tien minuten om vanuit zoveel mogelijke invalshoeken inzichten en ideeën aangereikt te krijgen die kunnen bijdragen

aan het vorm en inhoud geven van de herdenking van de Tweede Wereldoorlog, die toekomstbestendig is en waarbij ook toekomstige generaties zich betrokken voelen.

In deze publicatie treft u de neerslag aan van alle voordrachten die op de conferentie gehouden zijn, alsmede de verslagen van de zeven gespreksgroepen waarvan er vijf, in parallelsessies, tweemaal gehouden zijn. Daarnaast treft u het openingswoord aan van COVVS-voorzitter Dik de Boef en de inhoudelijke introductie van dagvoorzitter Ad van Liempt. Tenslotte zijn er enkele bijlagen in deze publicatie opgenomen, te weten de personalia van de sprekers en het programma. Het geheel wordt geïllustreerd met foto's van de conferentie gemaakt door fotograaf Erik Kottier.

OPENINGSWOORD

Dik de Boef, voorzitter COVVS

Geachte aanwezigen, beste vrienden en vriendinnen, hartelijk welkom.

Een bijzonder welkom voor alle sprekers en hun co-referenten en een speciaal welkom voor de heer Kees van der Burg, directeur-generaal Langdurige Zorg, die namens het ministerie van VWS de conferentie zal toespreken. Het is mij een grote eer deze conferentie "Eén Wereldoorlog II" namens de organisatoren de Stichting 15 Augustus 1945, het Indisch Platform, de Stichting Pelita en het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS) te mogen openen. Wij maken het onszelf vandaag niet eenvoudig. Niet in de laatste plaats vanwege de opgestelde agenda, waarmee we een basis willen leggen voor verdieping van wederzijdse kennis en begrip voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het Koninkrijk der Nederlanden.

Deze conferentie markeert een bijzonder en belangrijk moment. Voor het eerst in de geschiedenis gaan we met zo velen in discussie over verregaande vormen van samenwerking tussen de organisaties met een Nederlands-Indisch oorlogsverleden en organisaties met een Europees oorlogsverleden. Van de ruim zestien miljoen inwoners die Nederland nu telt, komen er ongeveer 1 miljoen uit de voormalige koloniale gebieden. Alleen al daarom moeten alle aspecten van de Tweede Wereldoorlog, die kenmerkend zijn voor heel Nederland, een geïntegreerd en evenwichtig onderdeel worden van het collectieve geheugen. Zo kunnen we de achterstelling waarvan sprake is in de beleving van velen die uit de voormalige koloniale gebieden komen, opheffen.

PERMANENT OVERLEGORGAAN

Wij hopen dan ook dat de uitkomst van deze conferentie de voorwaarden en mogelijkheden creëert voor een permanent overlegorgaan. Dit is in onze ogen nodig, niet alleen vanwege de demografische ontwikkeling van de eerste generatie, maar tevens door de bezinning op de betekenis van de Tweede Wereldoorlog

voor de volgende generaties. Ook zij moeten in staat worden gesteld voort te gaan met het herdenken en vieren van het einde van de Tweede Wereldoorlog. Maar er is ook een dwingende urgentie. We leven in een tijd van grote onzekerheid over de toekomst en dat schept mogelijkheden voor politieke charlatans die een koers in willen slaan van eng nationalisme, met alle mogelijke negatieve gevolgen en gevaren van dien. De conferentie heeft ook vorstelijke belangstelling. Zo laat de koning ons weten en ik citeer uit de brief van 19 december 2013 van de dienst van het Koninklijk Huis; "Hij ondersteunt uw initiatief om met traditionele organisaties van herdenken de handen ineen te slaan. Hij wenst u een vruchtbare conferentie toe".

BOVEN JEZELF UITSTIJGEN

Oorlogen ontmenselijken, maar soms zijn er individuen die boven zichzelf en hun omgeving uitstijgen en die hun menselijkheid behouden. In dat licht las ik onlangs in een bundel gedichten van

Russische frontsoldaten uit de Tweede Wereldoorlog een opmerkelijk gedicht. Ik zal twee regels citeren;

'Ja een soldaat moet doden.
Dat is zo al eeuwen.
Maar pas op, dood niet de mens die je in jezelf hoort
schreeuwen.'

Het andere voorbeeld komt uit het boek van Bep Stenger: "Verzet in Nederlands-Indië." Zij noemt twee Japanse bewakers, Nakayama en Yashima, die zich ten opzichte van de gevangenen menselijk gedroegen.

Waarom deze voorbeelden? Omdat we op deze conferentie boven onze eigen focus moeten uitstijgen, om al die ervaringen in het grotere geheel een eigen plek te kunnen geven. Maar ook omdat deze samenwerking het ons mogelijk maakt, ondanks de verschillen in ervaring en beleving, met elkaar in een zakelijke dialoog te treden.

ONDERLINGE VERSCHILLEN

Er waren en zijn verschillen in het bekijken en beoordelen van de Tweede Wereldoorlog in zijn totaliteit. Maar laat dit geen obstakel zijn in de discussie van vandaag. Zo waren er grote ideologische verschillen tussen de Nazi's en de Japanners. Nazi-Duitsland ontketende de Tweede Wereldoorlog en rechtvaardigde deze ideologisch met het onderscheid tussen Über- und Untermenschen. Die ideologie lag in de jaren 1933-1945 aan de basis van alle uitwassen van deze oorlog, met het epidemisch antisemitisme, culminerend in de Holocaust als absoluut dieptepunt.

Het Azië voor de Aziaten van de Japanners heeft ook een onderaan van racisme in zich. Maar gelukkig heeft dit niet geleid tot vernietigingskampen, waar mensen vermoord werden om wie zij waren. Hiermee wil ik beslist geen hiërarchie in leed aanduiden. Leed is nooit te vatten in een hiërarchie. Ik wil slechts duidelijk maken dat er verschillen zijn in de verhalen over de oorlog, zeker in de beleving ervan. En die zullen nog zeer lang doorwerken.

MARGINALISATIE TABOE

Ook nu nog zijn er samenlevingen waar de roep om een zondebok klinkt. Die aanklacht is gericht tegen mensen louter omdat ze bestaan. Ze worden met uitsluiting of strafbaarstelling bedreigd. Een samenleving die mensen of groepen bewust marginaliseert zal later altijd met de negatieve gevolgen hiervan geconfronteerd worden. Geschiedenis is niet alleen geschiedenis. Het is een bestanddeel van het heden, maar geen heden zonder verleden. Ik denk dat als we de komende generaties willen aanspreken, wij hen het grote verhaal van de Tweede Wereldoorlog dienen te vertellen. Een oorlog waarin mensen van alle continenten betrokken waren: ruim vijftig landen participeerden hierin. In het toenmalige Koninkrijk was sprake van directe oorlogshandelingen in Nederland en Nederlands-Indië. Suriname en de Antillen waren eveneens bij de oorlog betrokken. Zij leverden onder meer grondstoffen als bauxiet en benzine. Ook mogen we niet onverschillig staan tegenover verzetsdeelnemers als Anton de Kom en George Maduro, evenmin ten aanzien van de militairen die vanuit Suriname en de Antillen meevochten in Nederlands-Indië tegen de Japanners. Overigens is het daarbij opvallend dat zij weigerden te vechten tegen de Indonesische onafhankelijkheidsstrijders.

DAT NOOIT WEER

De uitkomst van de oorlog was internationaal en nationaal één grote chaos. Het was eveneens het begin van het dekolonisatie-proces, dat voor Nederland nog vier jaar oorlog in Nederlands-Indië betekende. Dit bracht een immigratie uit de voormalige koloniën op gang waarop niemand psychologisch was voorbereid. De tribunalen in Tokio en Nürnberg waren een eerste reactie op de naoorlogse chaos. Ze werden ingesteld om de misdaden tegen de menselijkheid te bestraffen. De oprichting van internationale organen zoals de Verenigde Naties en de Europese Unie volgde niet lang daarna. Daarbij had men feitelijk slechts één doel voor ogen: "Dat nooit weer". Uitvloeisel hiervan zijn de oprichting van het Internationale gerechtshof met een zetel in Den Haag en diverse andere tribunalen, zoals het Joegoslavië-tribunaal.

Zo kijken naar de geschiedenis schept een spanningsveld tussen de eigen ervaring en het grotere verhaal. De eigen ervaring maakt immers onderdeel uit van de manier waarop de geschiedenis beleefd wordt, maar is niet het hele verhaal (als het al mogelijk is dat te vertellen). Wij zullen, willen we de thema's die vandaag aan de orde zijn recht doen, ons dus moeten richten op dat grote geheel en de onderlinge verschillen achter ons laten. Alleen dan is het mogelijk uit te stijgen boven onze eigen beleving. Maar we hoeven onze eigen ervaringen ook niet te bagatelliseren. Ieders ervaring verdient een plek in het grotere geheel. Ik denk dat alleen op die manier jongere generaties in staat en bereid zijn het verhaal van de Tweede Wereldoorlog, in al haar diversiteit, door te geven. Uiteraard zullen zij dat op hun eigen manier doen en gebruikmaken van alle moderne communicatiemiddelen. Daar hoeven we niet bang voor te zijn. Iedere generatie heeft het recht om op haar eigen manier het verhaal van de oorlog door te vertellen, gekleurd als het zal zijn door hun eigen inzichten en ervaringen.

HISTORISCHE FEITEN EN IJKPUNTEN DOEN ERTOE

Gelukkig leven wij in een maatschappij waarin de overheid zich bewust is van de betekenis van dit onderdeel van de geschiedenis. Zo zei VWS- staatssecretaris Van Rijn tijdens de opening van de tentoonstelling 'De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen' onder andere dit: "Historische feiten en ijkpunten

in de geschiedenis doen ertoe. Dat we als overheid en samenleving invulling zullen blijven geven aan de herinnering van de Tweede Wereldoorlog staat buiten kijf en moet buiten kijf blijven staan." Een andere vraag die zich op deze conferentie aandient, is: welke betekenis hebben de verschillende onderscheidende herdenkingen in het kader van de nationale 4 mei-herdenking? Denk aan de 15 augustus-herdenking in Den Haag; de Dachau-, de Auschwitz- en de Ravensbrückherdenking; de herdenking van de Februaristaking 1941 in Amsterdam; de herdenkingen in Bronbeek in Arnhem; de herdenking van het Geuzenverzet in Vlaardingen. Zij zouden een verbindingsschakel kunnen vormen tussen de verschillende culturen door deelname aan elkaars herdenkingen. Wat mij betreft zijn deze herdenkingen ook de zuurdesem en opmaat voor de 4e en 5 mei.

Rest mij dank uit te spreken aan het vfonds, Cogis en het Nationaal Comité 4 en 5 mei die door hun diverse bijdragen deze conferentie mogelijk hebben gemaakt. Ik hoop op een vruchtbare gedachtenuitwisseling in de diverse werkgroepen en wens ons een mooie en goede conferentie toe.

Introductie

Ad van Liempt, dagvoorzitter

Deze conferentie heeft als titel meegekregen 'Eén Wereldoorlog II: het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.' Op dit moment wordt er op een andere plek ook geprobeerd invulling te geven aan dit thema. En wel in de Kunsthal te Rotterdam, waar momenteel de expositie 'De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen', gehouden wordt. Ik ben daar persoonlijk nauw bij betrokken en kan u melden dat inmiddels zo'n 40.000 bezoekers de museumpoort zijn binnengetrepen. En dat in een maand tijd! Dat zijn ongelooflijke getallen die eigenlijk al aangeven, hoezeer het mogelijk is die herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden. Deze conferentie gaat vooral over de mogelijkheid om de herinnering van de oorlog in Europa en die in het voormalig Nederlands-Indië met elkaar te verbinden. Het is een initiatief van vier organisaties die zich voor deze verbinding sterk willen maken: het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS), Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, het Indisch Platform en de Stichting Pelita. Wat gaan we doen? U krijgt in de ochtend een tiental prominente sprekers te horen over genoemde thematiek. Zij hebben de opdracht meegekregen om dat kort en bondig te doen, namelijk in tien minuten. Dat is natuurlijk veel te kort, kan ook eigenlijk niet, maar we doen het toch. De organisatie heeft hiervoor gekozen opdat u een zo breed mogelijk scala aan meningen te horen krijgt. Om een strakke planning bij zoveel sprekers mogelijk te maken, is gekozen voor een hele speciale methode, een muzikale methode. Elke spreker die zijn tijd overschrijft wordt om een vriendelijke manier muzikaal tot de orde geroepen. Dat maakt mijn taak er een stuk eenvoudiger op.

Vanmiddag zijn er twee gespreksronden in een zevental werkgroepen, waarvoor u allen inmiddels al bent ingedeeld. Na afloop daarvan vatten we hier centraal nog even de hoofdlijnen samen, waarna ik met een dankwoord de bijeenkomst zal besluiten.

Herinneren en doorgeven

Kees van der Burg

In de Kunsthall is nu een tentoonstelling te zien waarmee de verhalen van de Tweede Wereldoorlog in honderd voorwerpen worden verteld. Dat is heel tastbaar. En natuurlijk trekken met name de knikkers van Anne Frank de aandacht, omdat ze bij velen tot de verbeelding spreken. Heeft u de knikkers gezien op het journaal een paar weken geleden? Allerlei kleuren in een blikje. Je wilt ze aanraken, je hand erin steken om ze tegen elkaar te horen tikken. Het is een geluid dat ik ook thuis vaak hoor. Die knikkers zijn van mijn kinderen. Ik vind ze op de gekste plekken en val er soms bijna over. Waarschijnlijk net zoals Otto Frank in nog zorgeloze tijden over de knikkers van Anne struikelde.

OVERHEID OP GEPASTE AFSTAND

Op die tentoonstelling hangt ook een kindertruitje van hondenhaar; wol was er niet meer. Je krijgt al de kriebels als je ernaar kijkt. De Kunsthall geeft de verhalen door op een mooie manier. In beeld. Tastbaar. En bovendien werkten nog nooit eerder zoveel organisaties samen aan één tentoonstelling over de Tweede Wereldoorlog. En die samenwerking is ook in de toekomst heel belangrijk. Om te blijven herinneren.

Persoonlijk vind ik het 'herinneren en doorgeven' belangrijk. Ik nodig gastsprekers uit op de school van mijn kinderen. Voor u is het belangrijk omdat het velen van u zelf of uw familie raakt. VWS vindt het belangrijk. Met gepaste afstand. Want één van de boodschappen van uw conferentie in november 2010 aan de overheid was: 'wees aanwezig, steun waar mogelijk, maar ga niet actief regisseren, laat er een natuurlijke dynamiek in herdenken en herinneren ontstaan, over de grenzen van de generaties heen.'

NIEUWE VORMEN VAN SAMENWERKING

Tegelijkertijd zijn we, met velen van u, op zoek gegaan naar mogelijkheden voor meer samenwerking, gericht op het verduurzamen van functies, het professionaliseren en het gewoon slimmer organiseren. Een goede ontwikkeling is de samenwerking

tussen de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 en het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek. Het Nederlands Dachau Comité, de BEGO, de Stichting Gedenkplaats Haaren en de Stichting Nationale Hannie Schaft Herdenking zijn allemaal toegetreten tot het COVVS. Dat is een mooie ontwikkeling. Die nieuwe vormen van samenwerking zijn belangrijk omdat we een aantal ontwikkelingen signaleren die daarom vragen. Visie 2020 - een toekomstverkenning van musea en herinneringscentra Tweede Wereldoorlog - laat duidelijk zien waar we in de toekomst op bedacht moeten zijn. Ten eerste, het aantal mensen dat tot de eerste generatie behoort. U bent er gelukkig nog bij, u bent onze getuigen. Maar er zijn steeds minder mensen die uit eigen ervaring over de oorlog kunnen vertellen, de besturen bevolken en het werk doen. Steeds vaker neemt de 2e en 3e generatie het over.

Met vertellen over de oorlog geeft u uw verhaal door, ook al is die bijdrage maar een klein onderdeelje van het grote verhaal. De werkgroep die vandaag discussieert over de vraag hoe nieuwe generaties kunnen praten over de oorlogservaringen van ouders en grootouders, is dan ook een interessante. In veel landen wordt naar nieuwe manieren van overdracht gezocht. Denemarken breidde bijvoorbeeld hun gastsprekersprogramma uit naar deskundigen, waarbij ook de relatie met hedendaags burgerschap wordt gelegd.

KENNISOVERDRACHT CRUCIAAL

Om contact te blijven maken met nieuwe generaties die er anders naar kijken en het anders ervaren, is kennisoverdracht cruciaal. Bijvoorbeeld via school. Gastdocenten - zoals Dik de Boef op de Rietput in Heukelum - zijn heel belangrijk. In het geschiedenisonderwijs is de Tweede Wereldoorlog in Nederland en in Indië op dit moment goed verankerd. Leraren hebben in Nederland een grote zelfstandigheid in de klas. Hoe verleiden we ze tot aandacht voor de Tweede Wereldoorlog in al zijn facetten? We proberen dat via de herinneringscentra, via websites van het Nationaal Comité,

leermiddelen en via de sprekers in klaslokalen. Het blijft daarbij zoeken naar andere paden en andere manieren van communicatie die gebruik maken van nieuwe technologieën en ontwikkelingen in de samenleving. Mooi voorbeeld is de pas geopende *Liberation Route Europe* die door een deel van Nederland loopt. Op internet luister je naar teksten van plekken die in de oorlog een rol hebben gespeeld, of waar nu nog resten van te zien zijn. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft meegewerkt om bestaand lesmateriaal geschikt te maken voor *digi-boards*, die nu in veel klassen hangen. Dat we met *audioguides* op pad gestuurd worden, vinden we nu al heel normaal. Over niet al te lange tijd zal er gebruik gemaakt worden van *google glass*.

NEDERLANDS-INDIË NIET VERGETEN

Onze speciale zorg is altijd dat Nederlands-Indië niet vergeten wordt. De oorlog was een *wereldoorlog*. Ik kan u verzekeren dat Indië hoog op de agenda van de overheid blijft staan. Het is belangrijk dat er verbindingen worden gelegd tussen de verschillende groepen die gericht zijn op Europa en Azië, maar ook met het verzet en andere slachtoffergroepen. Gelukkig zijn er vandaag twee werkgroepen die over het belang van de verbinding Nederland-Azië gaan.

VWS stimuleert samenwerking. Landelijk georganiseerde organisaties van oorlogsgetroffenen kunnen hoe dan ook een beroep doen en blijven doen op de subsidieregeling voor lotgenotencontacten voor een bijdrage in de kosten om contact te houden met de leden van de eerste generatie. De organisatie van deze dag heeft het over een kantelmoment. Ik denk dat er veel te winnen valt met nieuwe manieren van samenwerking en communicatie. De wil om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden is daarbij het uitgangspunt. Wij moeten proberen nieuwe generaties alert te houden zowel ten aanzien van zaken die de democratie aantasten als kansen die de democratie biedt. Er is een grote kans dat de volgende generatie niet de verhalen van de eerste generatie zal blijven herhalen, maar dat zij andere wegen zullen zoeken om het verhaal te vertellen. Ze zullen daarin steeds meer de verbinding met de actualiteit zoeken en steeds meer spreken over 'Niet mijn oorlog, wel mijn vrijheid'.

Betrek jongeren bij herdenken Tweede Wereldoorlog

Jan Kees Wiebenga (referent)

Het is vandaag 8 maart; daarbij gaan onze gedachten uit naar 8 maart 1942: de capitulatie van Nederlands-Indië. Het was de dag dat Radio Bandoeng moest zeggen: "wij gaan nu sluiten; vaarwel, tot betere tijden".

INLEIDING

Als het gaat om de samenhang tussen de Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië - het concept "Eén WO II", zoals het in de titel van deze conferentie genoemd wordt - staan daarbij voor mij twee vragen centraal:

1. Hoe kan de samenhang in de herdenkingen van nu (meer) tot uiting komen? Hoe breng je de eenheid tussen de herdenkingen van 4 mei en 15 augustus publiekelijk tot uitdrukking? En hoe zit het met de overige - plaatselijke - herdenkingen?
2. Heeft het herdenken en herinneren geholpen de wereld veiliger en vredelievender te maken? En hoe plaats je dit in het heden?

HERDENKEN

Het herdenkingslandschap en de architectuur van het herdenkingswezen in Nederland zien er thans, grofweg gesteld, als volgt uit. Er zijn:

- nationale herdenkingen
- vele thematische herdenkingen, alsmede
- vele plaatselijke herdenkingen.

Er is daarbij sprake van vrij grote verschillen tussen de herdenkingen van 4 mei en 15 augustus.

WIE WORDEN ER OP 4 MEI EN 15 AUGUSTUS HERDACHT?

Op 4 mei worden alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog herdacht, zowel die in Europa als Azië. Dat is inclusief alle omgekomen militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar ook worden degenen herdacht die in de naoorlogse jaren bij vredesoperaties in het buitenland zijn omgekomen.

Op 15 augustus worden alle slachtoffers van de oorlog die Nederland voerde tegen Japan herdacht. Deze oorlog duurde van 8 december 1941 tot 15 augustus 1945. Herdacht worden de omgekomen militairen die als krijgsgevangenen werden geïnterneerd. Daarnaast de vrouwen en kinderen in en buiten de kampen die de oorlog niet overleefden, alsmede de ontelbaar vele slachtoffers onder de Indonesische bevolking, waaronder honderdduizenden dwangarbeiders (Romusha's).

Hierbij noteer ik dat de herdenking op 15 augustus zich uitsluitend richt op de Tweede Wereldoorlog. De herdenking op 4 mei daarentegen is in principe veel breder en is gericht op alle slachtoffers van oorlogen waarbij Nederland tot nu toe betrokken was.

BEVRIJDING?

4 mei en 5 mei zijn een soort twee-eenheid: op 4 mei vindt de herdenking van de doden plaats; op 5 mei de viering van de bevrijding.

Hoe anders is dat ten aanzien van de herdenking op 15 augustus. Van bevrijding was geen sprake. Laat ik het iets sterker uitdrukken: van bevrijding van de 150.000 gevangenen was in het geheel geen sprake. Op 17 augustus 1945 werd de onafhankelijkheid van Indonesië uitgeroepen. Het was een chaotische toestand. Luitenant gouverneur-generaal Van Mook, die feitelijk verantwoordelijk was voor handhaving van de openbare orde, kon niet eerder in Batavia aankomen dan op 3 oktober 1945. In zijn eerste bericht aan de regering sprak hij over 'bergen van moeilijkheden, zeeën van misverstanden en woestijnen van vernieling.'

De Japanners moesten voor de bescherming van de bevolking zorgen, tot in 1946 toe. Ik noteer hierbij dat het bij de herdenking op 15 augustus niet over bevrijding gaat maar over de oorlog. En wel de capitulatie van Japan op die dag, nadat er twee atoombommen waren gevallen, één op Hiroshima en één op Nagasaki.

VERZOENING?

Bij de herdenking van 4 mei zijn geen vertegenwoordigers van andere landen aanwezig. Op 15 augustus zijn die er wel, zoals de ambassadeurs van de geallieerde landen Groot-Brittannië, Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland, alsmede de ambassadeur van Indonesië. Niet aanwezig is de ambassadeur van Japan. Ik wijs erop dat, anders dan de Bondsdag in Duitsland, het Japanse parlement nooit schuld heeft bekend. Dit is bij sommige plaatselijke herdenkingen anders. Daar zijn soms personen uit Duitsland wél aanwezig. Ik wil daarover nu maar één ding zeggen: de wijze van herdenken zou geen zaak voor de rechter moeten zijn.

HERINNEREN

De 15e augustus bestaat uit drie delen, namelijk herinnering, herdenking en verwerking: 's ochtends is er een grote bijeenkomst in het Haagse Congresgebouw, waarvoor telkenjare een thema wordt gekozen. Daar is ruimte voor een bredere invalshoek. Zo was enige jaren geleden het thema 'Vertrek uit Indië'; dat betrof vanzelfsprekend de periode ná de Tweede Wereldoorlog.

Op het vlak van herinneren ligt een grote uitdaging waarvan het zinvol en doenlijk is om de handen ineen te steken, met name door jongeren bij deze problematiek te betrekken. Er is bij de jeugd een grote wil om te herinneren, zo blijkt telkenmale uit onderzoek. Maar het moet ze wel aangereikt worden. Dat kan onder meer door in het onderwijs blijvend aandacht te schenken aan de Tweede Wereldoorlog, zoals die zich hier en overzee voltrok.

GEO-POLITIEK

Dit brengt mij op de tweede vraag : heeft het herdenken en het herinneren geholpen de wereld veiliger en vredelievender te maken, en hoe plaats je deze thematiek in het heden?

De herdenking op 15 augustus gaat juist dáárover: over de wereldschaal van de oorlog. Er was destijds een tripolaire wereld: de Asmogendheden (Duitsland/Italië/Japan), de Geallieerden en de Sovjet-Unie met haar vazalstaten. Na de Tweede Wereldoorlog volgde de zogeheten Koude Oorlog, een bipolaire wereld. Door de ineenstorting van de Sovjet-Unie werd de wereld monopolair, met Amerika als politieagent (Pax Americana). Juist in dit jaar, na drie door Amerika verloren oorlogen (Vietnam, Irak en Afghanistan) staat ons een nieuwe wereldordening te wachten. Dat is die van een multipolaire wereld, waarin een achttal beschavingen - waaronder drie in Azië, te weten India, China en Japan - naast elkaar moet zien samen te leven (Sam. Huntington - the Clash of Civilizations - 1997). In die onzekere wereldordening zullen de jongeren moeten leven. Het is onontbeerlijk om daarbij weet te hebben van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog.

SLOT

Dit alles brengt mij tot de volgende slotoverwegingen:

1. Voor het betrekken van de jongeren bij herdenken en herinneren kan samenwerking van belang zijn, want de oorlog hield niet op bij onze grenzen. En ook in deze tijd is ons bestaan daartoe niet beperkt - ook al zouden sommigen dat misschien willen.
2. Voor de herdenkingen zelf zou het oude Chinese gedicht: 'laat 100 bloemen bloeien/laat 100 scholen wedijveren' kunnen gelden.

Herdenking 4 mei: een nieuwe invulling

Hans Meijer (co-referent)

Als co-referent ben ik gevraagd te reageren op datgene wat de heer Wiebenga voor mij heeft gezegd. Mijn voordracht heb ik daarom deels laten hangen van hetgeen ik zojuist gehoord heb. Wat de herdenking betreft, staat het buiten kijf dat de 4 mei-herdenking op de Dam toch vooral een Nederlandse aangelegenheid is. Alleen al de datum van 4 mei impliceert dat de focus op de Duitse bezetting is gericht. Dat is een gegeven. Welke datum zou je anders moeten kiezen? 15 augustus is duidelijk geen 4 mei, en zeker ook geen 5 mei. Een compromis is moeilijk denkbaar. Dat bereik je niet door ergens tussen beide data in te gaan zitten. Dus het feit blijft gewoon dat de 4e mei de nationale herdenkingsdag is.

GESCEIDEN HERDENKINGEN

Maar hoe je het ook wendt of keert, de gemiddelde Nederlander zal tijdens die herdenking toch vooral aan de oorlog in Nederland denken en in veel mindere mate aan de oorlog in Azië. Tenzij het, uiteraard, iemand is met een Indische achtergrond. En die zal zich vervolgens niet echt verwant voelen met 4 mei als herdenkingsdatum, omdat zijn verhaal daar niet echt benadrukt wordt. Toch worden bij die herdenking alle oorlogsslachtoffers na 1940 herdacht, dus inclusief iedereen die in Azië gevallen is. Overigens niet alleen de gevallen gedurende de Tweede Wereldoorlog, maar ook tijdens de Bersiap-periode en daarna. Daarnaast worden ook de mensen herdacht die betrokken waren bij de Unifil-vredesoperaties. Eigenlijk wordt er op 4 mei stilgestaan bij alle gesneuvelden uit de Tweede Wereldoorlog, alsook bij degenen die onder de noemer van de Verenigde Naties zijn gevallen, tot in Afghanistan toe. Maar het problematische van de nationale herdenking in zijn huidige vorm is dat het Nederlandse bezettingsverhaal daarin centraal staat. En degenen met een Indische achtergrond voelen zich daar toch niet helemaal bij thuis. De mensen die op Nederlands-Indië georiënteerd zijn, kunnen zich simpelweg niet met die 'Europese verhalen' identificeren.

Daarom heeft men daarnaast een eigen herdenking in het leven geroepen en wel op 15 augustus. De heer Wiebenga heeft eerder gememoreerd dat 'de Indische groep' daar graag bijeenkomt, omdat het eveneens een soort ontmoetingsplek is. Daarnaast heeft het ook als herdenkingsplek een meerwaarde gekregen. Enerzijds omdat het de bevestiging is van een gemeenschappelijke achtergrond en anderzijds omdat het ook bijdraagt aan een versterking van de Indische identiteit. En als ik op televisie naar de herdenkingsplechtigheid op 15 augustus kijk, dan voel ik daarbij op de een of andere manier meer warmte en identificatie met de mensen die daar aanwezig zijn, dan bij de herdenking op 4 mei. Dat heeft waarschijnlijk ook te maken met het ritueel op zich. De 4 mei-herdenking is wat statiger en plechtiger met al die kransen, en de aanwezigheid van de koning en andere hoogwaardigheidsbekleders. Maar daardoor heeft het ook minder zeggingskracht. De betekenis is weliswaar hetzelfde, maar de uitwerking is anders. Dat betekent dus dat er verschillende soorten culturen zijn. Die gescheiden herdenkingen hebben een duidelijke functie, die passen bij de eigen achtergrond en cultuur van de betrokkenen. Nadeel is wel dat er door die scheiding ook twee werelden zijn ontstaan, die ogenschijnlijk niet meer met elkaar te verenigen zijn.

INDISCHE URN IN MONUMENT OP DE DAM

Als historicus maak ik daar graag een enkele kanttekening bij. Je kunt weliswaar kijken naar datgene wat je verdeelt, maar je kunt ook een andere bril opzetten en vooral kijken naar datgene wat gemeenschappelijk is en waar verbinding mogelijk is. Bijvoorbeeld door het stellen van de vraag: wat doet een oorlog met de mens? Je zou kunnen zeggen: in een oorlog wordt zowel het goede als het slechte in de mens naar boven gehaald. En als je nu die thema's met elkaar verbindt kun je, in al zijn verscheidenheid, zowel datgene wat mensen in Nederland onder de Duitse bezetting hebben beleefd als de gebeurtenissen in Indië

belichten. Bijvoorbeeld aan de hand van thema's als opofferingsgezindheid en de ervaringen van vrouwen onder de bezetting. Je kunt in feite alle mogelijke aspecten benadrukken, maar het is vooral goed om te kijken naar overkoepelende thema's. Dat zou je ook kunnen laten doorklinken op 4 mei. Er zijn in ieder geval voldoende aanknopingspunten. Zo bevindt zich in het monument op de Dam een Indonesische urn. Die urn bestaat uit grond van 22 erevelden in Nederlands-Indië. Hij staat symbool voor alle mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gevallen, ook in de periode 1945-1949. Uiteindelijk was het een suggestie van generaal Spoor om de urn bij te zetten in het monument op de Dam. De urn is in 1949 in Nederland gearriveerd en in 1950 aangebracht in het voorlopige monument. Pas in 1956 is de urn officieel bijgezet. Ik denk dat veel Indische Nederlanders dit wel zullen weten, maar de gemiddelde Nederlander vrees ik niet.

INDISCHE ELEMENT INTEGREREN OP 4 MEI

Die Indonesische urn zou een prachtig aangrijpingspunt zijn om het Indische element meer te integreren in de Nationale herdenking op 4 mei. Op deze manier zou de 'Verre oorlog' meer onder de aandacht gebracht kunnen worden van het grote Nederlandse publiek als onderdeel van het gehele Nederlandse lijden onder vijandige bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Pas dan zou de herdenking ook daadwerkelijk nationaal zijn. Desnoods zou ook de bijna-oorlog met betrekking tot Nieuw-Guinea (1962) en de betrokkenheid van de West bij de Tweede Wereldoorlog nog geïntegreerd kunnen worden in de herdenking. Ook dat kan op een tastbare manier gestalte krijgen door alsnog urnen met grond van gesneuvelde Surinaamse/Antilliaanse soldaten en van Nederlandse soldaten die op Nieuw-Guinea liggen in de twee nog lege nissen in het monument op de Dam te plaatsen. Als men het nog breder wil trekken, zou ook grond van het graf van Nederlandse soldaten in Korea en van Nederlandse militairen gesneuveld tijdens VN-missies, waar ook ter wereld, in een aparte urn kunnen worden toegevoegd. Hoe dat ceremonieel zou kunnen worden uitgewerkt en welke vorm dat moet krijgen, laat ik graag aan anderen over. Kortom, er zijn meer dan genoeg mogelijkheden om beide oorlogen in elkaar te schuiven. Ik wil daarbij nog een stapje verder gaan.

VERBINDEN OORLOGSMONUMENTEN

Om de nogal statische herdenking op de Dam op een andere wijze vorm te geven, die meer aansluit bij de beleving van de oorlog door met name jongeren, heb ik het volgende voorstel. Er zou een meer dynamische en verbindende relatie gelegd moeten worden met de oorlogsmonumenten die overal in Nederland staan, en die specifiek bepaalde groepen

slachtoffers herdenken. Bijvoorbeeld het Auschwitz-Comité monument, het verzetsmonument de Dokwerker, het Indische monument, Westerbork, het Veteranenmonument in Roermond et cetera. Zou het geen mooi idee zijn om op 4 mei vanuit alle categoriale gedenkplaatsen in Nederland (of uit elke provincie één, al dan niet per jaar wisselend om het aantal te beperken) fakkellopers - jong en oud - met een ter plekke ontstoken vlam te laten lopen naar het monument op de Dam. Daar zou men dan kort voor 20.00 uur gezamenlijk moeten arriveren. Vervolgens ontsteken alle eindlopers afzonderlijke een eigen vlam, die vervolgens via aparte leidingen doorgeleid worden naar één hoofdvlam bij het eigenlijke monument. Dit als symbool van gezamenlijk lijden. Televisieregistratie zou dan tijdens het begin van het hele spektakel, afwisselend, alle monumenten in beeld kunnen brengen. Een commentator zou het verhaal dat daarbij hoort telkens kunnen toelichten, zodat het voor de kijker duidelijk wordt dat al die verschillende herdenkingsplekken samen het grote verhaal vertellen.

De grote vlam bij het monument op de Dam brandt één dag. Op 5 mei wordt die vlam weer gebruikt om opnieuw fakkels - nu als het symbool van 5 mei - aan te steken. Die fakkels worden dan over het hele land uitgedragen naar de bevrijdingsfestivals, zodat er op die manier een directe relatie wordt gecreëerd tussen de vlam van 4 mei, als symbool van het lijden, en het vreugdevuur van 5 mei. Op de 5e mei zou de vlam op de Dam dan weer doven, om vervolgens elk jaar weer opnieuw op bovengenoemde wijze tot leven te worden gewekt. Als elk jaar nu andere monumenten fungeren als beginpunt van de diverse lopers, dan onderstreep je de diversiteit van de vele verhalen elk jaar weer en blijft het een afwisselende en boeiende ceremonie, in plaats van elk jaar hetzelfde ritueel. Tijdens de herdenking zou er in een rede een apart verhaal uitgelicht kunnen worden om de veelkleurigheid van de oorlogsherinneringen tot uiting te laten komen. Op die wijze komt om de zoveel jaar dan ook het Indische verhaal naar voren, naast alle andere. Zo wordt de Verre Oorlog voor het voetlicht gebracht, zonder dat andere Hollandse verhalen verdrongen worden. Ieder komt om de zoveel jaar aan de beurt.

GEMEENSCHAPPELIJKE THEMA'S

Het is ook een manier om nieuwe groepen, met name de jeugd, te kunnen bereiken. Tenslotte is de herdenking niet alleen voor ouderen bedoeld en degenen die de oorlog via hun ouders van nabij kennen. Ikzelf behoor tot die laatstgenoemde generatie. Maar kinderen van nu zegt die hele herdenking helaas weinig. Dat is misschien pijnlijk, maar het is ook veelzeggend. Het betekent dat er in het huidige onderwijs blijkbaar toch iets ontbreekt. En ik denk ook dat wil je beide oorlogen in elkaar schuiven, je een soort populair geschreven geschiedenisboek zou moeten hebben waarbij beide oorlogen thematisch in elkaar geschoven zijn. En dan niet weer het hele verhaal vertellen à la Lou de Jong, maar bijvoorbeeld in een beknopt boekje ingaan op thema's zoals moed, opofferingsgezindheid en lijden. En ook moet in een dergelijk boek aan de orde komen hoe het voor de gemiddelde Nederlander was om vijf jaar te moeten leven onder vreemde overheersing. Dat zijn thema's die in het onderwijs gebruikt kunnen worden en verplichte leerstof zou moeten zijn. Op die manier kan de jeugd hopelijk ook betrokken worden bij de traditie van het herdenken. Het over enige kennis beschikken in dat verband is onontbeerlijk, want alleen herdenken omwille van het herdenken heeft geen zin.

EIGENTIJDSE INVULLING HERDENKING

Zo las ik in dat verband twee weken geleden in de krant dat een meerderheid van de Britse kinderen absoluut niet weet wat er op 11 november in Engeland wordt herdacht, namelijk het einde van de Eerste Wereldoorlog. Die historische gebeurtenis is zo ver van hun bed, dat ze er zich niet mee kunnen identificeren. Het is met andere woorden een loos iets geworden is. Wat ik eigenlijk wil zeggen, bij wijze van conclusie, is het volgende: 15 augustus moet in eigen kring gevierd blijven; 4 mei moet gevierd blijven worden zoals het nu is, maar wel met een aangepaste meer eigentijdse invulling. Mijn voorstel, zoals hierboven beschreven, is een concrete suggestie om daar invulling aan te geven.

Thema vrede en veiligheid moet worden verbreed

Ton Heerts (referent)

Ik beschouw het als een grote eer dat ik u enige overwegingen mag meegeven ten aanzien van het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, het centrale thema van deze conferentie. Ik doe dat namens het vfonds, het nationaal fonds voor vrede, vrijheid en veteranenzorg, waarvan ik directeur ben. Het fonds is actief op drie hoofdterreinen:

1. Erkenning en waardering voor veteranen en al degenen die, namens de Nederlandse overheid waar ook ter wereld, met geweld in aanraking zijn gekomen.
2. Het herinneren, herdenken en vieren van de oorlog in vrijheid.
3. Bijdragen aan de handhaving van vrede, democratie en rechtstaat, inclusief de internationale rechtsorde.

Het vfonds kan initiatieven op die terreinen steunen dankzij middelen uit de postcodeloterij, de bankgiroloterij, de lotto en een klein beetje uit eigen vermogen.

INITIATIEVEN VANUIT HET VELD COÖRDINEREN

In 2010 hield het COVVS een grote conferentie over hoe de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend kan worden gehouden. En, hoe met name het onderwijs daarbij het beste betrokken kan worden om daar vorm en inhoud aan te geven. Ik denk dat daar nog een wereld te winnen valt. Er bestaan weliswaar al vele initiatieven op dit terrein, maar die moeten ook met elkaar verbonden worden. En daar ontbreekt het nogal eens aan. Een van de projecten die we op dit moment bijvoorbeeld steunen is gelanceerd door het verzetsmuseum in Rotterdam en is gericht op jongeren. Ik was daar recent op bezoek en begreep dat er in algemene zin bij de jeugd weinig betrokkenheid is met de Tweede Wereldoorlog. Voor het vfonds reden temeer om initiatieven op dit terrein te blijven ondersteunen. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei bekleedt daarbij een bijzondere positie. Zoals gezegd zijn er gelukkig de nodige initiatieven die als doel hebben de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden. Zo zijn er 'website- initiatieven' die

bedoeld zijn om verschillende informatie, kennis- en ervaringsmomenten met elkaar te delen rond het thema herinneren, herdenken en vieren. Komende week organiseert het Nationaal Comité bijvoorbeeld een grote conferentie rond deze thematiek met docenten geschiedenis en staatsinrichting, kortom met het onderwijsveld. Het vfonds is overigens van mening dat we straks niet van 1 januari tot en met 31 december elke dag moeten herinneren, herdenken en vieren. Want dan gaat het thema eroderen: dan zegt het uiteindelijk helemaal niemand meer iets. Dus moeten we ervoor zorgen dat er een doorlopende lijn ontstaat tussen 4 en 5 mei, 15 augustus en ook de Auschwitz-herdenking. Het vfonds vindt wel, evenals het ministerie van VWS, dat initiatieven van onderaf moeten ontstaan, maar dat die wel enigszins gestuurd moeten worden. De middelen daarvoor zijn helaas niet onuitputtelijk, dus moeten we kritisch zijn. Een belangrijke voorwaarde is dat initiatieven op dit terrein dienen aan te sluiten bij de belevingswereld van jongeren. Dus moeten we ervoor zorgen dat de boodschap die we jongeren willen meegeven hen raakt en op hen zijn afgestemd naar vorm en inhoud. Wat mij betreft is het adagium, waarin ik weet niet alleen te staan, dat een bezoek aan een graf, een monument of herinneringsplek, waar ook ter wereld, nog steeds een goed idee is. Ook de expositie 'De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen' in de Kunsthal in Rotterdam is een uitstekend initiatief. Het aantal bezoekers tot nu toe, 40.000, bewijst dit.

ONDERSTEUNING PROJECTEN DOOR VFONDS

Een ander succesvol project dat het vfonds ondersteunt is de zogenoemde 'Liberation route'. De naam van het project is ontleend aan het pad dat de Geallieerden bewandelden tijdens de bevrijding van Europa. De route begint in Normandië en loopt door Noord-Brabant en Gelderland richting Berlijn. Dit is een initiatief dat navolging verdient. Analooq daaraan zou er eigenlijk ook een 'Vervolgingsroute' moeten komen. Bijvoorbeeld te beginnen in Amsterdam en eindigend in Sobibor, of een ander kamp. Zo zou je dus een

bevrijdingsroute, een vervolgingsroute en een verzetsroute kunnen krijgen. Deze 'routes' zouden gekoppeld kunnen worden aan een lessenserie voor leerlingen in de bovenbouw van de basisschool om hen te laten beleven wat zich gedurende de Tweede Wereld in hun directie omgeving heeft afgespeeld. Ook aan de Liberation-route is een aantal lessen gekoppeld. Die lessenserie bestaat uit vier lessen. De eerste is een algemene les over de Tweede Wereldoorlog. De tweede les is facultatief en bestaat uit een bezoek aan een museum in de buurt. De derde les zoomt in op het regionale verhaal, dat wil zeggen een gebeurtenis die zich in de Tweede Wereldoorlog in de eigen regio afspeelde. De vierde afsluitende les maken de leerlingen een monument naar aanleiding van de informatie waarover ze dan beschikken.

VREDE EN VEILIGHEID BELANGRIJK THEMA

Als het goed is versterkt dit soort projecten elkaar dan en ze krijgen op die manier een meerwaarde. Zeker binnen het onderwijsveld is het leggen van verbindingen belangrijk. Daarnaast hoop ik dat ook ouders een rol blijven spelen bij het doorgeven van de boodschap rond de thematiek van herinneren, herdenken en vieren. Ik moet overigens zeggen dat ik de indruk heb dat de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog niet alleen in Nederland, maar ook bijvoorbeeld bij Duitse kinderen, eerder toeneemt dan afneemt. En dat is een bemoedigende gedachte voor de toekomst. Men is over het algemeen zeer geïnteresseerd in het brede thema van vrede en vrijheid. Wellicht heeft dat ook te maken met actuele politieke ontwikkelingen, waaruit blijkt dat vrede en veiligheid niet vanzelfsprekend zijn en dat die vaak zwaar bevochten moeten worden. Zo was ik twee weken geleden op een werkbezoek in Palestina en in Israël. Daar is het thema van vrede en veiligheid altijd actueel, maar als je daar ter plekke bent, dringt het belang van deze thematiek zich wel heel nadrukkelijk aan je op.

UITBREIDEN GASTDOCENTSCHAP

De relatie met het onderwijs moet ook gelegd worden via zogenoemde ooggetuigen. Veteranen die voor de klas over hun ervaringen vertellen, bijvoorbeeld, vind ik een goed idee. Maar wat mij betreft kunnen dat ook politiemensen, ambulancebroeders of brandweermensen zijn, die in hun dagelijks werk geweld hebben meegemaakt. Wie kunnen dit thema beter bespreekbaar maken

dan zij? Hoe dat er in de toekomst zal uitzien weet ik niet precies. In mijn visie zou dat een soort van mix moeten zijn van digitaal en fysiek. Digitaal via websites, sociale media en fysiek, met gebruikmaking van graven, monumenten en herinneringscentra, zoals bijvoorbeeld Vught, Westerbork, Amersfoort en het Indisch centrum in Bronbeek. Ik pleit er dus voor om bij het lanceren van ideeën vooral ook goede bestaande initiatieven te benutten. Die kunnen nog altijd een belangrijke rol vervullen. Het fonds wil vooral initiatieven ondersteunen die verbindingen weten te leggen en die bij voorkeur nationaal gedistribueerd kunnen worden. En het maakt ons niet zoveel uit waar dat precies gebeurt. Als de boodschap die er wordt gegeven maar verband houdt met Tweede Wereldoorlog en er een vertaling naar het heden gemaakt wordt.

ONDERWIJS BELANGRIJK

De conferentie volgende week met een groot aantal docenten geschiedenis is daar een goed voorbeeld van. Dit alles in de hoop dat de uitkomsten van die conferentie weer worden doorgegeven, onder meer aan pabo-studenten, die daar op de scholen op hun beurt weer mee aan de slag kunnen. Door het ondersteunen van al dit soort initiatieven hoopt het fonds een klein steentje, financieel vaak, te kunnen bijdragen aan het doorgeven van het gedachtegoed rond het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.

De Tweede Wereldoorlog: geschiedenis of levend verleden?

Jos Palm (co-referent)

Mag ik beginnen met een opmerking ter geruststelling en ter troost. We hebben het vandaag over 'het ontwikkelen van een toekomstbestendige visie op het herdenken in de toekomst'. En dat 'vanuit het perspectief van de vrijwilligersorganisaties voor oorlogsgetroffenen'. Kortom: we praten over hoe de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog kan worden vastgehouden. Maar voor zover ik kan zien, is de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog altijd en overal aanwezig. Misschien niet op de manier waarop wetenschappers en andere verstandige mensen het zouden willen zien, maar de herinnering aan de periode '40-'45 is in de samenleving helemaal geen kwestie. Integendeel, ze is bijzonder krachtig. Ter illustratie: een recente en minder recente krantenkop: 'Poetin is Hitler'. We kenden daar al allerlei varianten op: Nasser is Hitler, Idi Amin - kennen we hem nog? - is Hitler, Saddam Hoessein is Hitler, Gadhaffi is Hitler. Enzovoorts, enzovoorts. Nog een voorbeeld: 'Kampen in Noord-Korea minstens zo erg als nazi-concentratiekampen', aldus een VN-rapport van nog niet zolang geleden.

TWEDE WERELDOORLOG NOG OVERAL AANWEZIG

En dan hebben we nog de politiek en de oorlog. Pechtold zag nog niet zolang geleden 'NSB'ers rondlopen bij een demonstratie van PVV'ers'. En als we een lijst zouden maken van alle politici en publicisten die bij het immigratie- en vluchtelingenbeleid refereren aan de nazi-tijd, dan zou die lijst wel eens erg lang kunnen worden.

En wat in dit verband te denken van de bio-industrie, van onze megavarkensstallen. Die worden met enige regelmaat vergeleken met de vernietigingskampen. Kippen, biggetjes, kalfjes en lammetjes: ze hebben allemaal 'hetzelfde' meegemaakt, en maken nog dagelijks hetzelfde mee als de joden tussen 1940- en 1945. Dit las ik onlangs in een pamflet van de zeer geleerde Groningse geschiedfilosoof Frank Ankersmit. Het zijn woorden die Marianne Thieme van de Dierenpartij waarschijnlijk uit het hart gegrepen

zijn. Nog een voorbeeld. De kortelings heengegane Hugo Brands Corstius had er geen moeite mee om de brave liberale minister Ruting te vergelijken met de schrijftafelmoordenaar Adolf Eichman. Hij schreef in 1984 in de hoedanigheid van Piet Grijs, toen de minister iets wilde doen aan de grote toestroom naar de bijstand, het volgende: 'Alle technieken die bij de Jodenvervolgung speelden, zijn bij de jacht op de minima te bezichtigen. De joden een ster? De bijstanders een pasje. De ondankbaren moeten verhongeren. Verhongeren duurt te lang. Vergassen is beter. Ruting is de Eichman van onze tijd.' Aldus Brands Corstius, die er zelfs niet voor terugdeinsde om de Endlösung erbij te halen.

WEGKIJKEN

Zoals gezegd: de Tweede Wereldoorlog is volop aanwezig, niet altijd zoals 'we' het misschien zouden willen, maar ze is er. Denk ook maar eens aan de befaamde term: 'wegkijken'. We zouden massaal hebben weggekeken toen de joden werden weggevoerd uit het hart van onze samenleving. Ik zeg met nadruk, zouden, want de kwestie ligt veel ingewikkelder, zoals onder meer blijkt uit het treffende boek van historicus Bart van de Boom: *Wij weten niets van hun lot*. Maar desondanks is het een uitgemaakte zaak in de beeldvorming dat we toen hebben weggekeken, en nu weer weggijken: in Ruanda, in Syrie, en bij onze eigen vluchtelingen. Kortom, wat ik eigenlijk wil zeggen is: de Tweede Wereldoorlog wil maar geen geschiedenis worden. Wie zoals Brands Corstius een punt wil maken, haalt Eichman, Hitler of aanverwanten van stal. Men zal in zo'n geval nooit aankomen met de hoogste klerk, de schrijftafelmoordenaar Alva die in 1567 de Raad van Beroerte instelde. Of met de procureur-generaal van de gehate Bloedraad, ene Jacob Hessels, die tijdens de zittingen regelmatig in slaap viel, net op tijd wakker werd, de ketter even aankeek en vervolgens uitriep: 'naar de galg'. Evenmin zal men met Napoleon komen, in wiens naam talloze dappere Hollandse jongens doodvroren bij de zinloze slag bij de Berezina in 1812.

OPA VERTEL

Dat is allemaal geschiedenis. De Tweede Wereldoorlog is dat niet. En dat is goed nieuws voor iedereen die werkzaam is in, wat ik maar even oneerbiedig noem, de bedrijfstak van de oorlogsherinnering.

Bij ons in De Pijp in Amsterdam, waar ik woon, is bijvoorbeeld onlangs een project gestart onder het motto: opa vertel, hoe was het als kind in de Tweede Wereldoorlog? Daarbij gaan kinderen uit de hoogste twee basisschoolklassen naar opa's en oma's om alles te horen over de oorlog. En het werkt.

Ook wordt er elk jaar op 4 mei bij de voormalige IJssalon van de joodse ijsverkopers en verzetsmannen Ernst Cahn en Alfred Kohn, nu een onduidelijk Marokkaans restaurant, een herdenkingsbijeenkomst gehouden. Ik woon er al een kleine twintig jaar schuin tegenover, en heb het ieder jaar drukker zien worden. En ook hiervoor geldt: het werkt. Ik zag het aan mijn eigen kinderen, en aan al die andere kinderen, die enthousiast een zelfgemaakt gedichtje voorlezen of aandachtig luisterden naar de verhalen van een oud-buurtgenoot op die vierde mei.

WO II IN HET GESCHIEDENISONDERWIJS

De oorlog, kortom, is niet dood, hij leeft. Tot zover, de berichten uit de samenleving.

Maar leeft de oorlog ook in ons geschiedenisonderwijs? Ik zou die vraag niet zomaar met 'ja' durven te beantwoorden. Om dat uit te leggen even een klein uitstapje naar de historie van ons geschiedenisonderwijs.

Mijn oudste zus, inmiddels een 60-plusser, is nog van vóór de Mammoetwet. Zij kreeg geschiedenisonderwijs uit boeken met klinkende titels als *Pelgrimstocht der Mensheid*. Daarin werd het grote verhaal verteld van piramidebouwer tot de Eifeltoren-mens. We waren al vanaf den beginne onderweg naar iets moois. De Tweede Wereldoorlog, voor zover behandeld in het onderwijs van toen, was een incident. De eindexamenklas HBS-A van mijn zus kwam overigens niet verder dan de Franse Revolutie. Maar waar het om ging, is de chronologie, de ontwikkeling der mensheid, die stond voorop.

Dat onderwijs werd op een gegeven moment vervangen door thematisch onderwijs, door eindexamenonderwerpen als kolonialisme en neokolonialisme, de eerste feministische golf, maar ook allerlei deelonderwerpen uit de Tweede Wereldoorlog. Het was een zegen voor veel leraren die zo eens lekker konden uitpakken en de diepte in konden gaan. En en passant, ook nog iets konden doen aan maatschappijkritiek en bewustwording via het onderwijs. Ook dat geschiedenisonderwijs is ter ziele. De chronologie is weer helemaal terug. We hebben nu de zogenoemde tien tijdvakken. Ik noem ze even:

- Jagers en boeren
- Grieken en Romeinen
- Monniken en ridders
- Steden en staten
- Ontdekkers en hervormers
- Regenten en vorsten
- Pruiken en revoluties
- Burgers en stoommachines
- De wereldoorlogen
- Televisie en computer

DE OORLOG DEEL VAN EEN GROTER VERHAAL

En ik verzeker u, het enige wat hier eenvoudig aan is, zijn de titels van de tijdvakken. Zo weet ik, dankzij zij een verhelderend commentaar van mijn zoon (5 VWO) op het tijdvak 'Regenten en vorsten', dat toentertijd één koning gewoon de baas speelde, net als later Hitler en Stalin. We vergeven hem de anachronistische vergelijking, maar zijn inzicht in wat heet het tijdvak van de absolutistische centralisatie is diep.

De leerling van nu, zo concludeer ik uit een klein onderzoek in de schoolboeken, moet beschikken over vaardigheden die menig derdejaarsstudent geschiedenis nooit zal bereiken. Hij moet kritisch leren oordelen en onderzoeken. Hij moet pakweg een periode van 40.000 jaar kritisch tegen het licht kunnen houden, moet kortom een kopie worden van de zelfstandig denkende burger, die onze maatschappij moet schragen. De opvoeding tot tevreden westerse Hollandse burger, die nog sprak uit de geschiedenisboekjes van vroeger, is eruit. Geschiedenis op school is geschiedenis geworden. En daar valt heel veel voor te zeggen. Het betekent hoe dan ook dat de oorlog gewoon een deel van een heel groot verhaal is geworden, ingebed in een hoofdstuk over de tijd van de twee wereldoorlogen. De Tweede Wereldoorlog is een gebeurtenis, net als de Tachtigjarige Oorlog, de Franse Revolutie

en de oorlog in Vietnam. Auschwitz, Boven-Digoel, De Tiende penning, Admiraal Nelson, Göring, Goebbels, Stalin, Nero, de Neanderthaler, het Circus Maximus, Alexander de Grote, Nagasaki, Hiroshima. Het is allemaal historie, bijna inwisselbaar.

En om de vensters uit de historische canon als chronologisch raamwerk van onze vaderlandse geschiedenis er ook even bij te halen. De Hunebedden (die roze zouden zijn geweest volgens recent onderzoek), Floris V (u weet wel die zo naar in een ton met spijkers aan zijn eind kwam), Erasmus, Willem van Oranje, Michiel de Ruyter, Slavernij, Eise Eisinga (onze achttiende-eeuwse Friese planetariumbouwer), de Patriotten, de eerste spoorlijn, de Tweede Wereldoorlog, Anne Frank, Willem Drees, de Watersnoodramp en Annie M.G. Schmidt. Het is allemaal geschiedenis.

TWEDE WERELDOORLOG MOREEL IJKPUNT

Wij weten natuurlijk beter. De Tweede Wereldoorlog is namelijk nog altijd een explosief en levend verleden, zowel in moreel als existentieel opzicht. 'De Tweede Wereldoorlog is het moreel ijkpunt en zal dat nog decennialang blijven', aldus wijlen Jerome Heldring, de publicist. Alle voorbeelden die ik in het begin gaf, in de geest van Hugo Brands Corstius, bewijzen het. En dergelijke opmerkingen en vergelijkingen zullen blijven terugkomen. Wie, zoals u, zich bezighoudt met de herinnering aan (dit) verleden, heeft goud in handen, moreel en existentieel goud. Ik geef een voorbeeld om dat te illustreren. Mijn zoon Jonas zit en mijn dochter Tobiah zat op de vrije school. Daar heeft men naast gewone lessen, ook zogenoemde periodelessen. In dat aparte kader, kregen ze wekenlang les over de periode van het totalitarisme, over Hitler, Stalin, hersenspoeling, kampen en zo meer. Ze waren daar zeer van onder de indruk. Deze lessen echter waren een uitzondering. Ze pasten niet in het gewone curriculum. Het probleem is dat in het onderwijs de oorlog gewoon een venster, of een hoofdstuk is geworden. Om kort te gaan. De vraag die moet worden beantwoord is, of we willen dat de Tweede Wereldoorlog geschiedenis wordt, zo ja, dan is alles in orde. Maar zo, nee, dan hebben we, wat het onderwijs betreft, toch een probleem. Tom Poes, verzin een list, zou heer Ollie B. Bommel zeggen. Mag ik met die raad afsluiten.

Samenwerking organisaties van Europese en Aziatische signatuur

Puck Huitsing (referent)

Hoe kan de samenwerking tussen organisaties van Europese signatuur en van Aziatische signatuur concreet gestalte krijgen en geëffectueerd worden? Deze vraag kreeg ik van de organisatie mee als uitgangspunt van mijn voordracht. Gelet op de beknopte tijd die mij is toegemeten kan ik u geen doorwrocht betoog aanbieden over dit vraagstuk, maar deel ik hierover wel graag enige gedachten met u. Deze zijn deels gebaseerd op mijn ervaringen binnen deze sector, maar vooral ook op mijn persoonlijke betrokkenheid.

De zoektocht begint met de vraag: wordt er dan niet samengewerkt tussen organisaties van Europese en Aziatische signatuur? Er zijn toch overleggen, samenwerkingsverbanden, projecten, die gezamenlijk worden opgepakt? Blijkbaar is dit niet voldoende, anders werd de vraag niet gesteld. Als betrokken organisaties heeft u blijkbaar een andere ambitie. De vraag is welke?

Kijkend naar het landschap van organisaties die zich bezighouden met de herinnering aan de oorlog (Europees of Aziatisch), dan zien we een enorme fragmentatie, een enorme versplintering. En binnen die versplintering spreken we over andersoortige organisaties: vrijwilligersorganisaties en professionele organisaties. Dat zijn heel verschillende dingen.

BEHOEFTE AAN SAMENWERKING

We kunnen de vraag stellen: wat is het probleem? Gaat er iets mis dan? Er is blijkbaar een behoefte aan meer samenwerking. En die behoefte kan ik mij zeer goed voorstellen.

- We komen steeds verder van de oorlog af te staan, de ooggetuigen vallen helaas weg, nieuwe generaties nemen het over, en we staan gezamenlijk voor de vraag: hoe kunnen we de herinnering aan de oorlog in de toekomst vorm blijven geven.

- We hebben geen idee hoe de dynamiek van de herinnering aan de oorlog zich in de toekomst zal ontwikkelen. We weten dat het anders zal gaan, maar hoe anders is de vraag. En we willen het verhaal overdragen, ons verhaal. En liefst in al haar facetten en complexiteit.
- We zijn met velen, maar de organisaties zijn klein. We zijn gedreven in het maken van allerlei projecten en andere activiteiten om de herinnering aan de oorlog door te geven, maar de fondsen worden minder, de concurrentie wordt groter (op scholen moet er ook oog zijn voor de stervende ijsbeer en het fenomeen pesten), en we concurreren met elkaar. Zijn we wel effectief?
- En, de vraag die in de vraagstelling van vandaag heel duidelijk zit: vertellen we het hele verhaal, of slechts een deel van het verhaal? Is het verhaal dat wij doorgeven niet te eurocentrisch? Hebben we het wel over een wereldoorlog?

HOE DAN SAMENWERKEN?

De eerste invalshoek is het organisatorische perspectief. De mogelijkheid bestaat dat u vandaag, wellicht morgen, besluit een grote organisatie 'Herinnering Tweede Wereldoorlog' op te richten, waarin alle betrokken organisaties opgaan. Structuurtje erop, met u als aandeelhouders, een raad van toezicht die verantwoordelijk is en u eenmaal per jaar bijpraat en nog wat dingen voorlegt. En een directie die uitvoert via strakke beleidsplannen. Die wellicht tot de conclusie komt dat het dan toch handiger is om één herinneringsplek, annex museum, te bouwen waar alle activiteiten plaatsvinden en de oorlog in De Oost en West toont. Efficiënt en effectief, kan er meteen wat van de andere musea en herinneringsactiviteiten af.

Deze constructie kan ik u echter niet aanbevelen. En wel om twee redenen. Ten eerste: het feit dat mensen in één organisatie werken, betekent niet dat zij daardoor automatisch gaan samenwerken. Daarbij denk ik aan voorbeelden als ministeries, banken et cetera. Organisaties bestaan uit mensen, uit niets anders. En mensen vinden elkaar op inhoud, op wat zij doen, op wat zij willen. Ten tweede: de diversiteit - het bijzondere, de vele verschillende invalshoeken - vormt juist de kracht. De kennis en passie die daaruit voortkomt, kan nooit worden gecompenseerd in een grote organisatie.

Hoe kan die samenwerking dan wél gestalte krijgen? Dan kom ik bij de tweede invalshoek: de inhoud. Vind elkaar op de

inhoud. U bent zich bewust dat de invulling van de herinnering aan de oorlog anders zal worden. Integreer dan verschillende onderwerpen. Kijken naar de geschiedenis is als het kijken met een verrekijker die u verkeerd om houdt. Het onderwerp komt niet dichterbij, maar raakt steeds meer op afstand. We hebben dus duiding nodig om te begrijpen wat we zien in de verte. Maar die duiding biedt ons ook de mogelijkheid om het geheel beter te zien. Maar de details zullen we niet meer kunnen zien door onze omgekeerde verrekijker. Met die details kunnen we dus ook niets meer beginnen. Het begint met een integraal totaalplaatje, en voor de liefhebbers, en dat zijn er velen, biedt u vervolgens de mogelijkheid om de details scherper te krijgen. Ik geef u enkele voorbeelden.

VOORBEELDEN SAMENWERKING

- U zou ervoor kunnen kiezen om bij elke herinneringsuiting (museum, tentoonstelling, educatief project, zelfs een herdenking) heel kort een inleiding te geven (vooraf aan de tentoonstelling, bij het project, in het programmaboekje) in de vorm van een synchronisatielij. Bijvoorbeeld: we zijn nu in december 1941: wat gebeurde er toen in Europa en wat gebeurde er in Azië?
- U zou kunnen gaan werken aan thema's waar gezamenlijk projecten op gemaakt kunnen worden. Ik noem er enkele: dwangarbeid, de USA in de Tweede Wereldoorlog, motivatie van daders, oorlogsmisdaden, concentratiekampen, rechtspraak na de oorlog, et cetera. Dit zijn thema's die zowel in Europa als in Azië een rol speelden, en die u ook kunt doortrekken naar vandaag. Deze thema's kunnen, om ze te verbijzonderen en om het dichtbij mensen te brengen, ingevuld worden met foto's, films en andere bronnen (dagboeken, getuigenissen).
- Werk die thema's uit in projecten die een substantiële doelgroep bereiken en werk in educatieve of publieksgerichte activiteiten samen. Met een substantiële doelgroep bedoel ik: niet enkele scholen, of één regio, maar liefst een flink aantal: mik op een groot bereik! Dat betekent ook dat u een gezamenlijke activiteitenkalender maakt van deze gezamenlijke projecten. Ruimte voor eigen projecten is er dan niet meer.
- Doe gezamenlijk onderzoek naar wat voor soort boodschap nieuwe generaties willen horen, en in welke vorm ze die bij voorkeur aangeboden krijgen. Dus ga uit van de ontvanger, en niet van uzelf als zender. Geschiedenis is populair en dat geldt zeker voor een gebeurtenis als de Tweede Wereldoorlog. Kijk naar de populariteit van een boek als 'De vergelding' van Jan Brokken. Bied een gedifferentieerd aanbod op basis van de vraag. Richt u daarbij niet alleen op scholen, maar denk ook aan de groep van twintigers en vergeet vooral de doelgroep 35-55 jaar niet. Binnen die leeftijdsgroepen zitten weer allemaal mensen met verschillende interesses. De potentiële belangstelling voor de Aziatische kant van het verhaal is groot, gezien de samenstelling van de bevolking! Pak dit publieksonderzoek professioneel en in gezamenlijkheid op.

- Nu er hoe langer hoe minder ooggetuigen zijn, is het van essentieel belang de neerslag van hun handelen te presenteren. En die neerslag ligt in archieven. Ontsluit daarom zoveel mogelijk bronnen en publicaties, zodat geïnteresseerden zelf op zoek kunnen gaan naar het antwoord op hun eigen vraag. Dat is dus de vraag die ze niet meer aan een ooggetuige zelf kunnen stellen. (Let op: er is nu nog maar 4% van de archieven gedigitaliseerd!).

GEMEENSCHAPPELIJK VERHAAL CREËREN

Dit zijn enkele voorbeelden. Hierbij gaat het niet alleen om de effectuering van de samenwerking tussen organisaties van Europese en Aziatische signatuur. Het gaat ook om de samenwerking binnen de twee aangegeven kolommen. Om dat te kunnen doen is het volgens mij van belang om:

- In alle uitingen tijdslijnen aan te geven die Europa en Azië verbinden.
- Te redeneren vanuit algemene inhoudelijke thema's en daarin het bijzondere te stoppen.
- Samen te werken om projecten te creëren die een substantiële doelgroep bereiken.
- Onderzoek te doen naar nieuwe doelgroepen en presentatievormen.
- Gebruik te maken van de mogelijkheden van ontsluiting van de bronnen.

Zet u gezamenlijk in om zo'n programma te realiseren en hier fondsen voor te krijgen. Ga dus ook met de subsidieverstrekkers in debat, op basis van een gezamenlijk plan.

Organisaties zijn de vrucht van mensenwerk. Zonder mensen geen organisatie. Mensen moeten het dus doen. In dit kader is het belangrijk dat we over onze eigen schaduw kunnen heenstappen. We moeten zien los te komen van bestaande denkpatronen en luisteren naar anderen. Het gaat erom gezamenlijk een kader te creëren waarbinnen ons eigen specifieke stukje een plek krijgt, maar anders dan tot nog toe. Dat betekent dat eigen stukje langzaam loslaten. Het is als met de jongleur: niet de bal vangen is moeilijk, maar de bal loslaten, dat is het moeilijkste.

Eén groot narratief van de Tweede Wereldoorlog belangrijk

Wim Manuhutu (co-referent)

Meerstemmigheid en multiperspectiviteit zijn inmiddels gemeengoed in het kader van herinneren en herdenken. Maar wat betekenen deze termen bij de vraag óf en hoe organisaties, die gelieerd zijn aan de Tweede Wereldoorlog, kunnen samenwerken met betrekking tot het herdenken van die oorlog? Ik doel dan met name op de vrijwilligersorganisaties van oorlogsbetrokkenen die hun wortels hebben in respectievelijk Europa en Azië. Is het mogelijk om uit het 'vergruisde beeld' – om de bekende historicus Jan Romein maar eens aan te halen – dat bestaat uit talloze verhalen, toch een samenhangend geheel te construeren? En hoe doe je recht aan het diepgewortelde gevoel van personen en organisaties die de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Azië en het Caraïbische gebied als hun corebusiness hebben dat 'hun' oorlog nog altijd in de schaduw staat van wat er zich in Nederland en Europa heeft afgespeeld?

EÉN KONINKRIJK

Als het gaat om het herinneren en het herdenken van de oorlog, zou het besef dat alle organisaties zich op de een of andere wijze bezighouden met het koninkrijk een leidraad en ontmoetingspunt kunnen bieden. Hoewel het herinneren en herdenken vaak ook een heel persoonlijk en particulier karakter heeft, dat zich juist richt op hele specifieke gebeurtenissen en locaties, kunnen er toch thematische verbindingen worden gemaakt waaraan soms nog niet is gedacht.

Wetenschappelijk onderzoek kan daarbij onder andere als 'eye-opener' fungeren. Een mooi voorbeeld is de studie van de Amerikaanse historica Jennifer Foray *'Visions of Empire in the Nazi-Occupied Netherlands'*¹. Zij laat op basis van onderzoek in archiefcollecties – onder andere van het NIOD – zien dat er tijdens de oorlog ook door het verzet in Nederland werd

nagedacht over het koninkrijk als geheel, ook al was men daar verstoken van informatie over wat er daadwerkelijk gebeurde in de overzeese gebiedsdelen. Foray laat in haar boek ook de grote onderlinge verschillen in opvatting zien, die er ten aanzien van de toekomstige verhoudingen binnen het koninkrijk in kringen van het verzet leefden. Eenheid en verscheidenheid in de historische werkelijkheid van de oorlog.

MAKELAAR

Zeggen dat er thematische verbindingen te maken zijn tussen de oorlog in Nederland en in de andere delen van het koninkrijk is één ding, maar hoe die in de praktijk te realiseren is een ander? Hier ligt een duidelijke rol weggelegd voor de professionele organisaties in het veld, die zich nóg actiever moeten opstellen. En dan niet als de autoriteit die wel zal zeggen hoe het allemaal moet gebeuren, maar als partner die op basis van deskundigheid een bijdrage levert aan het nadenken over de vraag: hoe kan herinneren en herdenken enerzijds herkenbaar blijven en anderzijds toekomstbestendig worden gemaakt? Dat kan bijvoorbeeld op basis van actuele ontwikkelingen op het gebied van historisch onderzoek, waarin gewezen wordt op mogelijke verbindingen – onder meer op de rol van personen en organisaties uit de toenmalige koloniën die hebben deelgenomen aan het verzet in Nederland. Dat Madurodam zijn naam aan de in Dachau omgekomen verzetsman George Maduro uit Curaçao te danken heeft en dat soldaat van Oranje, Erik Hazelhoff Roelfzema in Soerabaja geboren is, mag in de kringen van kenners bekend zijn, maar dat geldt niet voor het grote publiek. Datzelfde geldt ook voor Anton de Kom, die vanwege zijn verzet tegen het koloniale bestuur in Suriname meermaals vastzat en die als lid van het communistische verzet in Nederland uiteindelijk in Duitse kampen terechtkwam en daar overleed. De lijst is met gemak aan te vullen en biedt vele mogelijkheden om het verhaal van de oorlog ook daadwerkelijk vanuit meerdere perspectieven te

¹ Jennifer Foray, *Visions of Empire in the Nazi-Occupied Netherlands*, Cambridge Press, Cambridge 2011

vertellen. Die persoonlijke verhalen maken het herinneren en herdenken overdraagbaar naar nieuwe generaties, ook als die zelf geen directe band hebben met Suriname, de Antillen of de Indonesische archipel.

EENHEID IN VERSCEIDENHEID

Samenwerking betekent niet dat alle organisaties opgaan in een kleurloos conglomeraat. Juist het belichten van grotere verbindende thema's vanuit verschillend perspectief kan verrijkend werken. Zijn er dan geen valkuilen en hindernissen? Ja, die zijn er natuurlijk wel. Concurrentie in lijden, hoezeer iedereen ook zal zeggen dat niet te willen, ligt altijd op de loer. Dat vraagt van alle betrokken

organisaties de moed om soms ook over de eigen schaduw heen te stappen. Ook hier is een rol weggelegd voor de professionele organisaties. Niet door samenwerking op te leggen of af te dwingen, maar door heel concreet te laten zien welke voordelen er te behalen zijn. Pilotprojecten kunnen daarbij helpen.

Vanuit de gedachte van een netwerk is het ook aantrekkelijk om te gebruik te maken van nieuwe technologie waarin kennisbanken, projecten, draaiboeken en praktische tips op een laagdrempelige wijze worden aangeboden. Het wiel hoeft dan niet opnieuw te worden uitgevonden: organisaties kunnen van elkaars best (en worst) practices leren. Dat zal de aantrekkelijkheid van samenwerking hopelijk bevorderen.

Hoe vertellen jongeren het verhaal van hun ouders en grootouders?

Rocky Tuhuteru (referent)

Hier in De Eenhoorn in Amersfoort realiseer ik me het bizarre toeval dat ik ruim drie jaar geleden, en zo'n vier kilometer hier vandaan, mijn ouders voor het eerst in zestig jaar na hun aankomst in Nederland terugbracht naar de plek waar zij in 1951 medisch zijn gekeurd. Ook zij hadden, net zoals een aantal van u, de oorlog in Indië overleefd. De keuring was in Kamp Amersfoort dat, zoals u weet, in de Tweede Wereldoorlog diende als Duits gevangenenkamp. In het voorjaar van 1951 was hier in Amersfoort dus eigenlijk letterlijk sprake van 'Eén Wereldoorlog II'. Een ander opmerkelijk feit is dat in 2011 Molukkers in Kamp Amersfoort een eerbetoon brachten aan de slachtoffers van de Duitse gruwelijkheden tijdens de bezetting. Ook dat voorbeeld is een illustratie van het thema van deze dag.

BEELDVORMING

Mijn ouders waren voor mij, zij het spaarzaam, de eerste vertellers over de oorlog in Nederlands-Indië. Aan hun kleinkinderen, die nu rond de 25 jaar zijn, vertelden ze later toch weer wat andere verhalen over de oorlog en de periode daarna. Daarom heb ik in de afgelopen jaren mijn eigen perceptie over bijvoorbeeld de rol van het KNIL voor, tijdens en na de oorlog op een aantal punten moeten bijstellen. Naast het verhaal van mijn ouders zijn er door de jaren heen talloze getuigenissen in verschillende vormen beschikbaar gekomen in Nederland. Literatuur, poëzie, wetenschappelijke publicaties, radio- en televisiedocumentaires, theaterproducties, films en fotoboeken, features in kranten en magazines, rondreizende tentoonstellingen, stripboeken, webportals en zelfs apps.

KEUZE INVALSHOEK

Hoe en vanuit welke invalshoeken kunnen we nieuwe generaties laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en

grootouders? Dat is het thema van deze voordracht. Om die vraag te kunnen beantwoorden moet je in mijn optiek eerst bepalen welke invalshoeken er zoal zijn voor een persoonlijk gesprek of voor gesprekken in familieverband. De keuze van een bepaalde invalshoek in een persoonlijk gesprek, of bij gesprekken in familieverband, kan gekleurd zijn. Dat kan samenhangen met voldoende of juist met een gebrek aan voorkennis. Ook kan de natuurlijke affectie die je koestert voor je familie meespelen. Je kiest bijvoorbeeld een bepaalde invalshoek omdat je een zeker resultaat voor ogen hebt. Dat is een soort van journalistieke aanpak. Een invalshoek impliceert een keuze. En wie bepaalt die keuze dan? Dus welk kader gebruik je om jongeren te vragen, uit te dagen of te verleiden op zoek te gaan naar de oorlogsverhalen van hun familie?

Voordat je de oorlogen in Azië en Europa met elkaar verbindt, moet de invalshoek over de Aziatische oorlog helder zijn: welke verhalen wil je horen en vertel je hierover? Over welke tijdsspanne gaat het? Tot 15 augustus 1945, of tot aan de soevereiniteitsverklaring op 27 december 1949? Of misschien nog wel later? Zou je niet eerst scherp moeten bepalen hoe de termen *dader* en *slachtoffer* zich tot elkaar verhouden? Wat wordt de invulling van begrippen als 'bezetter' en 'bevrijder' als je ook de Aziatische oorlog in het discours betreft? In hoeverre kun je met de verhalen van je grootouders of overgrootouders een beeld krijgen van de rol en positie van inheemse bevolkingsgroepen in het toenmalig Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting? En hoe leg je dit dan aan jongeren uit?

REFERENTIEKADER

Begrippen als vrede en vrijheid, goed en slecht (de set van normen en waarden) krijgen een extra laag op het moment dat

de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië en de dekolonisatie een van de invalshoeken is. Sta je, als je in gesprek gaat met jongeren over vrede en vrijheid, ook stil bij de rol van Nederland als kolonisator? En wat doe je dan met de vooroorlogse periode? Op zich hoeft het niet zo moeilijk te zijn om jongeren te inspireren de verhalen van hun grootouders vast te leggen. Ook als hun eigen ouders er niet zoveel over weten of er niet over willen vertellen. Jonge mensen vormen een zeer diverse groep met zeer uiteenlopende interesses. Hun kennisniveau en eigen referentiekader zijn mede bepalend voor de eventuele interesse voor de oorlog in Azië. Ze willen best een app over de oorlog in Europa en Azië op hun smartphone downloaden. Belangrijker is het antwoord op de vraag of ze die app ook gaan gebruiken.

HOE WEK JE INTERESSE?

Als je de vraag stelt hóe je jongeren kunt interesseren voor de Tweede Wereldoorlog heb je het eigenlijk over de vorm waarin je het thema aan de orde moet stellen. Wij hebben dat in eigen kring geprobeerd. Een van onze projectvormen was om jongeren met behulp van hun eigen smartphone thuis hun ouders of grootouders te laten vertellen over bijvoorbeeld de migratie naar Nederland. Vinden ze leuk om te doen. Het mobieltje is voor hen vertrouwd. Bovendien kan het resultaat zo op facebook gezet worden en dus worden gedeeld met anderen. Je vrienden 'liken' het en je hebt je eigen publiek georganiseerd. Ik som hier een aantal voorwaarden op die belangrijk zijn om de belangstelling van de jeugd op te wekken (overigens *de* jeugd bestaat niet. Het zijn verschillende groepen jongeren).

- Jonge mensen organiseren hun eigen specifieke belangstelling voor hetgeen ze belangrijk en relevant vinden. Ze kunnen een handje geholpen worden via het onderwijs. Overigens is het voor hen niet per se nodig om daarbij de televisie als medium

te betrekken. Televisie vormt niet meer de maatstaf. De jeugd heeft nu andere platforms en ze bepalen zelf het tijdstip waarop ze informatie tot zich te nemen.

- Wees creatief in de pogingen om bij de jeugd interesse te wekken voor de Tweede Wereldoorlog. Die belangstelling is niet vanzelfsprekend, die moet als het ware verdiend worden.
- Zorg voor een inspirerende omgeving. De setting waarin je een belangrijk onderwerp als de Tweede Wereldoorlog wilt aanpakken is belangrijk om belangstelling te kunnen genereren.

- Ook de vorm waarin je iets presenteert moet voor jonge mensen onderscheidend zijn wil je op hun belangstelling kunnen rekenen. Dat is voor een onderwerp als de Tweede Wereldoorlog niet anders.

GESLAAGDE PROJECTEN

Graag geef ik hier een paar voorbeelden van projecten waar men erin is geslaagd de interesse van de jeugd te wekken. Neem bijvoorbeeld het *Joodse Huizenproject* in Amsterdam. Daarin wordt via affiches op ramen van bepaalde woningen in Amsterdam gewezen op de dramatische historie van die huizen: daar woonden joodse families die tijdens de bezetting door de Duitsers zijn weggevoerd. Of het project *102.000 namen lezen* van Kamp Westerbork. Dat was vier jaar geleden. Veel scholieren deden daar aan mee en de stream op internet over het namen lezen werd intensief gevolgd.

Op *Lowlands* gaan twintigers en dertigers inmiddels met politici in debat over grote maatschappelijke vraagstukken. Ze komen graag luisteren naar een lezing over bijvoorbeeld het buitenlands beleid van Nederland. Daarbij wordt door de organisatie bewust gekozen voor het inzetten van bekende Nederlanders, die het belang van een bepaald vraagstuk onderstrepen.

Een ander voorbeeld is de gevierde schrijver Geert Mak die een theatercollege verzorgt in het illustere De La Mar Theater in Amsterdam over de geschiedenis van Europa. Of neem mijn co-referent Siem Boon die in het kader van de Tong Tong Fair (voorheen de Pasar Malam Besar) al jarenlang succesvol programmeert op het Malieveld in Den Haag. Zij slaagt erin om de verhalen van onze ouders en grootouders over het voetlicht te brengen. En ook voor Siem geldt dat het in een inspirerende omgeving moet zijn en die is er, dat kan ik bevestigen. Ik hoop dat we in de werkgroep verder kunnen spreken over het wekken van de interesse voor de Tweede Wereldoorlog bij de jeugd. Mijn wedervraag bij de hoofdvraag van mijn voordracht is: wat willen en kunnen we eigenlijk verwachten van groepen jongeren in de veranderende Nederlandse samenleving als het gaat om deze thematiek volgens u?

Oorlogsverhaal Indische Nederlanders is een Nederlands verhaal

Siem Boon (co-referent)

Over twee weken word ik 50. Dat is weliswaar niet oud, maar zeker ook niet jong meer. Dertig jaar geleden was ik een Indische jongere, en ook nog eentje die ook toen al heel wat tijd stak in het vertellen van het verhaal van mijn ouders en grootouders over Nederlands-Indië. In een interview legde ik indertijd uit dat ik, en de jongeren met wie ik samenwerkte, onze vragen aan de eerste generatie over het verleden stelden vanuit het hier en nu. Ik vergeleek het indertijd met een boom: de wortels stonden in het verleden, maar we deden alle moeite om de vruchten van die boom te plukken in het heden. Tot op de dag van vandaag is dat voor sommigen moeilijk te begrijpen in de context van Indië en het Indisch zijn. Indisch moet voorbij zijn omdat het voorbij is, zeggen deze mensen: voortzettingen ervan in het heden kunnen daarom niet bestaan. En als ze al bestaan, zijn ze vals. Dat is één voorbeeld van de valkuilen op de weg van jongeren die over het verleden willen vertellen, die ik hier wil belichten.

INDISCH GEZIN

Ik ben opgegroeid in een Indisch gezin, een Indische familie, die zich intensief bezighield met het vertellen van het Indische verhaal. Mijn grootvader, mijn vaders vader Tjalie Robinson, probeerde met het tijdschrift Tong-Tong Indische mensen te verleiden zelf hun geschiedenis te boekstaven. Ook gebruikte hij het blad om de lezers bij te scholen en hun zelfvertrouwen op te krikken. Mijn ouders zaten niet alleen in de redactie van het blad, maar gaven ook veel energie en creativiteit aan het organiseren van de Pasar Malam Tong-Tong, later geholpen door mijn oma, mijn moeders moeder.

Ik had daarbij nooit het idee dat ze in het verleden leefden. Sterker nog, mijn grootvader meende dat Indisch de toekomst was: alle mensen zouden Indo worden, door bloedvermenging. Mijn ouders hadden belangstelling voor mode en design, mijn grootouders voelden zich duidelijk de moderne generatie, ten opzichte van hun ouders. Ondanks, of misschien juist wel

dankzij die gerichtheid op de toekomst, hebben ze nooit aan mij of anderen van mijn generatie gevraagd: “Hoe en vanuit welke invalshoeken kunnen we jou laten praten over de oorlogservaringen van je ouders en grootouders?”

Ik hoor u denken: Ja, misschien hebben ze dat niet expliciet gevraagd, maar ze hebben je hier wel mee volgestopt! Toch is het heel iets anders of je als grootouders en ouders gedreven bent, en je actief inzet om uit te dragen wat je mooi en waardevol vindt - en daarmee je kinderen een inspirerend voorbeeld geeft - of dat je als organisatie aan jongeren de verantwoordelijkheid wilt geven het verhaal van hun ouders of grootouders door te vertellen, de toekomst in.

BEGRIJPEN INDISCHE VERHAAL

Rocky Tuhuteru heeft er al op gewezen dat het helaas, door kennistekort of te ver uiteenliggende perspectieven, nog te vroeg is om te kunnen volstaan met het domweg vertellen van familieverhalen. Die kunnen de meeste toehoorders niet plaatsen. Je hebt dan misschien wel een 'like' gekregen op je app of je blog, maar wat heeft men ervan begrepen? Ik zou niet graag de mensen de kost geven die denken dat Indische Nederlanders in de oorlog nog Indonesiërs waren – vandaar dat ze niet geïnterneerd waren, vandaar dat we hun ervaringen ook niet herdenken in de media op 15 augustus. Indonesiërs die in de burgeroorlog de foute kant kozen en gedwongen werden naar het land van hun 'voormalige bezetter' te vertrekken. Als die mensen het familieverhaal vertellen dat ze de was tijdens de Japanse bezetting in de volgorde rood-wit-blauw aan de lijn hingen, is dat geen dapper verhaal van verzet, maar een verzonnen verhaal van een stelletje heulers. "Geen like!"

PASAR MALAM BESAR

Dertig jaar geleden wist ik dat nog niet. Ik koos ervoor om mee te doen met het spektakel dat toen nog Pasar Malam Besar heette. Langzamerhand mocht ik steeds meer doen. Ik programmeerde, ik stond de pers te woord, ik schreef persberichten, ik maakte een reclameplan, ik stelde de Pasarkrant samen – eerst allemaal onder de hoede van ervaren journalisten en programmamakers, later steeds meer zelfstandig. Generatiegenoten maakten programma's en tentoonstellingen. Eerst ervoer ik de Pasar Malam Besar als een enorme golf, die me optilde en wegvoerde. Later als een weliswaar zeer grote olifant, maar wel een die ik kon bijsturen vanaf mijn plekje vlak achter zijn kop. Voor mij was het niet meer het 'ding' van de ouderen, het was ook het evenement van Indische jongeren van mijn generatie.

En zo kon ik aan den lijve ondervinden hoe 'men' reageert als de werkelijkheid niet klopt met de verwachting. Als ik in een persbericht schreef: "Het Indische festival Pasar Malam Besar biedt dit jaar weer honderden nieuwe programmaonderdelen met artiesten uit binnen- en buitenland, onder wie....", las ik later terug: "Adoeh, de Indonesische markt Pasar Malam is er weer. In een atmosfeer bezwangerd van nostalgische krètèk- en

wierookdampen rennen we linea recta naar de nasi rames, terwijl Tante Lien goedkeurend toekijkt en zegt: lekker ja?" Deze vertekening heb ik in oneindige variaties kunnen teruglezen. "So saai!"

Als de journalist er iets meer tijd in wilde steken en langskwam voor een interview, was het tijd voor de volgende confrontatie tussen droom en werkelijkheid. Om te beginnen was ik geen oud mens, geen 'weduwe van Indië'. Pijnlijker werd het als ik óók nog eens niet voldeed aan de verwachting dat Indische mensen, vooral Indische meisjes..., gewillig en lief zijn. Meermalen eindigde het interview in een dubbele deceptie: 1) de journalist kreeg geen bevestiging op zijn clichéverhaal over Indisch, en dat terwijl hij het zo goed en bewonderend bedoelde. 2) het lieve Indische meisje was boos dat de journalist kennelijk helemaal niet langskwam om over haar programma en haar beweegredenen te horen, maar alleen om spekkekoek te eten en complimentjes te krijgen omdat hij wist dat 'terima kasih' dankjewel betekende.

ROL INDISCHE JONGEREN

Ook heb ik gezien hoeveel het in dit proces uitmaakt dat ik Indisch ben, en dat ons evenement een Indische identiteit heeft. Een afwijkend standpunt innemen, afwijkend van wat 'men' denkt: dat is voor iedereen in Nederland moeilijk, want de polder dwingt. Als degene met een afwijkende mening over de koloniale geschiedenis Indisch blijkt te zijn – zichtbaar aan het gezicht – is de conclusie al gauw: 'voetnootmening', 'doelgroepevenement'. Ondanks onze totale inzet - ook vertaald in tienduizenden reclame-euro's - om naar buiten te treden en een breed publiek te bereiken. 'Doelgroepherdenking', 'voetnootherdenking': dat is wel het laatste wat je wilt! We willen juist dat heel Nederland zich betrokken voelt bij de herdenking op 15 augustus!

Is het in zo'n situatie wel verstandig om de verbreiding van de kennis over Indië, en de oorlog in Indië in het bijzonder, bij uitstek uit te besteden aan *Indische* jongeren? Schiet het begrip er iets mee op en is het niet unfair om de jongeren het risico te laten lopen zich net zo onbegrepen en afgewezen te voelen als de generaties voor hen? Dat wil zeggen net zo opgesloten te zitten in een Indisch typetje, zodra ze proberen iets anders en nieuws over Indië te vertellen?

KENNISACHTERSTAND WEGWERKEN

Uit het feit dat ik nog steeds voor de Tong Tong Fair werk, en uit het feit dat ik hier spreek, kunt u concluderen dat ik niet wanhopig gestemd ben. Inderdaad zie ik de laatste jaren enkele lichtpunten en positieve trends.

Om te beginnen denk ik dat het een heel goed idee is om de kennisachterstand over Indië aan te pakken via de herdenking van de oorlog. Wij hebben ons bij Tong Tong altijd verzet tegen die automatische koppeling. En wij hebben als festival pal willen staan voor een bestaan van de Indische cultuur zonder het frame van de oorlog. Dit voldoet ook aan de behoefte van veel Indische mensen. Maar voor de rest van Nederland staat het Indische verhaal nu eenmaal voor een groot deel gelijk aan het verlies van Indië. De regering heeft Indische subsidies altijd gekoppeld aan

de oorlog. Dat er al zo'n verregaande samenwerking is als op deze conferentie tussen organisaties die de oorlog in Nederland en in Indië herdenken is zeer hoopgevend. Vermoedelijk is de oorlog en specifiek het herdenken van de oorlog de sleutel om van officiële zijden die kennisverbreding op gang te krijgen.

Een ander positief punt zult u wellicht aanzien voor een negatief punt, maar het is ons al een paar keer overkomen dat jongeren, zelfs een keer een student journalistiek, niet wisten dat Indonesië ooit een kolonie van Nederland is geweest. Onderwijskundigen in de zaal zullen wel denken: die heeft dan gespijbeld, want het is onderdeel van het verplicht curriculum. Maar: het is dus mogelijk om in Nederland op te groeien, of je nou gespijbeld hebt of niet, en te hebben gemist dat Indonesië ooit een kolonie van Nederland was. Deze jongeren zijn óók gespeend van de overbekende clichébeelden over Indisch en de oorlog in Indië. En dat is dan weer positief. Het duurt nog wel een tijdje voor deze generatie in redacties en subsidiecommissies zit, maar uiteindelijk...

POSITIEVE INSTEEL

Mijn positieve insteek met een bitter randje is: de eerste generatie sterft uit, ja, maar de oost-Indisch doven ook. Nederlandse jongeren luisteren veel opener. Ze zijn minder vaak belast met vaste goed/fout-schema's. Kortom: de oplossing hoeft niet per se te liggen bij het vertellen van het verhaal over Indië door Indische jongeren. Hij ligt waarschijnlijk bij het luisteren door jongeren, Indisch of niet. Daar heb ik wel vertrouwen in. Vertellen en verbeelden is ook een vak. Een vak voor schrijvers en andere kunstenaars, journalisten, pedagogen, historici en programmamakers.

Nee, ik zou niet zoeken naar invalshoeken om nieuwe Indische generaties te laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en grootouders. Ik zou zoeken naar invalshoeken om duidelijk te maken dat het oorlogsverhaal van Indische Nederlanders een verhaal is dat alle Nederlanders aangaat. Dat het oorlogsverhaal van Indische Nederlanders een Nederlands oorlogsverhaal is. Dat het oorlogsverhaal van Indische Nederlanders óók het verhaal van Nederland in oorlog is. Aan het werk!

Herijking herdenking: op zoek naar het gemeenschappelijke verhaal

Jacques Wallage (referent)

Wat is ons in de Tweede Wereldoorlog als samenleving eigenlijk overkomen? We ontkomen er niet aan onszelf die vraag met enige regelmaat te stellen. De meeste Nederlanders denken bij die vraag niet direct aan de mensen met een Indische achtergrond. Zeker niet op 4 mei bij de herdenking op de Dam. Met die groep identificeren we ons niet zo makkelijk. Overigens ken ik ook veel joden die nooit naar de herdenking op de Dam of naar de Hollandse Schouwburg gaan. Toch is die oorlog een gemeenschappelijk ervaring. Maar wat is dat gemeenschappelijke dan? Ik zou zeggen allereerst het isolement dat de mensen met een Indische en Joodse achtergrond, en vele oorlogsgetroffenen met hen, na de oorlog decennia lang hebben ervaren. Dat is een gegeven en onderdeel van de geschiedenis.

HERIJKING

Op weg naar het herijken van de herdenking moeten we dus niet alleen stilstaan bij de ervaringen van de groep waar we zelf deel van uit maken, maar ook bij de ervaringen van de ander. Er bestaat een geweldige hoeveelheid aan documentatie met veel indringende ego-documenten, die ons veel over de oorlog kunnen leren. Maar is die kennis voldoende? Hebben we met voldoende onbevangenheid in de spiegel van het verleden gekeken. Het verhaal van Anne Frank bijvoorbeeld is niet alleen de ontroerende geschiedenis van het meisje met het dagboek. Anne Frank staat ook voor een van die verraadde joden. Hebben we voldoende stilgestaan bij de ongehoorde hardheid waarmee de mensen na de oorlog uit de kampen in Europa en Indië werden bejegend toen ze in Nederland (terug)kwamen? De kilte waarvan sprake was heeft zich misschien onvoldoende in ons gemeenschappelijk geheugen vastgezet. En wellicht moeten we daar opnieuw bij stilstaan. De onaangename werkelijkheid is denk ik ook dat wij als mensen slecht in staat zijn ons in het leed van anderen te

verdiepen. Weliswaar zijn we vaak heel druk in onze eigen kring, maar ons echt in de ander verdiepen is niet onze sterkste zijde. En dan druk ik het nog voorzichtig uit.

GEMEENSCHAPPELIJKE VERHAAL

Eigenlijk staan we voor de vraag: wat herdenken we eigenlijk als we niet alleen de doden willen herdenken, maar ook de gebeurtenissen die hen ten onder hebben laten gaan? Want uiteindelijk gaat het om de vraag of de Tweede Wereldoorlog nog een gemeenschappelijke geschiedenis is en een verhaal dat we onze kinderen en kleinkinderen gemeenschappelijk mee kunnen geven? En als we dat willen, kunnen we er niet omheen dat er veel nieuwe Nederlanders zijn, die hun wortels niet in dit land hebben liggen. Welke betekenis kan dit deel van de Nederlandse geschiedenis voor hén hebben? Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft besloten om over de vorm van herdenken pas na te gaan denken, nadat we eerst de inhoud opnieuw hebben doordacht. In dat kader worden er vanaf volgende week zogenoemde verkenningssprekken gevoerd met mensen die nagedacht hebben over dit vraagstuk, waaronder wetenschappers, journalisten en mensen uit de wereld van de cultuur. We gaan deze mensen vragen stellen over wat zij zien als het gemeenschappelijke verhaal. Het is een zoektocht naar bouwstenen voor dat gemeenschappelijke verhaal. Daarbij kijken we, zoals gezegd, eerst naar de inhoud en vervolgens naar de vorm van het herdenken.

VERKENNING

En als we die verkenning hebben afgerond, hopelijk nog voor de zomer, komen we met een visie over hoe de herdenking er de komende jaren uit zal moeten zien. En we hopen er na de zomer ook met ú over te spreken. Behalve de gesprekken met deskundigen trekken we ook het land in om in gesprek te gaan

met mensen die zich bij dit thema betrokken voelen. Dat zijn gesprekken los van allerlei organisaties. Daarbij willen we ook met jonge mensen in contact komen en hun mening horen. Vervolgens hopen we aan het einde van het jaar de regering een visie te kunnen aanbieden voor de herdenking in de komende jaren. Steeds vanuit het idee dat de vorm op de inhoud moet volgen, niet andersom. Dat moet hoop ik leiden tot een soort nieuwe balans met blijvend respect voor de verschillende groepen in ons land, die elk hun eigen verhaal hebben. Uiteindelijk moeten al die verschillende verhalen een nieuwe grondslag opleveren voor herdenken en vieren.

EERST INHOUD, DAN VORM

Een sprekend voorbeeld van het gemeenschappelijke verhaal waar ik voor pleit, is de tentoonstelling 'De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen' in de Kunsthal in Rotterdam, waaraan al vaker gerefereerd is. Neem de biels van de Birma spoorlijn die daar lag. Het is maar een stuk hout, maar toch

werd ik er door geraakt. Dat komt denk ik door het besef dat er achter dat stuk hout een verhaal schuilgaat. Ook de rol met Jodensterren raakte me, maar op om een hele andere reden dan u misschien denkt. Er stond een klein stukje tekst bij dat ik niet kende. Namelijk dat de joden moesten betalen voor de gele ster, vier cent. En dat ze er een textielpunt voor moesten inleveren. Het is niet zo makkelijk om de herijking van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog vorm te geven. Dat heb ik meteen al gemerkt aan de mensen die bezorgd naar me toe3komen en zeggen: hou je ons verhaal in de gaten, wij zijn er ook nog. Dat is absoluut zo. Maar er zijn veel verhalen over de Tweede Wereldoorlog te vertellen en dat zijn verhalen die elkaar aanvullen. Er zijn mensen die denken dat je het verhaal van je eigen generatie het beste vorm kunt geven door op de tenen te gaan staan van diegene die voor je kwamen. Dat doet alleen maar pijn. Dat geeft geen uitzicht. En er zijn ook mensen die op de schouders klimmen van diegenen die voor hen kwamen, en dan zie je veel meer.

Herdenken: op zoek naar nieuwe rituelen

Hans Teengs Gerritsen (co-referent)

Voordat ik inga op de vraag hoe we de Tweede Wereldoorlog in de toekomst het beste kunnen herdenken, wil ik eerst iets over mijn achtergrond vertellen. Die is namelijk heel relevant voor mijn betrokkenheid bij dit onderwerp, aangezien ik een groot deel van mijn leven- en vaak nog steeds- 'de zoon van' ben geweest. De zoon van oud-verzetsman Hans Teengs Gerritsen.

HERDENKINGSVETERAAN

Mijn vader werd op 5 juni 1942 opgepakt door de Duitsers en kwam via het 'Oranjestad' in Scheveningen terecht in kamp Amersfoort. Vandaar werd hij op transport gezet naar het concentratiekamp Natzweiler, en van daaruit naar Dachau. Daar werd hij op 29 april 1945 bevrijd. Ook daarna stond mijn vaders leven grotendeels in het teken van de oorlog. Het sprak dan ook vanzelf dat ik - al vanaf mijn zesde levensjaar - meeging naar allerlei herdenkingen. Gekscherend zeg ik wel eens: ik heb Wageningen zien ontwikkelen van een dorp met een weiland eromheen naar een stad aan de A12.

Graag wil ik hier voorop stellen dat ik niet de pretentie heb om u voor te kunnen schrijven hoe we de toekomst van herdenken zó kunnen programmeren, dat die succesvol aansluit bij de wensen van nieuwe generaties. Maar ik heb inmiddels zoveel praktische ervaring opgedaan bij al die herdenkingen dat ik - puttend uit die ervaring - enkele gedachten daarover met u wil delen.

BREED DRAAGVLAK

Gelukkig is anno 2014 niet de vraag aan de orde óf er nog behoefte is aan het herdenken van de Tweede Wereldoorlog. Diverse onderzoeken tonen aan dat daar gelukkig een breed draagvlak voor bestaat, ook onder de jeugd. Het gaat vandaag dan ook om zowel de vorm als inhoud van herdenken. Toch is dit thema beladen, en wel om drie redenen.

1. De meest aangrijpende aanleiding is de wetenschap dat het onafwendbare moment nadert, waarin de eerste generatie niet

meer onder ons is. Dit gegeven gaat ontegenzeggelijk invloed krijgen op de toekomst van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog.

2. Ten tweede is de samenstelling van de bevolking ingrijpend veranderd. Neem de gemeente Amsterdam. Bij uitstek een gemeente die door de talloze herdenkingen en oorlogsmonumenten is verweven met de Tweede Wereldoorlog, maar anderzijds een bevolkingssamenstelling kent waarbij meer dan de helft van de kinderen (<12 jr) ouders heeft met niet-West-Europese wortels. En dus zijn er steeds minder familiegeschiedenissen die verbonden zijn met de Tweede Wereldoorlog. Ga er maar aan staan om een herdenking te organiseren waarin ook zij zich blijvend herkennen.
3. De derde is een vrij argeloze. Oorlog is simpelweg steeds verder van ons dagelijks leven af komen te staan. Dat maakt het ingewikkeld om een voorstelling van de oorlogsjaren in Nederland te maken. Laat ik mijn eigen generatie als voorbeeld nemen.

De dienstplicht werd in 1993 opgeschort (ik was toen 18) en de dichtstbijzijnde oorlog die ik heb meegemaakt speelde zich af in het voormalige Joegoslavië. Dat is 2.000 kilometer hier vandaan. Oorlog is dan ook grotendeels een abstract begrip voor mij, ingekleurd door verhalen van mijn vader en door boeken en films. En natuurlijk door 4 en 5 mei.

OP ZOEK NAAR NIEUWE RITUELEN

Bovengenoemde drie punten zijn naar mijn overtuiging zo fundamenteel dat we op zoek moeten naar nieuwe rituelen voor het herdenken, waar volgende generaties aansluiting bij kunnen vinden. Dat is een vrij omfloerste manier om te zeggen dat in de zoektocht naar een nieuwe *vorm* van herdenken het huidige model van mij ter discussie mag komen te staan. Hoezeer mijn eigen woorden me ook enigszins beangstigen, mag het gesprek over de toekomst van herdenken niet gehinderd worden door eigen rigide kaders

waarbinnen deze maatschappelijke discussie zou moeten plaatsvinden. Dat is overigens wat anders dan het niet laten horen van onze stem. Natuurlijk moeten we die laten klinken! Waarmee niet gezegd is dat 'alles anders moet'. Ik refereer daarbij graag aan de Bijbelse wijsheid: onderzoek alles en behoud het goede.

TOEKOMSTIGE 4 MEI-VIERING

Mijn 4 mei van de toekomst bestaat uit het volgende. Ik heb twee thema's waaraan ik hecht: ten eerste een *nationale* herdenking op 4 mei en ten tweede een zodanige invulling hiervan dat het ongeschonden kan worden overgedragen aan volgende generaties. Mijn indruk is dat nieuwe generaties geholpen zijn met tastbare voorbeelden, zodra hen de omvang van de Tweede Wereldoorlog wordt voorgehouden. Het Anne Frank huis, de verhalen over het bombardement op Rotterdam en de Hongerwinter helpen hierbij. Maar misschien moet er meer aandacht uitgaan naar wat de Tweede Wereldoorlog zo ongekend wreed maakte: de schaal waarin mensen systematisch werden opgesloten en vernietigd in de kampen. In het verhaal over 'de kampen' komen dan ook een aantal belangrijke lessen van de oorlog samen: het gevaar van willekeur, het belang van de rechtstaat en van verzet tegen onrecht. Het belang van precies deze waarden zijn zo universeel dat het daarmee

gemeenschappelijk is en gedeeld kan worden met elke opvolgende generatie. De kampen zijn immers het bewijs dat het aantasten van deze waarden gruwelijke gevolgen kan hebben.

Ik pleit er dan ook voor om de kampen nadrukkelijk een plek te geven op 4 mei.

VERSCHILLENDE LOCATIES

Stel nou eens dat we de herinnering aan alle kampen samenbrengen op de 4de mei, zeg om 12.00 uur in de middag. En dat we in dat kader ieder jaar een ander kamp, bij het eigen monument, centraal stellen. En bij die gelegenheid ieder jaar de namen van de andere kampen – waar geen monument voor is – hardop uitspreken. Ziet u het voor zich, kamp Vught 4 mei 2030. Alle bestuursleden, belangstellenden, kleinkinderen van nazaten uit Auschwitz en Natzweiler en vele anderen zijn daar naartoe gekomen om samen te herdenken. Met als doel om vooral de jeugd bij te brengen wat er zich in de kampen allemaal heeft afgespeeld en hen te overtuigen van het belang te kunnen leven in een rechtstaat waar vrede en veiligheid heerst.

Het jaar erna, 4 mei 2031 zou de 4 mei-herdenking bij het Indisch monument in Den Haag kunnen plaatsvinden om de slachtoffers van de Japanse bezetting te herdenken. In de aanloop hiernaartoe kunnen leerlingen gastcolleges op scholen krijgen, foto-exposities bezoeken en een website raadplegen. Door de jeugd dichterbij de achtergrond van de kampen te betrekken, ontstaat ook een beter begrip voor wat oorlog inhoudt en wat het belang is van jaarlijks herdenken.

NATIONAAL KARAKTER

Ik hecht eraan om te benadrukken dat, zoals eerder gezegd, een dergelijk idee een nationaal karakter zou moeten krijgen. Daarnaast vraagt het van alle kampcomités, waar ik zelf ook onderdeel van ben, om hun eigen jaarlijkse herdenking onder te brengen in een bredere gemeenschappelijke herdenking.

Mocht dit idee tot uitwerking komen, dan hoop ik wel dat we de individuele herdenkingen pas opgeven als de laatste oud-gevangene is overleden. Want zij moeten tot op het laatst in staat worden gesteld, om met de woorden van oud-gevangene Bekkie de Loos te spreken, 'hun schuld te delgen aan hen die niet terugkeerden uit de kampen'.

Wergroep 1

Samenhang Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië

Gespreksleider: Jan Kees Wiebenga

Verslag: René van Dijk

Verreweg de meeste deelnemers aan de conferentie stellen zich op het standpunt, dat 15 augustus 1945 het einde van de Tweede Wereldoorlog is omdat het een mondiaal einde is. Als je de samenhang tussen de oorlogen in Europa en Azië wilt bevorderen zou je vanuit de geschiedenis kunnen beginnen. Herman Bussemaker (Stichting Het Indisch Platform) stelt dat weinig mensen beseffen hoe groot de samenhang is tussen de oorlog in het Verre Oosten en Europa. Japan zag de koloniën namelijk niet als object om te veroveren, maar beschouwde de oorlog met de Sovjet-Unie als haar eerste prioriteit. In verband daarmee werden gedurende de gehele Tweede Wereldoorlog door Japan divisies in Mantsjoerije paraat gehouden tegen de Russen. De Russen, die de Japanners wantrouwden, deden hetzelfde. Na de Slag op Nomonhan in september 1939, waarbij de Russen met hun veel modernere wapens een hele Japanse divisie uitroelden, liet Japan het idee varen om Siberië te veroveren en ging het zich op Zuidoost-Azië richten. Toen dit duidelijk werd trokken de Russen hun troepen terug uit Siberië en stelden daarmee Moskou veilig. Achteraf gezien was dit voor Japan het einde van de oorlog in Europa. De Russen konden zich vanaf dat moment volledig richten op de Duitse agressor, aldus Bussemaker.

ATOOMBOM

Een vergelijkbare samenhang tussen de oorlog in Europa en Azië kom je ook in een latere fase van de oorlog tegen, vervolgt Bussemaker zijn historisch betoog. Terwijl het in Europa al vrede was, woedde in juni 1945 de Slag om Okinawa, waarbij 30.000 Amerikanen zijn gesneuveld. Dit gaf de Amerikanen wel even te denken over de volgende stap, namelijk de verovering van het zuidelijkste eiland van Japan. Er bestond een aanzienlijk risico om daarbij wellicht een nog groter aantal manschappen te verliezen. Voor president Truman was dit een belangrijke en misschien wel de doorslaggevende reden om de atoombom te gooien. De Russen

speelden op de achtergrond ook een rol. Zij waren namelijk ondertussen druk bezig hun troepen vanuit West-Europa naar het Verre Oosten te verplaatsen en waren Mantsjoerije al binnengevallen. Rusland dreigde om in Zuidoost-Azië te komen helpen, wat de Amerikanen gezien de ervaringen in Europa niet wilde hebben. Bovendien had Rusland in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog de oorlog verklaard aan Japan om daarvan territoriaal te kunnen profiteren. Zo hadden zij het zuidelijke gedeelte van Sachalin (het noordelijke gedeelte hadden zij al) bezet, dicht bij de Japanse eilanden. Dat maakte de Amerikanen nerveus en was een extra reden om de atoombom te gooien, aldus Bussemaker.

TRIPARTITE PACT

En hij vervolgt: feitelijk was de samenhang tussen Europa en Azië er al voordat de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Vanwege het Tripartite Pact van 1938 tussen de Asmogendheden (Duitsland, Italië en Japan) ging Nederland in 1941 niet in op de Japanse suggesties om vreedzaam verder te gaan, waarbij Nederlands-Indië olie en bauxiet zou leveren en de Japanners ons zouden respecteren. Dit werd later de 'French solution' genoemd omdat Frankrijk in Indo-China wel met de Japanners besloot samen te werken, waardoor de Franse vlag daar tot in maart 1945 wapperde. Als gevolg van de Duitse bezetting van Nederland in mei 1940, en het Tripartite Pact kon Nederland niet op het voorstel van Japan ingaan. De oorlog in Nederland betekende in feite dat Nederland ook in Nederlands-Indië in oorlog was, namelijk met Japan. Als gevolg daarvan werden bijvoorbeeld aluminium en oude banden ingezameld om spitfires te kopen en deel te kunnen nemen aan de Battle of Britain, als het kon met Nederlands-Indische vliegers. Met andere woorden: beginnen vanuit de historie helpt ons de samenhang te zien tussen de oorlog in Europa en Azië. Veel mensen denken dat de oorlogen in oost en west gescheiden fronten

van elkaar waren, maar niets is minder waar. Die oorlogen hingen politiek en diplomatiek heel nauw met elkaar samen. Het is van belang dat te weten, besluit Bussemaker zijn betoog.

HISTORISCHE VERBONDENHEID

Dhr. S. Delhaye (Stichting Het Indisch Platform) wijst in dit verband op de historische verbondenheid tussen Pruisen (het latere Duitsland) en Japan doordat het Japanse leger het Pruisische leger trainde om de expansiedrang van Rusland in te dammen. De verloren zeeslag met Japan in 1904 zat de Russen niet lekker, waardoor het Japanse leger de Russen als hoofdvijand zag. Er ligt dus een verband tussen Europa en Duitsland.

Als dan vanuit de historie bezien 15 augustus mondiaal als het einde van de Tweede Wereldoorlog moet worden herdacht, dient daaraan te worden toegevoegd dat de *ationale herdenkingen* moeten worden gerespecteerd. Hierbij moet speciaal worden gedacht aan de Joodse gemeenschap omdat 4 en 5 mei voor deze groep zeer speciale data zijn. Op 15 augustus moet worden stilgestaan bij *alle* slachtoffers, vriend of vijand, die in de Tweede Wereldoorlog zijn gevallen. Echter, 4 mei is voor het gros van de Nederlanders een niet weg te denken herdenking in Nederland. Als die in gevaar komt, moeten we dat nooit willen combineren met 15 augustus, aldus Delhaye.

DE PERIODE 1945 - 1949

Wanneer je specifiek naar Nederland kijkt, is er een causaliteit tussen de periode 1940-1945 in Nederlands-Indië en de periode daarna. Dat komt omdat de Bersiap-periode en de kwestie Nieuw-Guinea daarvan een uitvloeisel zijn. De Nederlands-Indische gemeenschap kende tot op heden geen bevrijdingsdag, zegt Delhaye. De heer De Jong (Indisch Platform) meent dat de periode na de capitulatie van Japan voor heel veel Nederlanders een besmette situatie is en de Bersiap zegt hen helemaal niets. Men weet in Nederland betrekkelijk weinig van de oorlog in Azië. En het zou prettig zijn als er meer aandacht komt voor de periode 1945-1949, waardoor er een genuanceerder beeld ontstaat van die geschiedenis. De heer Neijenhuijs (BEGO) vult hierop aan dat als je spreekt over samenhang je er ook voor moet zorgen dat cijfers en feiten kloppen. Tijdens de laatste dodenherdenking op 4 mei

werd door de NOS-televisie over een aanzienlijk lager aantal slachtoffers in Nederlands-Indië gesproken dan feitelijk juist is.

ACTIE 'NIET WEGGOOIEN'

De herinneringscentra en musea zouden op diverse manieren meer aandacht kunnen besteden aan de periode in Nederlands-Indië om meer samenhang tussen de oorlog in Europa en Azië aan te brengen en er één verhaal van te maken, meent de heer Abuys (Herinneringscentrum Kamp Westerbork). Te denken valt aan de actie 'Niet Weggoaien'. Dat is een actie van musea en zes instellingen die met de Tweede Wereldoorlog te maken hebben, met als doel om voorwerpen en documenten uit de oorlogsjaren die nu nog thuis op zolder liggen te behouden voor de toekomst en in een museum onder te brengen. Hierbij was aanvankelijk totaal geen aandacht voor spullen uit Nederlands-Indië, waarop besloten werd de actie niet alleen op 3 mei (de dag voor de herdenking) maar ook op 14 augustus te houden. Door er samen mee bezig te zijn, kunnen we meer aandacht geven aan de oorlog. Het Joods Historisch Museum is nu voor het eerst bezig met een tentoonstelling over Nederlands-Indië, omdat er binnen de Joodse gemeenschap helemaal geen aandacht was voor wat er met hun familieleden in Nederlands-Indië is gebeurd. Zo kun je binnen je eigen (sub)groep een brug slaan naar een groter verhaal. De musea die een relatie met de Tweede Wereldoorlog hebben, zouden alle een Indische afdeling moeten hebben, zoals het verzetsmuseum dat nu al heeft, aldus Abuys.

BAKENS VERZETTEN

Wanneer men doordrongen is van het bestaan van twee oorlogen en twee grote herdenkingen (het is én én) rijst de vraag hoe we die samenhang kunnen vormgeven bij de herdenkingen, stelt Lody Pieters (Stichting Herdenking Dodenspoorwegen). Zij vervolgt: op het gebied van herdenking moet je na zeventig jaar de bakens verzetten. Waar er vroeger eerst kennis in werd gepompt voor men kon herdenken, vergt het nieuwe leren een nieuwe manier van herdenken. Mensen die betrokken zijn bij herdenkingen moeten eerst betrokkenheid zien te creëren om vervolgens kennis over te dragen over zaken die zij belangrijk vinden. Wel moeten schotten daarbij worden weggehaald. Pieters illustreert het bovenstaande aan de hand van een

bijeenkomst over de Birma- en Pagan Baroe-spoorweg (de dodenspoorwegen) in kamp Westerbork een paar jaar geleden. Daar hadden tenslotte behalve Joden ook Indische Nederlanders gezeten. Door mensen van andere herdenkingsverenigingen werd gevraagd of de Stichting Herdenking Dodenspoorwegen wegging uit Bronbeek. Dat de Stichting gewoon de gelegenheid benutte om ook in Westerbork een activiteit te organiseren, kwam niet bij hen op. Dit is de samenhang waaraan gewerkt moet worden, en niet de historische samenhang (één wereldoorlog), want die is er gewoon. Zo waren de slachtoffers van de Birma-Siam spoorweg deels in Nederland en deels in Nederlands-Indië geboren. Door het verhaal van beide groepen te vertellen heb je eigenlijk al een samenhang.

THEMATISCHE HERDENKING

Naast de twee grote nationale herdenkingen, die moeten blijven bestaan, kun je allerlei thematische herdenkingen of kleinere

plaatselijke herdenkingen houden, die niet per se aan bepaalde data gekoppeld zijn, meent Pieters. Elke plaats kan zijn eigen slachtoffers herdenken. Als je ziet dat het aantal mensen dat op een herdenking komt maar niet kleiner wordt is er kennelijk een behoefte aan een herdenking in een kleiner verband. Als je thematisch werkt, probeer je je eigen boodschap over te brengen en dan binnen het kader van een thema waar een ander ook mee bezig is. Pieters refereert in dit verband aan een tentoonstelling in het Spoorwegmuseum in het kader van 100 jaar Vrede van Utrecht, waarbij ook Stichting Herdenking Dodenspoorwegen een vitrine kreeg. Een onderdeel van de tentoonstelling was transport in oorlogstijd, waar de dodenspoorwegen bij konden aansluiten.

Bij het zoeken naar iets gemeenschappelijks kun je ook een plek als uitgangspunt nemen om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog te vertellen, stelt de heer Abuys. Een

goed voorbeeld hiervan zijn de Joodse werkkampen, waar vaak later ook mensen uit Indië werden opgevangen. Je kunt dan de achtergrond van beide groepen vertellen als vorm van kennisoverdracht naar de nieuwere generaties. Deze samenhang kun je visualiseren, zodat de Duitse concentratiekampen een vergelijkbaar plaatje opleveren als de kampen in Nederlands-Indië. Als het thema van de samenhang rondom de herdenkingen via de media naar buiten wordt gebracht, kun je veel concreter invulling geven aan de herdenking naar de toekomst. Dan wordt het breder en toegankelijker voor jongere toekomstige generaties, aldus Abuys.

RECENTERE OORLOGEN

Bij Harriet Ferdinandus (Stichting Pelita) leeft een andere angst. Op een moment in de toekomst dat de aandacht voor recentere oorlogen steeds actueler wordt, en we ons gaan verbinden met andere momenten, plekken en evenementen, kan dit betekenen dat 15 augustus op enig moment niet meer herdacht wordt. Ook kan precies het omgekeerde gebeuren. Als je alles herdenkt, herdenk je niets meer. Ineke Everts-Kuik (Stichting Pelita) vindt dat als je samenhangen wilt maken je juist 4 mei en 15 augustus moet aanhouden. Beide herdenkingen zou je thematisch een bepaalde samenhang kunnen geven, zolang er nog zoveel mensen naartoe komen. Je kunt alvast nadenken hoe je die samenhang vorm geeft, met name voor de jeugd.

Dhr. J.F. van Wagtenonk (Stichting Japanse Ereschulden) is bang dat als de vorm en inhoud van de twee nationale herdenkingen worden veranderd, het kind met het badwater wordt weggegooid. Beide zijn officiële nationale herdenkingen. Die moet je in ere houden. Maar wel is het van belang de twee herdenkingen inhoudelijk op elkaar af te stemmen.

Op dit moment geeft de herdenking in Den Haag geen warm, betrokken gevoel vanwege de bevolking die daar ook bij is en de herdenking in Amsterdam is erg formeel. Je zou iets aan die formaliteit kunnen doen en ook de herdenkingen meer op elkaar moeten afstemmen. De inhoud moet je echter overlaten aan de lokale herdenkingsorganisaties omdat die heel doelgericht zijn, aldus Van Wagtenonk.

AANWEZIGHEID KONING

Hij vervolgt: de Indische achterban heeft moeten vechten voor de 15 augustus herdenking, terwijl de herdenking in Amsterdam min of meer als vanzelfsprekend tot stand kwam. De Indische gemeenschap heeft zich altijd gediscrimineerd en een soort tweederangsburger gevoeld, zodat 15 augustus voor hen een belangrijke verworvenheid is. Daarom is het ook zo triest dat de koningin maar eens in de vijf jaar naar deze herdenking kwam. De heer Görs (KJBB) beaamt dit en stelt dat het met name wrang is voor de nabestaanden van degenen die voor koningin en vaderland gestorven zijn, als de koning niet aanwezig is bij de herdenking op 15 augustus in Den Haag.

Van Wagtenonk vindt dat er qua inhoud meer gelijkwaardigheid in beide herdenkingen zou moeten komen, waarbij de vorst op beide nationale herdenkingen aanwezig is en evenals de militairen en ambassadeurs. Het houden van twee minuten stilte bij de herdenking op 4 mei, zou ook op 15 augustus moeten worden ingevoerd. Door gelijkwaardigheid te creëren, krijg je automatisch ook meer samenhang. Deze gelijkheid kan via kabinetsbeleid bevorderd worden. In Japan zie je op 6 (Hiroshima) en 9 augustus (Nagasaki) de keizer midden op de dag de klok luiden en dan is heel Japan stil.

DIVERSITEIT

In de diversiteit van de herdenkingen zit een aantal vergelijkbare elementen. De diaspora van de Joden geldt ook voor een deel van de mensen uit Nederlands-Indië, die zich via Nederland over de wereld hebben verspreid, stelt de heer Speijers (Stichting Herdenking 15 augustus 1945). Ook zij zouden bij de herdenkingen moeten worden betrokken. Verder is er zowel in Europa als Indië sprake van een aantasting van de rechtsorde. Tenslotte tref je de onpersoonlijke kilte van de kampen zowel bij Joodse als Indische kampslachtoffers aan. Deze parallellen kun je virtueel, bijvoorbeeld met een Indië-route, in beeld brengen om de jeugd mee te nemen naar de omstandigheden van toen om te laten zien wat hun (groot)ouders hebben meegemaakt. Er zijn zeker mogelijkheden om de samenhang tussen de herdenkingen naar voren te brengen. De verschrikkingen van de kampen vormen een universeel thema, zoals dat ook geldt voor de inbreuk

op de mensenrechten, het belang van het strijden voor de vrijheid en voor het verzet, meent de heer Mesdag (Stichting Vriendenkring oud Dachauers). Veel van de mensen die in Dachau zaten hadden verzet gepleegd. Hierbij zaten ook mensen die in Nederlands-Indië hadden gezeten.

Als het erom gaat de jeugd te betrekken bij thema's als oorlog en vrede en het herdenken van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog, moeten we vooral gebruik maken van de moderne media, vindt de heer Mesdag. Als voorbeeld noemt hij smartphones, e-readers en aantrekkelijk vormgegeven websites: zo kun je nu al met behulp van een code op je smartphone zien wat er op belangrijke plekken in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. Ook kan er verwezen worden naar de websites van de organisaties die zich op dit onderwerp richten. De Nederlandse musea, de overheid, het Rijksarchief of het NIOD zouden ervoor kunnen zorgen dat er een website komt met een koppeling naar alle instellingen die zich met herdenken bezig houden. Op die manier wordt beschikbare informatie beter toegankelijk voor met name de jongere generatie. Er zijn op dit vlak ontegenzeggelijk veel samenwerkingsmogelijkheden, aldus Mesdag.

HERDENKINGSREIZEN

Tot slot kan gestimuleerd worden dat meer herdenkingsreizen naar de erevelden en kampen in Indonesië en Birma worden gemaakt. Vervolgens kunnen daar verslagjes van worden gemaakt voor de mensen die dat niet kunnen betalen of bereizen. Die kunnen deze informatie dan via een website, een documentaire of anderszins tot zich nemen, meent de heer Mesdag. Mevrouw Divendal-Klok (COVVS) wijst erop dat het COVVS al enige tijd een project op stapel heeft staan om scholieren te stimuleren om naar herinneringscentra of voormalige kampen te gaan om hen te laten zien wat zich daar heeft afgespeeld. Een deel van deze discussie heeft betrekking op Indonesië, maar om meerdere redenen (financiën!) is dat wat ingewikkeld om uit te voeren. Nochtans zouden er mogelijkheden moeten zijn vindt zij.

De Oorlogsgravenstichting heeft al een film over de herdenkingen in Indonesië gemaakt en gepresenteerd, meldt de heer Van

Wagtendonk. Voorzitter Wiebenga voegt daar aan toe dat de Japanse regering luxe 'verzoeningsreizen voor de eerste generatie organiseert, waarbij men overigens niet de gemiddelde Japanner ontmoet. Inmiddels is er recentelijk ook een reis geweest naar Thailand en Birma omdat het op dat moment zeventig jaar geleden was dat de beruchte spoorweg daar gereed kwam. Ook koppelen veel mensen een vakantie naar Indonesië aan het bezoeken van een ereveld waar familieleden liggen, aldus Wiebenga.

CONCLUSIES

Je hebt twee nationale herdenkingen die voor het hele land gelden. Daarnaast heb je allerlei herdenkingen van de diverse kampen en dergelijke, die zich beperken tot een kleine groep mensen. Zij moeten hun gang kunnen gaan en niet worden gekoppeld aan de twee nationale herdenkingen. Die moeten van elkaar gescheiden blijven. Daar is in principe iedereen het over eens.

De data van de huidige herdenkingen, ook lokaal, zijn goed. Het was één wereldoorlog, dus is er sowieso een samenhang tussen de herdenkingen van 4 mei en 15 augustus en andere herdenkingen. 15 augustus zou meer in mondiaal perspectief moeten worden gezet als het einde van de Tweede Wereldoorlog. Die datum is te vergelijken met 11 november, dat als het einde van de Eerste Wereldoorlog wordt beschouwd. Zo is er bijvoorbeeld in Californië een hele grote herdenking op 15 augustus.

Er zijn vele mogelijkheden om de samenhang van de oorlog in Europa en Azië vorm te geven. Dat kan thematisch, lokaal, via musea, moderne media en door reizen te organiseren naar de kampen en erevelden. De heer Wiebenga beschouwt dit als een stap voorwaarts.

Ondanks het gemeenschappelijke van de herdenkingen moet er samenhang in verscheidenheid bestaan. De herdenkingen moeten niet in elkaar vloeien tot het allemaal één herdenking wordt zonder een eigen identiteit. Want dan weet je niet meer voor wie je het aan het doen bent. We moeten allemaal onze eigenheid bewaren en vanuit die eigenheid zoeken naar die samenhang. Met andere woorden: de eigen identiteit moet in stand worden gehouden.

Parallelsessie - Samenhang Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië

Gespreksleider: Hans Meijer

Verslag: Dick Rozing

CENTRALE DISCUSSIEVRAGEN

Centraal in deze werkgroep stond het thema: Hoe geven we de samenhang tussen de Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië het beste vorm en inhoud? Dit thema werd in de ochtend door Jan Kees Wiebenga (Stichting Herdenking 15 augustus 1945) en co-referent Hans Meijer (historicus aan de Rijksuniversiteit Groningen) nader toegelicht. Subvragen die de heer Meijer ook met de werkgroepdeelnemers wil bespreken zijn:

- Hoe kan de samenhang tussen de Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië, het concept 'Eén WO II', in de herdenkingen van nu (meer) tot uiting komen?
- Hoe breng je de eenheid tussen beide oorlogen publiekelijk tot uitdrukking?
- Welke verbindingen kunnen we realiseren tussen de twee nationale herdenkingen (op 4 mei en 15 augustus)?
- Zijn er ook verbindingen denkbaar en wenselijk tussen de overige herdenkingen?
- Hoe plaats je dit in het heden? Hoe maak je contact met de nieuwe generaties?

Nog voordat het centrale thema wordt besproken, komt de heer Blom (Verzetsmuseum Amsterdam) met een vraag vooraf. De kernvraag gaat er vanuit dat er een samenhang is tussen de Tweede Wereldoorlog in Europa en Azië. De heer Blom denkt dat dit niet het geval is. Hij geeft aan dat er sprake is van een vrij oppervlakkige verknoping, doordat dezelfde landen betrokken waren in een militaire strijd in Azië en Europa, maar dat de wezenlijke processen van waaruit de oorlogen voortkwamen, zeer verschillende van aard zijn. In Azië voltrok zich een verstrengeling van de strijd om de hegemonie, in Zuidoost-Azië in het bijzonder (Japan, China en een aantal Europese landen, zoals het Verenigd Koninkrijk en later ook de Verenigde Staten) en de strijd om de koloniën (kolonialisme versus dekolonisatie) die leidden tot een zeer gewelddadige fase. Deze heel specifieke

oorlog wordt verbonden met de oorlog in Europa, die op geheel andere gronden is ontstaan. In Europa voltrok zich een wezenlijke strijd om politieke stelsels en ideologieën, zoals de parlementaire democratie en het communisme en fascisme. Deze twee oorlogen komen bij elkaar op het moment dat de Verenigde Staten in Pearl Harbour wordt aangevallen en vervolgens besluit ook in Europa mee te doen. Deze grote verschillen maken dat ook het herdenken anders is.

EÉN HERDENKING MOGELIJK?

De heer Lamain (Stichting Japanse Ereschulden) begrijpt het geschetste onderscheid in de beide oorlogen, maar geeft aan dat wanneer je het verband wilt zien, je de geschiedenis van Nederland en zijn plaats in Europa en Azië goed moet kennen. Hij ziet het gemeenschappelijke element in het feit dat Duitsland iets te verhapstukken had met de Joden en Japan met de Europeanen. Ook mevrouw Roodveldt-van Kampen (Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbruck) geeft aan dat de Tweede Wereldoorlog, waar de hele wereld bij betrokken was, de samenhang is. Het grote verschil is het einde van de oorlog. Deze was in Nederland op 5 mei en in Azië op 15 augustus. Deze data zijn niet samen te brengen in één herdenking. Ook binnen de familie van mevrouw Roodveldt-van Kampen, waar mensen in Nederland om politieke redenen kozen voor het verzet en andere familieleden beroepsmatig werkzaam waren bij de marine in Nederlands-Indië, was er over en weer onbegrip over wat men in Nederland en in Nederlands-Indië had meegemaakt. Het waren twee verschillende werelden, die niet in een gezamenlijke herdenking zijn te verenigen.

Maar het overkoepelende thema: wat overkomt een mens wanneer hij slachtoffer is van een oorlog, aldus gespreksleider Meijer, is wel een gemeenschappelijk iets. Zowel in Indië als in

Nederland werden mensen onderdrukt. Daar kun je wel degelijk een gemeenschappelijk thema uithalen, namelijk hoe het is te moeten leven onder een vorm van terreur, hoe verschillend de oorlog in Europa en Azië ook moge zijn geweest. Het zijn twee verhalen, maar we herdenken wel één Tweede Wereldoorlog.

WIE WORDEN ER HERDACHT?

Maar, zegt mevrouw Roodveldt-van Kampen, juist het herdenken van de beëindiging van de oorlog in Europa en in Azië zorgt ervoor dat zij een ander standpunt inneemt: 'Op 4 mei herdenk ik het einde van de oorlog in Europa en niet het einde van de oorlog in Azië, die was immers nog niet afgelopen. Dat is de reden dat ik ook naar de herdenking op 15 augustus ga.' De heer Meijer doet een nieuwe poging: Is het denkbaar om de herdenking van 15 augustus te integreren in 4 mei? Het lijden, de oorlog en de gevolgen herdenken we op 4 mei, maar ook de herdenking van 15 augustus blijft behouden? Mevrouw Roodveldt-van Kampen vindt dat de data van herdenking gescheiden moeten blijven.

De heer Nota (Pensioen- en Uitkeringsraad) voegt hieraan toe dat, geheel in de lijn met de opvattingen van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, op 4 mei alle slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog worden herdacht. Herdenken op 5 mei staat in het teken van de vrijheid en deze was er wel in Europa, maar niet in Azië. Dat ligt dus ingewikkeld. Voorzitter Meijer: het herdenken van de bevrijding in Indië kent men daar niet, omdat de Tweede Wereldoorlog overging in een nieuwe oorlog, namelijk een bevrijdingsoorlog. Hierdoor is het idee van gezamenlijk vieren van Bevrijdingsdag nog problematischer. Het concept van bevrijding in Indië gaat daar niet op. De essentie van 4 mei blijft dodenherdenking.

Het einde van de oorlog voor het Koninkrijk der Nederlanden eindigt wat de heer Laagewaard (Rumah Kita Wageningen) betreft pas op 15 augustus 1945. Op deze dag wordt elk jaar het einde van de oorlog herdacht, maar ook de slachtoffers in zowel Azië als Europa. Samenhang is er wel degelijk te vinden, namelijk in de gevolgen en het verdriet dat een oorlog met zich meebrengt. Laagewaard: "Blijf af van de slachtoffers die in Indië of in Nederland gevallen zijn en laat de twee specifieke plekken

en momenten die daarvoor zijn in tact. Want dat spreekt veel meer voor de mensen. Indische mensen ontleen hun geschiedenis, en die van hun kampen, aan het authentieke van het Indische monument."

WAARDE VAN DE EIGEN HERDENKING

Meijer verifieert of zijn beeld klopt dat de Indische gemeenschap zich tekort gedaan voelde in de aandacht voor hun leed op 4 mei, waardoor ze uiteindelijk een eigen herdenking hebben gekregen op 15 augustus? Dit heeft echter wel twee kanten: de Indische gemeenschap heeft nu een nationale herdenking in eigen kring, maar die eigen kring maakt ook dat je je gescheiden voelt van de herdenking op 4 mei. Dit, terwijl de heer Meijer altijd begrepen heeft, dat Indische Nederlanders graag erkend willen worden in hun identiteit: 'Wij horen er ook bij'. Wanneer Indische Nederlanders aangeven niet mee te willen doen op 4 mei, want dat is Nederlands, dan houd je dat gevoel in stand.

De heer Laagewaard: 'Ik heb geen waardeoordeel over 4 mei, maar voor de Indische gemeenschap is hun eigen herdenking op 15 augustus belangrijk. Deze hebben we met veel moeite verworven: we hebben lang naar een geschikte plek voor het monument moeten zoeken en daarvoor geld ingezameld. We herdenken op 15 augustus alle doden, ook die van 4 mei, maar de Indische gemeenschap blijft zeggen: 'We hebben onze eigen herdenking'. En ze hechten daaraan. Wel zou het daarnaast goed zijn wanneer het programma van de herdenking op 4 mei ook elementen bevat die de Indische gemeenschap aanspreekt. Dat is mogelijk omdat het monument op de Dam ook een urn bevat met aarde van de erevelden uit het voormalig Nederlands-Indië. Daar zou speciale aandacht voor kunnen worden gevraagd. Overigens is ook in het Indische monument aarde verzameld van alle erevelden en dat heeft een geweldige invloed gehad op de Indische mensen. Ook kan achter het Indische monument crematieas (Indische mensen die zijn gecremeerd) worden uitgestrooid. Het Indisch monument is meer dan een herdenkingsplek, het is ook een ontmoetingsplek geworden en alles waar een monument voor staat: het heeft een ziel. Het zou goed zijn wanneer we kijken naar deze 'brug'- elementen, aldus de heer Laagewaard.

BEVRIJDING MOEILIK SAMEN TE VIEREN

Voor de deelnemers aan de werkgroep die de oorlog in Indië hebben meegemaakt, of die een Indische organisatie vertegenwoordigen, is het moeilijk denkbaar de bevrijding gezamenlijk te vieren. De heer Lamain: 'Ik heb moeite met viering van de bevrijding op 5 mei, omdat Nederland nog in oorlog was. Ik heb namelijk pas op 23, 24 augustus gehoord dat de oorlog was afgelopen en anderen zelfs in september 1945. Sla een brug en vier de bevrijding op 15 augustus.'

Ook de heer Streppel (Stichting Nationaal monument kamp Amersfoort) vindt dat bevrijding niet is samen te vatten. Het is niet te integreren, omdat Azië het gevoel van bevrijding niet kent. Misschien is het een goede stap wanneer de bevrijdingsfestivals op 15 augustus worden gevierd, voegt de heer Laagewaard hier aan toe. Dit is volgens voorzitter Meijer niet haalbaar, omdat daarmee de bevrijding van Nederland tekort wordt gedaan. Nederland was al drie maanden vrij.

Waarop de heer Schutrup (St. Vriendenkring van Oud-Natzweilers) reageert met de vraag: 'Zijn we niet te vroeg met het beantwoorden van de vraag naar de samenhang tussen de oorlog in Europa en Azië?' Ten eerste leeft een deel van de eerste generatie nog en wij, de tweede generatie, voor ons is de oorlog in Indië een hele specifieke emotionele historische gebeurtenis, omdat we van onze familie zoveel over het gebeuren in de Tweede Wereldoorlog daarginds gehoord hebben. De heren Blom en Meijer zijn beiden van mening dat je niet moet wachten om naar de samenhang te zoeken tot de laatstlevende, die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt, is gestorven. Bedenk iets voor 4 mei dat alle verschillende groepen aanspreekt, waarbij ondergewaardeerde groepen, zoals de Indische mensen, de Joden en de politieke gevangenen, ook tot hun recht komen.

Hoe maak je dan een verbinding naar de jongere generaties en hoe houd je de Tweede Wereldoorlog levend, vraagt mevrouw Whyte (Ministerie VWS) zich af? Moet je onderscheid maken tussen allerlei te onderscheiden groepen in de Tweede Wereldoorlog, iets wat voor jongeren steeds minder speelt. Zij pleit ervoor het persoonlijke verhaal te blijven vertellen en aan te geven welke waarden er op het spel stonden in de periode 1940-1945. Dit laatste noemt de heer Blom een zingevingsvraag. En omdat de dekolonisatieoorlog tot 1949 onlosmakelijk met de Tweede Wereldoorlog is verbonden, moet die oorlog er wel bij worden betrokken. Voor de Indische Nederlanders is het feitelijk een doorlopende ervaring geweest.

HOE KRIJGT INTEGRATIE OP 4 MEI VORM? HET IDEE VAN DE FAKKEL

Hoe kan de integratie van beide oorlogen worden georganiseerd zonder scheve ogen te krijgen? Je kunt nu eenmaal niet alle slachtoffers opsommen. Voorzitter Meijer pleit ervoor met name het persoonlijke leed naar voren te brengen via een jaarlijks thema om het algemene karakter van de herdenking mee te belichamen. Anders blijft het bij de huidige ceremonie van het leggen van vele kransen. Plechtig is dat zeker, maar er gaat weinig warmte van uit. "Maak op 4 mei de verbinding met het Indisch monument en maak dat zichtbaar via een symbool, een ritueel, zegt de heer Laagewaard. En doe dat ook vice versa door op

15 augustus een verbinding te maken met het monument op de Dam. Vervolgens trekt hij een parallel met de Olympische Spelen, waarbij mensen met een fakkel door een groot aantal landen lopen om uiteindelijk een grote fakkel in het Olympisch stadion aan te steken ten teken dat de Olympische Spelen zijn begonnen. Meer symboliek en minder ceremonieel zou de herdenking op 4 mei meer warmte kunnen geven. Dit brengt gespreksleider Meijer op het idee om vanuit alle kampen en het Indisch monument, personen met een brandende fakkel op weg te sturen naar het monument op de Dam, alwaar één gezamenlijk vuur wordt aangestoken. Alle verschillende groepen, alle oorlogsslachtoffers zullen zich verenigd weten in één vlam, één vuur. Daarnaast zou een rede kunnen worden uitgesproken met elk jaar een ander thema. Of er kan ook elk jaar een specifieke groep uitgepikt worden, waardoor de herdenking ook persoonlijker wordt. Daarmee inspireer je de jeugd. De tv kan inzoomen op kampen in Nederland en Azië, het Indisch monument, de klok op de Waalsdorper vlakte, enzovoort. Hierop, zo vult de heer Nota aan, kun je vanuit de Oorlogsgravenstichting bijvoorbeeld ook de Eregraven in Europa en elders tonen.

DE HERDENKING OVER TWINTIG JAAR

Wat doe je over twintig jaar wanneer de eerste generatie is uitgestorven? Hoe verloopt het herdenken dan, vraagt gespreksleider Meijer aan de deelnemers? De heer Laagewaard denkt dat de oorlog wordt overgedragen aan de kinderen via educatie en de verhalen van hun ouders. De jongere generatie heeft dan wel de symbolen nodig, zoals het monument op de Dam, het Indisch monument, enzovoort.

Mevrouw Roodveldt-van Kampen ervaart de meest zuivere herdenking op 4 mei op de erebegraafplaats in Bloemendaal. Alleen de doden uit de Tweede Wereldoorlog worden daar, anders dan bij de herdenking op de Dam die veel breder is, herdacht. De symboliek van deze plek zegt voldoende. Elk jaar komt ook daar meer jeugd. In je eigen woonplaats herdenken, spreekt kinderen het meest tot de verbeelding. De herdenking op de Dam is een staatsmoment, dat moet blijven bestaan, maar kinderen willen het liefst herdenken dicht bij waar ze wonen. Wanneer kinderen met een fakkel, namens hun vader of grootvader lopen, betrek je hen erbij en nemen ze het herdenkingsstokje over.

Werkgroep 2

Kennisoverdracht Tweede Wereldoorlog in onderwijs

Gespreksleider: Jos Palm

Verslag: Peter Bouman

De werkgroep kreeg van de organisatie zeven vragen voorgelegd, maar de discussie beperkte zich tot de volgende twee vragen:

- Hoe breng je kennis over de Tweede Wereldoorlog het beste over, met name binnen het onderwijs? en;
- Hoe moeten we bestaand materiaal met gelijkwaardige aandacht voor de oorlog in Europa en Azië aan het onderwijs aanbieden?

GEBREK AAN KENNIS

Over het feit dat het verhaal van de Tweede Wereldoorlog moet worden doorgegeven aan de jeugd, zijn de werkgroepen het volkomen eens. Het schort op de meeste scholen, zelfs op HBO-opleidingen en Pabo's, aan kennis. Gastdocent en bestuurslid van stichting Herdenking 15 Augustus 1945 de heer Mutter merkte bijvoorbeeld tot zijn grote schrik dat niemand van zijn HBO-studenten Communicatie het voormalige Nederlands-Indië op de kaart kon aanwijzen, laat staan kon vertellen wat daar was gebeurd en zelfs niet kon uitleggen wat een kolonie is. Studente Ramanathan van stichting Kamp Amersfoort vindt dat al op basisscholen een start moet worden gemaakt met het overdragen van kennis over de Tweede Wereldoorlog. Op haar middelbare school kreeg ze wel standaardverhalen te horen over de jodenvervolging en Anne Frank, maar niet hoe gruwelijk de Holocaust was. Oorspronkelijk komt ze uit Sri Lanka en haar familie had geen enkele relatie met de Tweede Wereldoorlog. Daardoor leefde dit onderwerp thuis niet zo. En ook al zouden zij en haar neefjes en nichtjes indertijd naar de Holocaust gevraagd hebben, dan zou haar familie daar geen antwoord op geweten hebben. Bij een bezoek aan Kamp Amersfoort bleken ook veel van haar mede Pabo-studenten slecht op de hoogte van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Voor haar was dat aanleiding het afgelopen half jaar een minor over de Tweede

Wereldoorlog te volgen. In dat kader is ze ook naar Bergen-Belsen en Buchenwald geweest. Daar, in die kampen, besepte ze pas welke omvang de Holocaust had.

Ook over Nederlands-Indië wist ze voordien niets af. Maar dankzij haar docent van de minor, die zowel de oorlog in Nederland als in Indië behandelde, leerde ze dat de Tweede Wereldoorlog pas eindigde in Azië.

NEDERLANDS-INDIË STIEFKINDJE

Volgens mevrouw Folmer-de Kleijn, voorzitter van de stichting Japanse Vrouwenkampen, komt de Tweede Wereldoorlog in Europa wel op basisscholen aan bod, maar is er geen aandacht voor Nederlands-Indië. Dit is volgens haar door de regering bepaald. Sinds een paar jaar staat Indië niet meer op het programma.

De heer Van Kooten van het Ministerie van VWS, memoreert de belofte van de toenmalige minister Wim Meijer om het onderwerp 'Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië' terug te brengen in het lespakket. Hij had het over anderhalf of twee uur per week en belooft dit tijdens een conferentie over dit onderwerp in 1980 te Noordwijk. In 1988 belooft de toenmalige minister Brinkman precies hetzelfde, maar tot de dag van vandaag is hier volgens Van Kooten nooit iets mee gedaan.

Voorzitter Jos Palm stelt dat we als werkgroep dus wel braaf kunnen roepen om één verhaal over de Tweede Wereldoorlog, maar dat we in de praktijk al blij mogen zijn als docenten überhaupt bereid zijn een plekje in te ruimen voor de Tweede Wereldoorlog, laat staan die buiten Europa. Hij vraagt zich af of het niveau van de Pabo-student werkelijk zo slecht is en hoe we dit zodanig kunnen verbeteren dat deze student met basisschoolleerlingen kan gaan filosoferen over de Tweede Wereldoorlog. Want voor de Tweede Wereldoorlog heb je basiskennis nodig.

ONDERWIJS MOET WORDEN VERLEID

Directeur Ruijs van Kamp Amersfoort vindt dat de werkgroepen hier niet zitten om het onderwijs een nieuw plan door de strot te drukken, want dat lukt toch niet: het onderwijs heeft het al zo druk. We moeten opleidingen als de Pabo in de verleiding brengen met een mooi extra lespakket. "Als ik in Kamp Amersfoort een basisschool op bezoek krijg, heb ik een koffer waarmee een docent gesteund wordt bij de voorbereiding van zijn lessen. En als ze dan komen en de gids begint met diens verhaal over de oorlog, dan weten ze: het gaat over de Tweede Wereldoorlog". De heer Ritmeester, zelf HBO-docent en bestuurslid Stichting Herdenking Japanse Jongenskampen, beaamt dit: "Ik denk dat de manier om de Tweede Wereldoorlog op de agenda te krijgen, niet een kwestie van drammen is, maar van het vervaardigen van mooi en kwalitatief goed lesmateriaal".

Het Indisch Herinneringscentrum en Kamp Westerbork faciliteren volgens de heer Anthonio (Stichting Herdenking Birma-Siam & Pakan Baroe) het onderwijs met twee video's van elk zeven minuten. Eén over Nederlands-Indië en de ander over Nederland. Als een gastspreker naar een school gaat, heeft hij standaard een van deze video's bij zich, evenals een hand-out over de Tweede Wereldoorlog in Europa en Zuid-Oost Azië. Zo komt een gastspreker als het ware in een gespreid bedje. De leerlingen krijgen hierna een proefwerk of moeten hierover een werkstuk maken. De heer Dumasy, voormalig Pabo-docent en oud-basisschooldirecteur, is enthousiast over het stripboek 'De Terugkeer' waarmee het Indisch Herinneringscentrum scholen probeert te verleiden. Zeker nu scholen in het kader van burgerschapsvorming zelf projecten mogen ontwikkelen waarin zo'n strip een rol kan spelen, is het prettig over zo'n mooi product te kunnen beschikken.

OUDERS OOK VERANTWOORDELIJK

De heer Dulfer, commandant van het tehuis en museum Bronbeek, vindt dat ouders de eersten zijn die hun kinderen moeten enthousiasmeren. Vervolgens acht hij het van wezenlijk belang om pro-actief te zijn: ga naar de scholen toe! Bronbeek heeft zelf goed bruikbaar materiaal gebundeld en gebruikt dat deels ook op scholen. Over deze bundeling zegt Dulfer: "We hebben op het landgoed

naast het Defensie-deel ook het Indisch Herinneringscentrum. We bezitten ook het archief van Stichting 15 Augustus 1945. En als je bij ons die tastbare objecten hebt - als je binnenkomt rechts - dan is dat concrete geschiedenis. De linkerkant staat in het teken van herinneren. En daar gaat vader of grootvader met de kinderen naartoe en vertelt: "Kijk, dat gebruikten wij..." En daarna gaan ze naar de monumenten en daar hebben de getroffenen - of hun nabestaanden - de mogelijkheid om te rouwen over degenen die het niet hebben overleefd. Net als in Kamp Amersfoort". Mevrouw Ter Burg, van stichting Hart voor Kamp Amersfoort, wijst echter op het taboe voor veel ouderen om over hun oorlogservaringen te praten. Dat moeten we ons wel realiseren.

ONDERSTEUNEN ONDERWIJS

Volgens voorzitter Palm moeten we behalve aan verleiden ook denken aan ontlasten. Het onderwijs staat namelijk al onder grote druk. Als ik onderwijzer was en er komt een verstandig iemand naar me toe van een van jullie organisaties, die een les voor me willen verzorgen en bovendien een geweldig lespakket heeft, zou ik dat niet onprettig vinden. Dus verleiden en ontlasten, dat zou mijn devies zijn.

En we moeten ons niet laten weerhouden door dingen die niet goed gaan. Focus op wat wel goed gaat, vindt de heer Ritmeester. "Als ik mijn Vlaamse collega's vertel dat wij - zowel op de jaarlijkse herdenking op de Dam als op kleinere herdenkingen - kinderen hebben die gedichten schrijven over de Tweede Wereldoorlog, dan vragen ze zich af hoe dat kan: die kinderen snappen dat toch niet?! Maar ik ben ervan overtuigd dat de meeste van die kinderen die geschiedenis heel goed aanvoelen, mede dankzij de inbreng van gastdocenten of grootouders die hun verhaal vertellen!".

Ritmeesters grootste zorg is echter hoe lang de eerste generatie nog in staat is om dit persoonlijke verhaal door te geven. Hij hoopt dan ook op vastlegging van die verhalen op beeld en in kennisclips om de geschiedenis levend te houden. Dus niet alleen investeren in boeken! Het Indisch Herinneringscentrum en Westerbork werken volgens de heer Anthonio en mevrouw Delen al op die manier met gefilmde portretten.

DRIE PROBLEMEN

De voorzitter concludeert dat we het persoonlijke verhaal belangrijk vinden, maar dat we mogelijk met drie problemen zitten:

- 1 het persoonlijke verhaal en de mens ten opzichte van het gemeenschappelijke oorlogsverhaal: als ouders in een Jappenkamp hebben gezeten is het persoonlijke verhaal toch heel anders dan wanneer de ouders tijdens de oorlog in Limburg zaten;
 - 2 wanneer het over een moeilijk en belast verleden gaat, ligt het helemaal niet zo voor de hand om hierover te praten;
 - 3 het feit dat de eerste generatie uitsterft.
- Hoe lossen we dit op? Hoe belangrijk vinden we het dat er te allen tijde een gemeenschappelijk verhaal wordt verteld?

De heer Dumasy refereert in zijn gastlessen altijd aan iets dat Europa en Nederlands-Indië gemeenschappelijk hadden, zoals bijvoorbeeld de crisis van de jaren '30. Maar aan het eind van zijn betoog vertelt hij ook altijd welke impact de oorlog op hem persoonlijk heeft gehad in de periode daarna. Zoals het nooit meer honger hoeven lijden, altijd schone kleren beschikbaar hebben, zelf kunnen beslissen, opleidingen kunnen afmaken en flexibel zijn in de maatschappij. Zo probeert hij zijn persoonlijke verhaal in een historisch perspectief te plaatsen. Vorig jaar ging hij met twee multiculturele klassen van de basisschool langs locaties in de buurt, waar bombardementen hadden plaatsgevonden, of die belangrijk waren voor het verzet. Óf hij ging naar de plek waar een foute burgemeester en diens ambtenarenapparaat hadden gezeten. Zo wilde hij hen confronteren met dilemma's, niet alleen uit de Tweede Wereldoorlog, maar ook met die van vandaag. Dit gaf weer aanleiding om met de kinderen te filosoferen over democratie, vrijheid, ontmoeten en dergelijke. De cognitieve kennis over de oorlog liet hij aan de klassenleerkrachten over. In aanvulling daarop konden de kinderen met bezoeken aan bejaardencentra in de buurt een beeld krijgen van de persoonlijke verhalen van ouderen die de oorlog hebben meegemaakt.

THEMA'S VERALGEMENISEREN

De voorzitter constateert de behoefte aan een blauwdruk met feiten en achtergronden over de Tweede Wereldoorlog, alsmede de gevolgen ervan. Maar, vraagt hij zich af, kom je niet dichtbij

de belevingswereld van kinderen door meer algemene thema's centraal te stellen zoals dwangarbeid, kampen, vrouwen, moed en opofferingsgezindheid?

Het Comité Herdenking Februaristaking 1941 werkt volgens mevrouw De Boo reeds op die manier. In hun lespakket zit bijvoorbeeld de film 'Verzet Je', die onder meer gaat over pesten en opkomen voor je medeleerlingen. Ook hun kaartspel en theatervoorstellingen haken op deze thematiek in. Hoewel scholen hier amper tijd voor willen vrijmaken, merkt ze dat hun lespakket onder kinderen veel losmaakt.

Volgens de heer Ritmeester hoeven er maar twee van de dertig leerlingen iets van die boodschap op te pikken, te internaliseren en gepassioneerd te raken. Als die films, theatervoorstellingen of kaartspelen erin slagen de gevoelige snaar bij jongeren te raken, dan gaat de Tweede Wereldoorlog volgens hem ook voor hen leven. Met alleen het aandragen van kennis, kom je er niet. Kinderen hebben via internet en andere media toegang tot alle kennis van de wereld. Je moet, volgens Ritmeester, vooral met gevoel en een zekere passie het verhaal over de Tweede Wereldoorlog overbrengen, zodat ze zelf gemotiveerd raken om op zoek gaan naar meer informatie.

Kinderen willen volgens mevrouw Nieuwstraten (stichting Geuzenpenning) iets zien, iets voelen. Als je gewoon een verhaal vertelt, denken ze 'het zal wel...'. Maar alleen al een echt etensblik uit Buchenwald te mogen vasthouden of de komst van een echte verzetsman ("Een echte Geus!") maken veel indruk. De heer Reiding (Stichting Russische Erevelden) stelt dat kinderen een voorbeeld nodig hebben in de vorm van een microverhaal, om het macroverhaal te kunnen begrijpen.

IDENTIFICATIE

De blauwdruk voor het onderwijs moet dus handvatten bevatten hoe men het gemeenschappelijk verhaal aan de hand van kleinere, persoonlijke verhalen kan introduceren. Of zoals studente mevrouw Ramanathan het zegt: De Tweede Wereldoorlog leeft nu niet onder de jeugd en dan heb ik het over de groep tussen de 5 en 21 jaar. Het verhaal over de oorlog moet zo worden gebracht dat het de leerlingen aanspreekt. Ze moeten niet denken: ach het is geschiedenis van zeventig jaar geleden, leuk om te horen maar dat vergeten we toch weer. Ik zou het goed vinden dat

leerlingen dusdanig betrokken raken, dat ze ook gaan nadenken over de vraag hoe zij die tijd zouden hebben ondergaan? Want in onze minor had de leraar het continu over vader, slachtoffers en omstanders. En dan ga jij als leerling vanzelf nadenken over de vraag: Tot welke groep zou ikzelf hebben behoord? Ik zou bijvoorbeeld nooit vader kunnen zijn, dacht ik. Maar dan zegt de leraar: "Stel je bent opgesloten in een kamp, hebt honger en moet vechten om een stukje brood: hoe dun is dan de lijn op dat moment naar het vaderschap? En dan beseft je vanzelf dat je net zo goed vader kunt worden..." Op die manier begint het verhaal van de Tweede Wereldoorlog toch te leven. En ook wordt duidelijk dat goed niet altijd goed is, en fout niet altijd fout. In de lesstof moeten dus meerdere boodschappen zitten, zodat je stof hebt tot nadenken en niet alleen denkt: die Tweede Wereldoorlog is geschiedenis van zeventig jaar geleden, wat moet ik daarmee? Belangrijk is dat je die geschiedenis op jezelf als mens kunt betrekken.

De kinderen van de heer Wagtendonk (Stichting Japanse Ereschulden) willen niet met hun ouders over de oorlog praten, omdat ze hen geen verdriet willen doen. Dat doen ze uit respect. Zijn kleinkinderen vragen er echter wel naar sinds de Stichting Japanse Ereschulden in 2005 een brochure heeft uitgebracht met daarin zijn persoonlijke oorlogsverhaal. Zijn kleinkinderen durven hem wel iets te vragen maar alleen als hun ouders daar niet bij zijn. Dan vragen ze iets in de trant van: "Opa, hoe was dat nou die oorlog? Wat kreeg je eigenlijk te eten? Ging je elke dag onder de douche? En hoe is het met je broertje gegaan?".

Laatst vroeg ik aan mijn oudste kleindochter die zeventien is: "Heb je het er ook met je klasgenoten over? Ja, zegt ze, ze weten het allemaal! Ik heb namelijk in een Jappenkamp gezeten en heb behalve mijn moeder de rest van mijn familie verloren. Die zijn omgekomen door het plegen van verzet of door ongelukken in het kamp. Het is niet voor niets dat ik voorzitter ben van de Stichting Japanse Ereschulden.

BLAUWDruk

Aangezien meer leden van de werkgroep dit herkennen, is het ouderprobleem wellicht opgelost als de eerste generatie hun

oorlogsverhaal niet aan hun eigen kinderen vertelt, maar aan hun kleinkinderen, zo suggereert de voorzitter.

Verder concludeert hij dat we het gemeenschappelijke verhaal moeten integreren in een goedgeschreven blauwdruk. En op de werkvloer moeten we zoeken naar zowel nieuwe interactieve werkvormen als naar aanknopingspunten voor de verschillende leeftijdsgroepen in het onderwijs. Daarbij moet het uitgangspunt een veelzijdig verhaal zijn. Dit, omdat de goede docenten momenteel zelf bruikbaar materiaal bij elkaar moeten zien te harken. Andere minder actieve docenten moeten we aan een boek helpen, dat ze niet eens weg kunnen leggen omdat het hen zo boeit! Tenslotte is het punt van de uitstervende eerste generatie enigszins opgelost dankzij de nieuwe media, die ons in staat stellen zoveel mogelijk verhalen op beeld vast te leggen.

Tijdens de rondvraag reageert bijna iedereen bevestigend op de vraag of het verhaal van de oorlogsgetroffenen in Nederlands-Indië in het kader van het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog een ondergeschoven kindje is.

Over het voorstel van inleider Teengs Gerritsen om bij toekomstige herdenkingen steeds één kamp zoals Auschwitz, Buchenwald of Tjideng centraal te stellen, is men in principe enthousiast. De heren Mutter en Wagtendonk wijzen echter op de Indische Nederlanders die niet allen geïnterneerd zaten of krijgsgevangen waren. De meerderheid verbleef buiten het kamp en had het ook vaak zwaar, vooral tijdens de Bersiap. De voorzitter kan zich voorstellen dat het in Indië in een aantal situaties voor buitenkampers soms erger was dan voor de geïnterneerden. Dat was in Europa volstrekt anders. Hier zitten we dus al met een probleem en zien we hoe ingewikkeld het is om één gemeenschappelijk verhaal te vertellen.

Tenslotte blijkt ook de keuze van één herdenkingsmaand op scholen niet zo simpel te liggen, gezien de herdenking van de februaristaking, en de herdenkingen in mei en augustus. De voorzitter vindt dat we Hitler en Hirohito niet moeten gunnen om onze agenda nog eens door hen te laten bepalen.

Werkgroep 3

Samenwerking organisaties van Europese en Aziatische signatuur

Gespreksleider: Puck Huitsing

Verslag: Kees Schepel

In haar bijdrage in het ochtenddeel had Puck Huitsing in reactie op de vraag hoe de samenwerking tussen de organisaties van Europese en Aziatische structuur gestalte kan krijgen de conferentiedeelnemers voorgesteld zich af te vragen wat de ambities zijn op dat punt. Om zich vervolgens te realiseren dat de meeste organisaties inmiddels wellicht te klein geworden zijn om nog effectief te kunnen opereren. En ja, wat dan? Zij raadde af het te zoeken in fusies van organisaties, maar suggereerde het vooral te zoeken in samenwerking. Huitsing stelde: "Kijk naar wat bindt, niet naar wat scheidt. Probeer elkaar te vinden op inhoud. Zoek naar samenwerking van alle organisaties, van zowel Europese als Aziatische signatuur, binnen een jaarlijks te kiezen gemeenschappelijk thema, en kleur dat thema in met verhalen vanuit verschillende invalshoeken. En kom dan zo, binnen dat thema, tot een 'kalender van projecten'."

SAMENWERKING OP BASIS VAN INHOUD

In de werkgroepen grijpt Huitsing als voorzitter 's middags terug op dit 'misschien prikkelende idee'. Samenwerking dus, niet of basis van fusie, maar op basis van inhoud waarbij iedere organisatie een eigen inbreng kan hebben. Nadeel is dan wel dat men niet meer alleen zijn eigen projecten heeft. Het kan betekenen dat een organisatie in een jaar niet zo aan zijn trekken komt; maar dat kan een volgend jaar weer anders zijn. Mevrouw Hubner van de KJBB haakt hierop in door te zeggen dat zij het denken in thema's een goed idee vindt. Zij stelt dan wel voor te beginnen met wat ze noemt eenvoudige thema's. Daarnaast meent dat deze samenwerking op twee niveaus bekeken zou moeten worden: de samenwerking binnen de kolommen (Aziatisch, Europees), en vervolgens samenwerking tussen die kolommen onderling. Op professioneel gebied is er al sprake van samenwerking

tussen de herinneringscentra van verschillende signatuur, maar onduidelijk is hoe zit het met de samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties?

De heer Görs van de KJBB werpt de vraag op in hoeverre er inderdaad de nodige souplesse bestaat om als organisatie een veer te laten. Het gaat immers om het grotere geheel; een volgend jaar zou er weer een nieuw thema zijn. Maar kan een organisatie het opbrengen een jaar te wachten?

Daar komt nog bij dat we het hebben over een veelvoud aan organisaties, en dat die veelal bestaan uit oudere mensen. Mijnheer Thomson, adviseur van de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, vraagt zich of bij al die kleinere organisaties nog wel voldoende potentie is om effectief te opereren. Zo zijn er bij de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 in totaal 51 organisaties aangesloten. Dat lijkt heel wat, maar daaronder zijn er maar weinig die de kar nog echt kunnen trekken. De heer Nibbering van het Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland en lid van de voorbereidingscommissie, vult hier op aan dat je in de praktijk steeds meer ziet dat 'doodbloedende organisaties' geadopteerd worden door andere organisaties. Hij ziet dit probleem zich eigenlijk vanzelf oplossen. Wel ziet hij aankomen dat een aantal organisaties, zelfs professionele, problemen kunnen krijgen met bepaalde thema's. Daar is Puck Huitsing het overigens niet mee eens; dat hangt wat haar betreft erg af van de invulling die eraan gegeven wordt.

Overigens hoeft het verdwijnen van organisaties naar de mening van de heer Schabracq van de Stichting Jongenskampen Bangkok Gedundjati helemaal niet zo'n drama te zijn. Belangrijker is het dat er instellingen blijven bestaan die tot taak hebben de

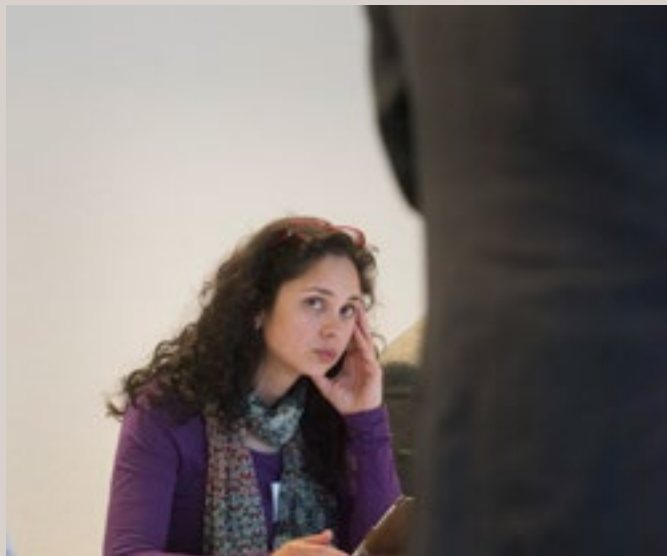
geschiedenis over te brengen. "Dat wij uitsterven: oké, dat hoort erbij. Maar het verhaal moet doorgegeven blijven worden".

ACHTERSTELLING

De heer Filon van de LV-INOG stelt dat hij zeker een voorstander van samenwerking is, maar dat hij zich nog een beeld probeert te vormen van de samenwerking zoals mevrouw Huitsing die voor zich ziet. Als vereniging voor de Indische naoorlogse generatie willen zij erkenning en herkenning bieden. Oorlog is daarin een bindend element, maar ook de Indische identiteit en het levend houden daarvan wordt van groot belang geacht. Mevrouw Huitsing geeft aan dat men vooral die eigenheid moet behouden, het verhaal moet blijven doorgeven, en dat de samenwerking juist kan liggen in het samenbrengen van al die verhalen. De heer Filon kan hier heel ver in meegaan, maar hij merkt toch nog steeds dat de Indische mensen zich achtergesteld voelen. Hun verhaal is te lang genegeerd; de oorlog is een aspect, maar ook de koloniale maatschappij en de daarbij horende gelaagdheid in huidskleur en maatschappelijke en sociale klassen spelen daarin mee. Hij is voor verbreding en samenwerking, maar pleit ervoor rekening te houden met die gevoelens.

Daarmee dreigt er een soort spagaat te ontstaan. Bestuurslid Sijmonsbergen van de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 vindt enerzijds dat je al die herdenkingen vooral moet laten voortbestaan ('laat alle bloemen bloeien'), maar dat je er anderzijds niet aan ontkomt de verbindende schakel te zoeken. Anders loop je het risico uiteindelijk alle verhalen te verliezen, meent hij. Hans van der Hoeven van de Stichting Pelita antwoordt hierop dat die spagaat alleen bestaat als je die twee dingen wilt combineren, en dat is toch juist niet de bedoeling? Wat hem betreft gaat het om het verhaal, niet om de personen die het hebben meegemaakt. Om de herinnering, en niet meer perse om de herdenking.

Het vermogen te verbinden staat of valt met de wil tot samenwerking. En vanuit eigen ervaring weet de heer Görs dat het sowieso al heel moeilijk is om alle Indische kikkers in één kruiwagen te krijgen, laat staan dat daar ook nog alle Europese kikkers bij moeten. De saamhorigheid in kleinere clubjes biedt veiligheid. Verenigd zijn op het vlak van sportclubs, kumpulans,

dansavonden is één ding, maar om dan ook nog op 'hoger niveau' samen te werken, dat kan erg moeilijk zijn. Mevrouw Hubner vult aan dat we eigenlijk op zoek moeten naar samenwerking met behoud van eigenheid, naar 'eenheid in verscheidenheid'.

GEVOELENS VAN ACHTERGESTELD ZIJN MOGEN SAMENWERKING NIET IN DE WEG STAAN

Hans van der Hoeven geeft aan dat de gevoelens van achterstelling die nog leven wel degelijk in beeld zijn. Dat die ook steeds aan de orde zijn geweest bij de voorbereiding van deze conferentie. Mevrouw de Pijper, secretaris van de JES, het Indisch Platform en de Stichting Japanse Vrouwenkampen benadrukt nog eens hoe belangrijk erkenning is: "Zonder erkenning blijven de verhoudingen ongelijk". Kennis van de hele geschiedenis, van Europa en Azië, is erg belangrijk. Het blijft een pijnpunt dat er bijvoorbeeld nog steeds keihard 'uitbuiters!' geroepen wordt als duidelijk is dat je uit voormalig Nederlands-Indië komt. Op de vraag van Puck Huitsing of dat gevoel van achtergesteld zijn samenwerking in de weg staat, antwoordt mevrouw De Pijper dat dit in principe samenwerking niet in de weg hoeft te staan.

Overigens zullen opmerkingen over achterstelling altijd blijven komen, vult Hans van der Hoeven aan. Zo zal er ook steeds wel weer iemand de publiciteit zoeken met de opmerking dat de Holocaust een verzinsel is. Hij roept echter op dit soort 'ruis' niet als uitgangspunt te nemen.

Voor de heer Filon is het niettemin zo dat er bij een thematische aanpak goed gekeken moet worden wanneer je welk thema oppikt. Als je constateert dat er vijftig jaar lang geen aandacht is geweest voor Nederlands-Indië...

Op dit punt in de discussie komt Puck Huitsing met enige reflectie. Zij werpt de vraag op: 'wat wil je naar de buitenwacht overbrengen?' Er zijn natuurlijk talloze verhalen te vertellen, maar het gaat hier toch om 'Eén Wereldoorlog II'? Zij denkt dat we de hele wirwar aan verhalen moeten ontrafelen om te komen tot dat ene verhaal van de oorlog, met inbegrip van en begrip voor het gegeven dat al die verhalen er wel zijn.

Overigens, vult de heer De Boef aan, is het zo dat de pijn vanwege de achterstelling bij de Indische groep in een andere vorm ook bestaat bij andere groepen. Hij noemt als voorbeeld de kinderen van 'foute ouders': "Begin erover en het water brandt, maar uiteindelijk horen ook zij erbij".

Puck Huitsing benadrukt dat 'het' verhaal vele segmenten heeft. Zij geeft aan dat zij uit een familie komt waar alles in zat: verzet, NSB, dwangarbeid, Indië, alleen geen Joodse tak. Het gaat dwars door families heen. Op de lange termijn, aldus Van der Hoeven, gaat het om ons collectief geheugen.

VANUIT HET EIGEN VERHAAL NAAR EEN COLLECTIEF VERHAAL

Aan wie moet het verhaal worden doorgegeven? Alleen aan de eigen groep, of veel breder? Aan hen die al enige kennis hebben, of aan de hele bevolking? Het hoeft niet of/of te zijn, aldus de heer Filon, het kan ook en/en zijn. Mevrouw Gill (fotografe, webmaster van de PvdA, muzikante) raadt aan het niet groter te maken dan het is. Begin klein, en maak het vandaaruit dan zo groot als je wilt. Dik de Boef, voorzitter van het COVVS, pleit voor de en/en optie: hoe koppel je het persoonlijke en het algemene van het Indische aan het persoonlijke en algemene van het Europese? En vervolgens: hoe creëer je daar een structuur voor? Een conferentie als deze is een aanzet, maar voor de toekomst zouden we tot een soort platform moeten komen. Het grotere verhaal vertellen zonder ieders individuele geschiedenis te verwaarlozen.

We moeten alle elementen samen meenemen in het grote verhaal, aldus Hans van der Hoeven. En met alle respect voor de eerste generatie: we bevinden ons op een kantelmoment. Wat we hier nu doen is gericht op de toekomst, en niet zozeer op de eerste generatie. Er komt een punt dat we ons de doden niet meer herinneren bij een herdenking. Met het voortschrijden van de tijd krijgt herinnering een andere lading. Het komt steeds losser te staan van individuele personen. En daarmee red je je zelf, en niet hen die het hebben meegemaakt. Puck Huitsing vult daarop aan dat de archieven bomvol liggen met getuigenissen, op papier, foto's, films, ga maar door. De verhalen zijn er dus al, maar hoe brengen we het samen tot één verhaal? Dat is de vraag.

NIET ALLEEN VAN BINNEN NAAR BUITEN, MAAR OOK VAN BUITEN NAAR BINNEN

Binnen wat mevrouw Huitsing het 'herinneringslandschap' noemt, constateert zij dat er heel sterk van binnen naar buiten gewerkt wordt. Er wordt van oudsher erg uitgegaan van het uit te dragen verhaal. Hans van der Hoeven sluit hierop aan door het voorbeeld van de gastdocenten te noemen. En hoewel zij al jarenlang heel goed werk doen, komt het moment dat ze het niet meer kunnen. En hoe gaan we dit probleem dan oplossen? We moeten heel goed bekijken uit welke delen van al die verhalen we nu het hele verhaal gaan maken, stelt hij.

We zitten hier bij elkaar, vervolgt Puck Huitsing, met organisaties die zich bezighouden met de Tweede Wereldoorlog. Iedereen heeft zijn eigen verhaal. Op zich is dat goed, maar het betekent ook dat er binnenkort niemand meer is die de oorlog nog zelf heeft meegemaakt. En al die verschillende verhalen fragmenteren het grote verhaal.

Dat, vult de heer Sijmonsbergen aan, is nou precies die spagaat waar hij het eerder over had. Aan de ene kant moet je niet willen ingrijpen in het vertellen van al die verhalen, maar grijp je inderdaad niet in dan loop je het risico alles kwijt te raken. Er moet iets gebeuren, zegt ook Hans van der Hoeven, anders is het dadelijk weg. Hoe zal Nederland over twintig jaar de Tweede Wereldoorlog herdenken en waar bestaat de herinnering dan nog uit?

Misschien is het ook wel eens goed om het om te keren, brengt Huitsing in. Nu wordt er heel veel verteld, 'uitgezonden'. Maar het zou goed zijn als we ons ook eens gaan afvragen wat iemand van twintig zou willen weten. Hoe geven we het verhaal door? De pijn en het verdriet is niet iets dat jongeren van nu graag willen horen. Je zou een grote groep kinderen moeten hebben en die de vraag voorleggen: 'wat willen jullie horen?'

De heer de Boef stelt de tentoonstelling *De Tweede Wereldoorlog in 100 voorwerpen* als voorbeeld. De tentoonstelling is een groot succes. De Kunsthal Rotterdam gaat al uit van 100.000 bezoekers. Ieder voorwerp heeft een eigen verhaal, en die verhalen spreken vooral kinderen erg aan. Dat is iets wat herkend wordt door Sijmonsbergen; "abstraheren werkt volgens mij niet". Maak het herkenbaar; een pubermeisje herkent zich in Anne Frank, niet in een algemeen verhaal over Vrijheid en Democratie.

Voor alle organisaties die hier vertegenwoordigd zijn, is het van belang open te staan voor jongeren, stelt de heer Kneefel van de Stichting Indisch Erfgoed. Hij is ervan overtuigd dat als jongeren bij het thema van de Tweede Wereldoorlog betrokken worden, ze daarvoor openstaan en zich ook willen inzetten. Alleen zo komen we verder.

PLATFORM

Puck Huitsing constateert dat er consensus is over het belang van samenwerken. Maar onduidelijk is nog wie dit oppakt? Zij pleit voor het oprichten van een platform, als vertegenwoordiging van alle organisaties, professioneel en vrijwillig. Een platform kan komen met thema's waar men zich per jaar aan houdt. Maak vervolgens een kalender van projecten, door het jaar heen. En ga vooral in gesprek met jongeren.

Tenslotte concludeert Dik de Boef dat men blijkbaar unaniem voor samenwerking is, en dat de oprichting van zo'n platform wellicht een volgende stap kan zijn, waarvoor hij zich graag wil inzetten via de verschillende bestuursfuncties die hij in dit veld bekleedt.

Parallelsessie - Samenwerking organisaties van Europese en Aziatische signatuur

Gespreksleider: Wim Manuhutu

Verslag: Anneke Ruff

De centrale discussievraag van deze werkgroep luidt: hoe kunnen organisaties die zich bezighouden met de oorlog in Europa en organisaties die betrokken zijn op de oorlog in Azië met elkaar samenwerken? Is dat überhaupt nodig? Zijn er reeds contacten tussen die organisaties? Hoe zit het met de kennis van de geschiedenis van de oorlog 'van de ander'? En tot slot: kunnen we naar één overkoepelend orgaan gaan waarin de organisaties van beide continenten zich thuis voelen en kunnen samenwerken?

Gespreksleider Wim Manuhutu vestigt bij de start van de discussie de aandacht op het thema van de dag is: Eén Wereldoorlog II. In de praktijk wordt daarmee bedoeld de oorlog in Europa en de oorlog in Azië. Maar, zoals Dik de Boef in zijn openingsspeech al zei, ook in de West was er oorlog. Daar waren twee rijkdelen die tijdens de Tweede Wereldoorlog een rol hebben gespeeld. Goede kans dat hij dat ontleend heeft aan het boek van Jules Rijssen "Tekenen en zie de Wereld" dat over Surinaamse oorlogsvrijwilligers gaat, die ook in Azië mee hebben gevochten. In het Caribisch gebied waren de olie-installaties van militair strategisch belang en in Suriname was bauxiet de belangrijkste bron waarmee de geallieerden, met name de Amerikanen militaire vliegtuigen produceerden. In het verlengde hiervan is het ook goed om de uit Curacou afkomstige verzetsstrijder George Maduro te noemen - Madurodam is naar hem vernoemd - die in de oorlog om het leven is gekomen. Dat is een gegeven, waar de vele honderdduizenden bezoekers van Madurodam vermoedelijk geen notie van hebben.

NOODZAAK VAN SAMENWERKING

Voorzitter Briët van de Stichting Herdenking Gevallen en in Zuid-Oost Azië meent dat we wel móeten gaan samenwerken, omdat er geen geld is. In het verleden was het een luxe en kreeg je bijvoorbeeld geld van het vfonds, maar nu is dat niet meer. Samenwerken is daarom nodig. In Bronbeek worden bijvoorbeeld

in een maand tijd zeventien herdenkingen georganiseerd. Dat is echt te veel. Het is nodig om naar een eenvoudiger opzet te gaan.

Als organisatie zijn we te klein geworden, zegt de voorzitter van de Stichting Jongenskampen Bangkong-Gedungjati. Samen met een dame organiseert hij de herdenking, die eenmaal per jaar plaatsvindt. Het is voor ons niet meer te bolwerken. Het wordt ons gewoon teveel.

De samenwerking met Indische organisaties vindt reeds plaats vertelt J. Hertzberger, secretaris van Stichting Herdenking 15 Augustus 1945. Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 organiseert de nationale Indië-herdenking in Den Haag. Veel organisaties zijn bij de Stichting aangesloten, betalen daarvoor contributie en worden uitgenodigd voor de jaarvergadering. Van een kleine organisatie naar een grote, van kleinschalig naar grootschalig. Samen vormen we een groter geheel, waardoor meer bekendheid verkregen wordt. Stichting Herdenking Gevallen en Zuid-Oost Azië vervult een platformfunctie en is de paraplu voor de Indische organisaties.

De discussie gaat verder met Jan Driever, directeur van Stichting 1940-1945, die het volgende stelt: de herdenkingen worden door steeds minder mensen bezocht, de belangstelling neemt allengs af. Er zijn bovendien heel veel herdenkingen en het aantal vertegenwoordigers van organisaties daar is relatief groot, terwijl het aantal nabestaanden afneemt. Hij vraagt zich af of er niet iets aan deze situatie gedaan moet worden, want op den duur houdt dit geen stand. Hij refereert aan de opmerking van Teengs-Gerritsen, die in het ochtendgedeelte heeft gepleit voor één centrale herdenking op termijn. Ook als dat leidt tot de opheffing van allerlei zelfstandige herdenkingen van de diverse organisaties. Hij ziet hier een rol weggelegd voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Met dien verstande dat het Comité wel meer

aandacht dient te schenken aan de oorlog in Azië, anders blijven die twee continenten gescheiden werelden van elkaar.

Bestuurslid J. Mesdag van de Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers meldt dat er één aspect is waarin Europa, Azië en de West samenkomen, namelijk in de eerdergenoemde uit het Caribisch gebied afkomstige verzetsheld George Maduro, die in Dachau is overleden en waarvoor een gedenksteen in Madurodam is geplaatst. Jaarlijks organiseert de Stichting de Dachau-herdenking bij het monument in het Amsterdamse bos. Zolang er genoeg bezoekers komen en genoeg sprekers voor die dag te vinden zijn, blijft de Stichting doorgaan met de herdenking bij het Dachau-monument. Overigens is het bestuur van de Oud-Dachauers verjongd en zoekt het samenwerking met andere organisaties. Samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei is er al. Voor het universele verhaal van de Tweede Wereldoorlog, de verschrikkingen van de kampen is het van belang dat herdenken centraal blijft, dat men bij schending van de mensenrechten in verzet komt en strijdt tegen onderdrukking. Dit geldt zowel voor de Oost als voor de West, aldus de heer Mesdag.

KENNISOVERDRACHT

Anno 2014 zijn de vertegenwoordigers van de eerste generatie, de mensen die het zelf hebben meegemaakt, op één hand te tellen. Er zijn veel jongeren er die niets weten van wat er in de kampen is gebeurd. Dat is een gemis en daarom is kennisoverdracht noodzakelijk. J. Freiboth, van Stichting Herdenking Gevallen in Zuid-Oost Azië, vindt de educatie van jongeren van groot belang. Maar in het onderwijs is er helaas vrijwel uitsluitend aandacht voor de oorlog in Europa. Hij merkt op, dat het lespakket over de Tweede Wereldoorlog dat in Enschede op scholen wordt aangeboden niet toereikend is. De oorlog in Azië wordt niet in dat programma vermeld. Daarom moet er een platform komen om er bij de regering op aan te dringen, dat er naast de oorlog in Nederland ook een oorlog in Nederlands-Indië is geweest. Volgens voorzitter Briët van de Stichting Herdenking Gevallen in Zuid-Oost Azië is er een enorm gebrek aan kennis in Nederland over de oorlog in Nederlands-Indië. Dat Nederland 350 jaar lang de scepter heeft gezwaaid over Nederlands-Indië is iets wat op scholen helaas niet aan de orde komt.

Ook de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 is actief bezig om de tweede en derde generatie te bereiken. Tijdens de nationale Indië-herdenking wordt er samengewerkt met scholengemeenschap ILC in Den Haag. Eén van hun leerlingen houdt bij die gelegenheid altijd een voordracht. Ook is er samenwerking met het Indisch Herinneringscentrum (IHC) in Bronbeek om leermidelen te ontwikkelen om de jeugd te kunnen bereiken. Zo heeft het IHC ook een eigen scholingsprogramma samengesteld. Door allerlei vormen van samenwerking ontstaan er ook nieuwe ideeën die de jeugd hopelijk kan inspireren bij het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. De heer Cousijns van de Stichting Nasi Idjo vertelt dat deze stichting zich bezighoudt met kennisoverdracht van generatie tot generatie. Ook daar staat samenwerking centraal. Er is veel kennis bij bezoekers van herdenkingen en kumpulans. Hun persoonlijke verhalen zijn van groot belang bij de overdracht van kennis naar jongere generaties.

De Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers werkt tevens samen met Namenstad Numen in Duitsland, waarbij scholieren korte biografieën maken van oud-Dachaubewoners. Deze nieuwe biografieën

worden toegevoegd aan het zogenoemde Gedächtnisbuch, oftewel herinneringsboek. Samenwerking leent zich ook goed voor internet. Via de mail is er contact gezocht met oud-veteranen van de Rainbow Division in Amerika. Een project is gestart, waarin zij hun ervaringen opschrijven in een speciaal format dat hiervoor is ontwikkeld. Het belang van herdenken is het persoonlijke verhaal. Dat geldt ook voor alle organisaties die hier aanwezig zijn.

VERZOENING

H. Lindeier, van de vereniging die de dialoog tussen Nederland en Japan probeert te bevorderen, mist de inbreng van Indonesië in de verzoeningsdiscussie. Er zitten bewust jonge mensen in hun organisatie die vroegere daders en slachtoffers dichterbij elkaar wil brengen om een dialoog aan te gaan. Helaas moet vastgesteld worden dat de aanwezigheid van Duitsers bij de nationale herdenking op 4 mei, dat als voorbeeld had kunnen dienen, een mislukking is geworden, aldus Lindeier. Ook J. Mesdag van de Stichting Oud-Daachauers meent dat het relevant is om contact te hebben met voormalige vijanden om zo dichterbij elkaar te komen. Het verleden moet bespreekbaar worden gemaakt, temeer daar er veel van geleerd kan worden. Tegelijkertijd is het van belang om de verschrikkingen van de oorlog niet te vergeten.

Verzoenen kan alleen als de dader erkent wat hij gedaan heeft. Maar Japan heeft nooit enige spijt betuigd. Hoe kun je dan spreken van verzoenen, vraagt H. Freiboth zich af? De Japanse regering heeft inderdaad nooit enige spijt betuigd, meldt Lindeier, maar op het individuele vlak is dat wel gebeurd. En dat is dan een uitvloeisel van persoonlijke contacten van slachtoffers en daders. In dit geval Japanners die bereid zijn tot een gesprek van mens tot mens. Lindeier meent dat dit soort contacten zeker gecompliceerd zijn, van beide kanten. Dat heeft te maken met grote individuele verschillen die er bestaan, maar die mogen ons er niet van weerhouden om te proberen dit soort contacten te leggen. De heer Gieske van de Vereniging Japans Indische Nakomelingen (JIN), die is aangesloten bij Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, vertelt dat zijn vereniging naar de 4 mei-herdenking gaat in het kader van de verzoening. Er zitten daar veel families uit Azië en Europa bij elkaar. Hij ziet een ingang om ook daar het Indische aspect expliciet naar voren te brengen. Verzoening

moet losstaan van herdenken, meent hij. In dat verband brengt hij de herdenking in Mitsoe Maki onder de aandacht, waar een gedenksteen is voor zowel de gevangenen als de dwangarbeiders. Het monument is tot stand gekomen door de inspanningen van een ex-krijgsgevangene van Japan. Elk jaar worden daar bloemen gelegd door de kinderen van Mitsoe Maki.

DE VERBINDING TUSSEN EUROPA EN AZIË

Verzoening is een persoonlijke zaak: wanneer je nooit in contact bent geweest met die anderen, dan wordt dat moeilijk, meent G. van Hoogeveen van de Stichting Indisch erfgoed. Hij vraagt zich af hoe je kunt spreken van verzoening als de twee groepen, te weten de Indische en de Europese, niet tot elkaar komen en er totaal geen onderling contact is. Die contacten zijn er wel degelijk, zegt J. Driever, directeur van Stichting 1940-1945. Hij spreekt uit eigen ervaring als hij zegt, dat er heel goed samengewerkt kan worden tussen de op Europa en Azië betrokken organisaties. Die samenwerking is er bijvoorbeeld tussen Stichting 1940-1945 en Stichting Pelita. Voorts meent hij, dat er veel onbegrip en onwetendheid is over elkaars geschiedenis. Er zijn veel parallellen te trekken, ook voor wat betreft de kampen. Alle tranen zijn zout. Het maakt niet uit waar men gezeten heeft, het was oorlog en het was ellende voor iedereen. Er kan geen sprake zijn van een leedhiërarchie, leed

valt nooit te vergelijken. Bovendien zolang je focust op de verschillen, zul je nooit op één lijn komen. Uiteindelijk zijn persoonlijke ervaringen altijd uniek, en dat is ook legitiem. Maar dat is ook niet het punt van discussie. Centraal moeten de gemeenschappelijke belangen staan, die beide groeperingen hebben als het gaat om het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. En daarin is plaats voor ieders verhaal, voor het Europese en het Aziatische. En ook al zijn die verhalen verschillend, er zijn ook veel dingen die beide groepen gemeen hadden: het moeten leven in een bezet land, waar sprake was van onvrijheid, machtsmisbruik, geweld en willekeur, waar verdriet was en honger geleden werd, et cetera. Inhoudelijk zou er veel meer gepraat moeten worden tussen de organisaties die op de oorlog in Europa en Azië gericht zijn. Daar liggen genoeg mogelijkheden. Het voorbeeldgedrag van mensen die zich dapper hebben opgesteld, en dat is het hooghouden van morele principes soms ten koste van hun leven, zie je bij beide groepen terug. Het zijn voorbeelden en wreedheden die nooit meer mogen gebeuren. De belangen van de universele rechten van de mens in de geschiedenis van zowel oost als west moeten goed worden geïllustreerd. Kortom, er zijn vele gemeenschappelijke raakvlakken die samenwerking meer dan rechtvaardigen, aldus Jan Driever.

Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 meldt zeer actief te zijn en faciliteert de jeugd onder meer door educatie over de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië aan te bieden op de website. Dat is een mooie manier om de jeugd bij dit onderwerp te betrekken. Wellicht kan dat als voorbeeld dienen voor de Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers, die hiervan gebruik zou kunnen maken. Samen streef je immers hetzelfde doel na, namelijk het herdenken van de doden die slachtoffer waren van de verschrikkingen en wreedheden van de Tweede Wereldoorlog.

EEN OVERKOEPELEND ORGAAN

Mevrouw van de Verve, voorzitter van de landelijke contactgroep Verzetsgepensioneerden, zou dit normaal gesproken een goed plan vinden: doe alles samen en breng alle activiteiten onder in één organisatie. Maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, omdat je nu eenmaal met mensen te maken hebt. De één vindt dit zus en de ander vindt dat zo. Het is ontzettend moeilijk daar een soort van eenheid in te krijgen. Het was oorlog en er was

verzet, men heeft in het kamp gezeten, of was op een andere manier slachtoffer. Iedereen heeft zo zijn eigen ervaringen en beleeft die op zijn eigen manier. Die verschillen moeten niet weggepoetst worden, aldus Van de Verve.

Er wordt in de toekomst bekeken of men tot één nationale herdenking kan komen, maar volgens Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 kan dat niet. De frustratie bij de Indische Nederlanders is daarvoor te groot. Dat heeft onder meer te maken met de manier waarop ze behandeld werden toen ze hier aankwamen. Ze voelden zich gediscrimineerd en ze hebben een grote inspanning moeten verrichten om erkenning te krijgen in de vorm van het Indisch monument, dat overigens pas in 1980 gerealiseerd kon worden. Eindelijk heeft men zijn eigen herdenking. Dat kan niet zomaar teruggedraaid worden, dat zal zeker een generatie duren.

Spreekmeester en voormalig penningmeester van het voormalig Verenigd Verzet C. Noter vindt dat het herdenken van de 4^e mei specifiek is voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Maar nu worden alle slachtoffers herdacht bij dat monument. Ze herkent zich daar niet meer in. Het voelt niet meer als iets van haar. Inderdaad is het monument voor de Tweede Wereldoorlog slachtoffers opgericht, zegt J. Driever van Stichting 1940-1945. De overheid echter heeft besloten dat het óók bedoeld is voor de slachtoffers van daarna. Maar die uitbreiding kan ook een verwatering betekenen, meent J. Hertzberger. Bij het Indische monument is dat niet het geval. Daar worden alleen de slachtoffers herdacht van de oorlog in Nederlands-Indië en van hen die gevallen zijn na de capitulatie van Japan. Die herdenking is dus veel gericht.

Maar uiteindelijk spreken de meesten in de groep zich toch uit voor samenwerking. Eerst moeten alle betrokken organisaties landelijk gaan samenwerken en vervolgens moet er een koepelorganisatie komen, die faciliteert, coördineert, ruimte biedt voor initiatieven, waar je te rade kunt gaan en die de thema's goed op elkaar afstemt. Het Nationale Comité 4 en 5 mei blijft het orgaan van herdenken en dient daarnaast te fungeren als een soort Raad van Advies en als instelling die subsidies verstrekt.

Werkgroep 4

Integratie oorlogservaringen ouders en grootouders bij kennisoverdracht

Gespreksleider: Rocky Tuhuteru

Verslag: Theo Boiten

In een levendige discussie worden diverse kanttekeningen geplaatst bij het vertellen van het oorlogsverhaal in aangepaste vorm. Over één zaak is men het eens: we moeten met z'n allen op zoek naar nieuwe vormen – waarbij de communicatieterm 'branding' valt – om de inhoud van het verhaal over de Tweede Wereldoorlog over het voetlicht te brengen en te laten bekijken. Dit is zonder meer noodzakelijk om nieuwe generaties nog aan te kunnen spreken op thema's als oorlog en vrede, vrijheid en veiligheid.

VORMEN

De traditionele vorm van kennisoverdracht 'het boek' spreekt nieuwe generaties duidelijk minder aan. Jongeren kiezen massaal voor andere communicatievormen van kennisoverdracht. In dat verband wordt tevens het probleem gesignaleerd dat jongeren, veel minder dan de generaties vóór hen, informatie 'top-down' aangeleverd willen hebben. De vraag die wij als 1^e en 2^e generaties in dit kader dus zouden moeten stellen aan nieuwe generaties is: 'Wat wil je eigenlijk weten over de Tweede Wereldoorlog; wat spreekt je daarin aan?'

Nieuwe generaties krijgen zo'n gigantische hoeveelheid informatie te verwerken, dat communicatie over het algemeen heel vluchtig is geworden. Er zijn echt nieuwe 'toeters en bellen' nodig om de aandacht van nieuwe generaties te krijgen voor het verhaal van de Tweede Wereldoorlog. Jongeren moeten getriggerd worden, persoonlijk geraakt, om hun aandacht te vangen en ook vast te houden. Hierbij kan men denken aan het gebruik van sociale media, zoals: apps, twitter, Facebook en Youtube.

VOORBEELDEN NIEUWE VORMEN

Een veel gehoorde opmerking in de groepsdiscussie is dat jongeren vaak pas persoonlijk worden geraakt wanneer ze er letterlijk

fysiek 'iets mee kunnen doen'. Dat wil zeggen, er zelf iets aan kunnen beleven. Tegelijkertijd moet de aangeboden thematiek appelleren aan de eigen leefwereld. Als eerste voorbeeld van deze nieuwe vormen – 'toeters en bellen' – om het geschiedenisverhaal voor nieuwe generaties pakkend te vertellen, wordt het theatercollege van Geert Mak in het De La Mar Theater te Amsterdam genoemd.

Een tweede voorbeeld is het enkele jaren geleden opgestarte project '102.000 namen lezen' van het Nationale Herinneringscentrum Westerbork: het enkele etmalen achtereen hardop voorlezen van alle namen van de via Westerbork gedeporteerde Joden. Via moderne communicatievormen is op een succesvolle manier brede aandacht van jongeren gegenereerd voor dit project. Als derde voorbeeld wordt het project 'Ypres – In Flanders Fields' genoemd. Bezoekers van de slagvelden uit de Eerste Wereldoorlog in Ieper (België) kunnen 'in de huid kruipen' van ofwel een jonge Duitse, ofwel een Geallieerde soldaat. In die hoedanigheid wordt een bezoeker voor allerlei keuzes en dilemma's geplaatst. Deze vorm van persoonlijke identificatie blijkt vooral bezoekers van onder de dertig jaar erg aan te spreken.

Een vierde en laatste voorbeeld is 'het Joodse huizenproject' in Amsterdam, dat in 2010 succesvol werd gelanceerd (zie voordracht Rocky Tuhuteru *Hoe vertellen jongeren het verhaal van hun ouders en grootouders*).

INVALSHOEKEN

In de groep wordt gebrainstormd over mogelijke invalshoeken en voorwaarden om nieuwe generaties te laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en grootouders. Zo wordt er gepleit voor een brede thematische en gemeenschappelijke invalshoek: één Wereldoorlog II. Dat betekent dat de nadruk niet meer wordt gelegd op 'ieder zijn eigen oorlog', of op het

benadrukken van de verschillen tussen de oorlog in Europa en in Azië. Integendeel, er moet gekozen worden voor thema's die voor jongeren herkenbaar en identificeerbaar zijn, zoals bijvoorbeeld: kampen, honger, transporten, et cetera.

Met enige spijt wordt vastgesteld dat er op dit punt een inhaalslag in het geschiedenisonderwijs nodig is. In het huidige geschiedenisonderwijs wordt door de bank genomen heel weinig aandacht geschonken aan de Tweede Wereldoorlog. Elementaire kennis over deze periode ontbreekt vrijwel bij derde en vierde generaties. Door deze kennislacune vervreemden jongeren steeds meer van het verhaal over de Tweede Wereldoorlog.

Gepleit wordt voor een grotere persoonlijke inzet van de 1^e en 2^e generatie om individuele leerkrachten op het basis en voortgezet onderwijs te interesseren en te enthousiasmeren voor het verhaal van de Tweede Wereldoorlog. Door de scholen kunnen kinderen

ook aangezet worden om hun (over)grootouders te interviewen over hun oorlogservaringen. Op die manier kan via de familiegeschiedenis een persoonlijke verbinding met de oorlog worden gelegd. Gastdocenten - en in bredere zin personen van de 1^e generatie die de oorlog bewust hebben meegemaakt - zouden ook een grotere rol moeten krijgen in het geschiedenisonderwijs. Nu is men nog teveel afhankelijk van toevallige, persoonlijke interesse van individuele geschiedenisleraren. Bovendien is deze praktijk bepaald nog niet breed verankerd in het onderwijs.

PROJECT INDISCHE OUDEREN

Voortbordurend op bovenstaande wordt vanuit het Indische verzorgingshuis Rumah Kita het aansprekende project 'Rumah Kita presenteert' voor het voetlicht gebracht. In dit project worden de Indische bewoners van dit tehuis in de gelegenheid gesteld hun persoonlijke oorlogsverhaal over Indië aan zowel hun eigen familie als aan schoolklassen te vertellen. Deze persoonlijke invulling van de geschiedenis blijkt velen van de 3^e, 4^e en 5^e generatie aan te spreken. Het is een mooie manier om identiteitsvragen, vragen over de eigen roots, in de vorm van familie verhalen over de Tweede Wereldoorlog door te geven aan nieuwe generaties. Zo blijft het verhaal van de oorlog leven.

Tenslotte wordt gememoreerd dat er al heel veel egodocumenten en oral history-materiaal over de Tweede Wereldoorlog bestaat en toegankelijk is die ook nieuwe generaties aanspreekt. Niettemin moet er nog een inhaalslag gemaakt moeten worden om dit materiaal voor jongeren digitaal te ontsluiten.

CONCLUSIE

Aan het eind van de levendige discussies wordt een 'Top 2' benoemd van nieuwe invalshoeken om nieuwe generaties te laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en grootouders:

1. Persoonlijke verhalen van de oorlog gebruiken om een persoonlijke verbinding ('identificatie en beleving') te maken met nieuwe generaties.
2. 'De lange oorlog'; begon in 1939 en eindigde in 1949. Hierin een zo breed mogelijke, thematische benadering van de Tweede Wereldoorlog nastreven.

Parallelsessie - Integratie oorlogservaringen ouders en grootouders bij kennisoverdracht

Gespreksleider: Siem Boon

Verslag: Anneke Ruf

De centrale discussievraag in deze werkgroep was hoe oorlogservaringen van ouders en grootouders het beste overgedragen kunnen worden? Vervolgens, gaat de tweede generatie anders met die verhalen om dan de derde, en hoe komt dat? En hoe kun je de jongere generatie blijven boeien voor het oorlogsverhaal?

EEN GROTE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR JONGEREN

Siem Boon opent de discussie met het opwerpen van de stelling, dat het voor de jonge generatie belastend is, om ze op te zadelen met het overdragen van de verhalen van ouders en grootouders. Volgens E. Mutter van Stichting Herdenking 15 Augustus 1945 moet het initiatief daartoe van de jongeren zelf uitgaan. Maar zolang de verhalen beklijven en er echt interesse voor is, kun je dat best van hen vragen. C. Roodveldt van het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück reageert hierop door te zeggen dat het nadrukkelijk bezig zijn met de Tweede Wereldoorlog zeker een belasting voor veel jongeren vormt. Op het moment dat een jongere geen interesse heeft voor de oorlog, zul je dat moeten accepteren. Belangstelling voor die periode kun je nu eenmaal niet afdwingen.

Voorzitter M. Roodveldt-van Kampen van het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück heeft als kind de oorlog meegemaakt en is er als het ware in groot geworden. Zij heeft een vanzelfsprekende interesse voor die periode van de geschiedenis, of die nu betrekking heeft op haar familie of niet. Ondanks het feit dat er thuis openlijk over de oorlog gesproken werd, weet ze bijvoorbeeld toch betrekkelijk weinig over de beweegredenen van haar ouders om onder te duiken. Zij vindt het belangrijk haar ervaring over en interesse voor die periode te delen met anderen. Mede daarom is zij, als lid van het comité van Ravensbrück, betrokken bij de Paboreizen naar het concentratiekamp Ravensbrück, die samen met Kamp Westerbork georganiseerd worden. Als toekomstig leraar zijnde, worden de Pabo-studenten in contact gebracht met dit onderdeel van de geschiedenis in een poging hun interesse op te

wekken om die vervolgens weer over te brengen bij hun leerlingen. Dankzij een subsidie van het ministerie van VWS kunnen deze reizen georganiseerd worden. Zelf geeft ze ook gastlessen op scholen en draagt op die manier bij aan kennisoverdracht over de oorlog. Uit ervaring weet ze dat je het simpel moet houden en moet werken met concrete voorbeelden. Die spreken aan, zo kun je ze prikkelen en geboeid houden. Dit alles in de hoop dat ook de jeugd die verhalen weer doorgeeft. Er is echt veel kennis en lesmateriaal beschikbaar, maar de kinderen moeten er wel mee in contact gebracht worden. Uiteindelijk hangt het van de school en de docenten af of er tijd wordt geïnvesteerd in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

De voorzitter van de Jongenskampen in Nederlands-Indië vertelt over het organiseren van de herdenking in Bronbeek, vanaf 1988. Het was een hele klus om die te organiseren. Nu wordt de kar getrokken door de jongere generatie. Door de verhalen van hun opa zijn ze geïnteresseerd geraakt en enkelen zijn zelfs met hem mee geweest naar Indonesië. De herdenking wordt inmiddels al drie jaar door deze jongeren georganiseerd. Ze doen dit naast hun gewone werk. Een uniek gebeuren. De herdenking van de jongenskampen is overigens op 23 augustus. De verhalen van opa zijn dus in vruchtbare aarde gevallen.

Voor wat betreft die vruchtbare aarde vertelt gespreksleider Siem Boon een anekdote over haar overblijffuf op de lagere school. Dat vond zij een hele lieve vrouw en die bleek in een concentratiekamp te hebben gezeten. Dat wist ze omdat die vrouw een nummer op haar arm had. Dat deze vrouw ondanks het feit dat ze in een kamp had gezeten toch zo lief en zorgzaam was gebleven, heeft grote indruk op haar gemaakt. Jaren later kwam de gespreksleider een klasgenote tegen, die een hele andere indruk aan deze overblijffuf had overgehouden. Deze klasgenote vond het heel beklemmend, dat de overblijffuf hun als kinderen geconfronteerd had met haar

kampverleden. Ze vond het afschuwelijk dat zij dat kampnummer aan de kinderen had laten zien.

Directeur Harriet Ferdinandus van Pelita keert weer terug naar de stelling van de gespreksleider en meldt dat zij die vraag anders heeft begrepen. Namelijk, dat je niet aan Indische jongeren moet vragen om het Indische verhaal te doen, het verhaal moet immers het verhaal van iedereen zijn, net als het Europese verhaal. Dat is wat anders. De gespreksleider reageert hierop door te stellen dat in de praktijk vaak blijkt dat wanneer een Indisch iemand zijn verhaal vertelt, het helaas vaak toch weer een doelgroepenverhaal wordt. Maar wanneer je als overheid, of als comité, aan een jongere gaat vragen te vertellen over de Tweede Wereldoorlog, dan beschouw ik dat als een morele kwestie. En de vraag is: durf je en kun je een jongere daarom wel vragen het oorlogsverhaal van hun ouders of grootouders te vertellen? Je moet je namelijk wel realiseren dat hij daarmee het risico loopt een vervelende ervaring op te doen. Jongeren moeten zich immers verdiepen in

het verhaal van hun grootouders van wie ze zoveel houden en ze worden op die manier steeds geconfronteerd met de ellende die ze met zich meedragen. En stel dat je het verhaal van je grootouders vertelt aan anderen en die zijn er niet in geïnteresseerd, dan doet dat extra pijn en dat risico wil je waarschijnlijk niet lopen. Je maakt je op die manier ook kwetsbaar.

Volgens J. Freiboth, bestuurslid van de Stichting Herdenking Gevallen in Zuid-Oost Azië 1941-1949, is zoiets een groeiproses. Hoe je daarin staat heeft met jezelf te maken, met je karakter en met je opvoeding. Zijn vrouw heeft in het Tjidengkamp gezeten en zijn schoonvader in Nagasaki. Zijn schoonvader vertelde nauwelijks iets over de oorlog. Zijn vrouw deed dat wel, en hij heeft zich daarvoor altijd geïnteresseerd en wilde alles weten. Hijzelf en zijn familie hebben geen ingrijpende oorlogservaringen. Nu is hij degene die herdenkt en actief is op dit terrein, omdat hij het zelf wil. Bij hem zijn die oorlogsverhalen dus in vruchtbare aarde gevallen.

Het verhaal moet wel kiemen, anders kun je het niet overbrengen. Je kunt het doorgeven van al die verhalen wel van de jeugd vragen, maar alleen als ze het zelf willen. Bij sommigen beklijft het, bij anderen weer niet. Het zijn vooral de kleinkinderen die met de verhalen en ervaringen van hun grootouders aan de slag gaan, de derde generatie dus, maar hoe staat het met de tweede generatie?

OVERDRACHT OP DE TWEEDE GENERATIE

Uit de verschillende bijdragen van de groepsleden lijkt geconcludeerd te kunnen worden dat de tweede generatie niet zo geïnteresseerd is in de oorlogsverhalen van hun ouders, bij de derde generatie lijkt die belangstelling veel groter. Hoe zou dat komen?

I. Cousijnsen van Stichting Nasi Idjo vertelt over een expositie die zij sinds 2010 in bezit hebben. Die gaat over het thema 'aanpassing'. Het is een drieluik van de 1e, 2e en 3e generatie. Op beeld zijn interviews vastgelegd, het zijn verhalen van de eerste generatie die nooit aan kinderen zijn verteld. Vervolgens zijn ze naar de derde generatie gegaan om te vragen wat zij van die verhalen vinden en wat hun relatie daarmee is. De tweede generatie is daarbij overgeslagen. Gevoelsmatig is gedacht, dat de tweede generatie zo druk bezig is geweest met het integreren van de wensen van de ouders, dat er geen tijd was om stil te staan bij wat de ouders hadden meegemaakt. De meesten van hen voelen zich ook Nederlander. Dan noemt Cousijnsen als voorbeeld haar eigen moeder, die in Nederland geboren is. Die heeft echter die bewustwording van het anders zijn, van het Indisch zijn, wel ervaren, zij het pas later. Voor de tweede generatie was dat weer anders dan voor de derde. De derde generatie fietst daar als het ware tussendoor. Zelf heeft ze haar zoon bewust het familieverhaal doorgegeven, zodat hij dat begrijpt en zich daar bewust van is. Dat wil zeggen, waarom zijn moeder hier is en waarom zijn opa en oma naar Nederland zijn gekomen.

Een andere spreker reageert hierop door te zeggen dat zij zelf van de tweede generatie is. Haar moeder heeft in drie kampen gezeten: Auschwitz, Ravensbrück en Vught. Zij heeft de verhalen van haar moeder, die alsmat over de oorlog gingen vele malen moeten horen. Ze heeft ze met de paplepel ingegoten gekregen.

De oorlog, het kamp, de Nazi's. Op een gegeven moment krijg je een eigen leven, een eigen gezin en wil je niets meer met die ellende van de oorlog te maken hebben. Je hebt het als kind zo ingestampt gekregen, dat je het zat bent en er niets meer mee te maken wilt hebben. Maar dat verandert als je ouder wordt. Zodra je een jaar of vijftig bent en de kinderen groot zijn, krijg je wat meer armslag en meer tijd voor je zelf. Je moeder is weduwe geworden, is gepensioneerd en dan komen die oorlogservaringen weer terug en ga je er toch anders tegenaan kijken.

Een lid van het INOG haakt hierop in en meldt dat het voor de tweede generatie best wel zwaar is om de eerste generatie te helpen en ondersteunen. Het is niet zo dat de tweede generatie dit niet wil, maar het is heel zwaar te proberen je ouders te ontlasten. Maar ze zijn wel vaak op je aangewezen: "ik was er alleen voor hen." Zij heeft twee getraumatiseerde ouders gehad, maar is zelf van na de oorlog. Ze heeft het haar ouders altijd naar hun zin willen maken en ze willen beschermen. Bij de tweede generatie is er vaak veel verdriet, zonder dat er over gesproken kan worden. Je voelt als kind die last, dat lijden van hen. Dat gold in ieder geval voor mij. De derde generatie staat er wat verder van af, is wat vrijer en durft ook gemakkelijker naar bepaalde dingen te vragen. Bij hen zit er geen emotionele druk op. Zelf heeft ze pas over haar emoties leren praten toen ze bij het INOG kwam. Als kind voel je wat je ouders dwars zit. Je weet dat ze hier in Nederland zijn gekomen en zich hebben moeten aanpassen. Ze hebben hun verhaal niet kunnen doen, omdat ze hier verder moesten. Ze moesten ook hier zien te overleven en konden zich dus niet uiten. Dat soort dingen heb je als kind allemaal gevoeld en daarom wilde je hen beschermen en helpen. Maar daarmee neem je wel al hun problemen op je nek en dat is voor een jong iemand niet gezond.

Ook C. Roodveldt van de redactie van het Comité van Ravensbrück is geïnteresseerd geraakt in de Tweede Wereldoorlog door het verhaal van haar oma. Naar aanleiding daarvan is ze naar Ravensbrück geweest en heeft daar het vierde en vijfde Generationenforum meegemaakt. Dat heeft, grote indruk op haar gemaakt. Datzelfde gold ook voor haar vader, bij wie overigens ook pas later de interesse hiervoor is gekomen. Zij vertelt het ook

aan collega's en vrienden door en krijgt natuurlijk zowel belangstellende als niet-belangstellende reacties. Maar van hen die belangstelling tonen vindt ze het belangrijk om het oorlogsverhaal door te vertellen, en dat het van generatie naar generatie gaat en men weet wat er zich heeft afgespeeld in die periode. Hoe kun je de nieuwe generatie blijven boeien voor het oorlogsverhaal?

J. Streppel van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort benadert het onderwerp vanuit een andere invalshoek. Hij refereert aan de voordracht van Jacques Wallage, die stelde dat er twee dimensies zijn: een individuele en een collectieve. De individuele is familiegebonden: je kunt er achterkomen of je familie in het kamp of buiten het kamp heeft gezeten. Als je drie generaties doortelt, dan zijn er miljoenen Nederlanders die een familielid hebben gehad met een oorlogsverhaal. Je kunt die kinderen vragen het verhaal van opa en opa op te schrijven en al die verhalen te verzamelen en proberen het onderwijs daarvoor te interesseren. Bij kamp Amersfoort wordt geregeld de vraag gesteld, of bekend is waar opa of oma heeft gezeten en wat zij hebben meegemaakt. De familieband is een goed bruikbare invalshoek die jongeren uitnodigt zich te bezinnen op wat er is gebeurd. Daar kunnen ze wijze lessen uit halen. En omdat die verhalen menselijk zijn, zijn ze herkenbaar en beklijven ze. Men onthoudt ze en vergeet ze niet.

Maar, werpt gespreksleider Siem Boon op, veel mensen in Nederland zijn migranten die uit andere landen komen zoals Turkije en Marokko. Die hebben een heel ander verhaal, waardoor je niet meer komt tot één gezamenlijk verhaal over de Tweede Wereldoorlog. J. Mutter van Stichting Herdenking 1940-1945 haakt hierop in en vindt dat de individuele invalshoek niet zonder het collectieve verhaal kan, de historische achtergrond en de context waarbinnen het individuele verhaal zich afspeelt. Hij komt met het voorbeeld van de analyticus die op televisie de vergelijking maakte van de Russische inval op De Krim met de Duitse inval van Sudetenland. Veel jongeren zijn niet op de hoogte van dat stukje geschiedenis en kunnen die vergelijking dus niet plaatsen.

Met een persoonlijke invalshoek bereik je in het onderwijs meer, zegt M. Roodveldt-van Kampen, voorzitter van het vrouwenconcentratiekamp van Ravensbrück. Veel leerlingen op scholen hebben het over hun opa of over de moeder van de buurman. Die persoonlijke verhalen spreken meer tot de verbeelding en die moeten binnen het onderwijs goed gedocumenteerd worden. Dat zijn de verhalen en ervaringen die blijven hangen. Zelf was ze overigens óók op de hoogte van wat er in Indië en Indonesië tijdens de oorlog is gebeurd. Broers van haar moeder zaten bij de marine en waren daar gestationeerd. Zij zijn in Japanse krijgsgevangenkampen terecht gekomen. Dus ook die verhalen zijn haar bekend, alhoewel daar niet heel veel over gesproken werd.

Harriet Ferdinandus, directeur van Pelita, vraagt zich af of de individuele invalshoek, dus de familie verhalen, wel het instrument is om de samenhang tussen de oorlogen in Europa en Azië te bewaken. Iemand uit de groep reageert met een voorbeeld dat in een andere werkgroep werd gegeven. In Ieper in België wordt de Eerste Wereldoorlog onder meer herdacht door de kennis van die tijd over te brengen naar de jongere generatie. Zo is er in het kader van een tentoonstelling een spel bedacht, waarin jongeren in de huid van een personage uit de tijd van de Eerste Wereldoorlog kunnen kruipen. Op die manier kunnen jongeren kennis tot zich nemen van die periode en er ook toegang toe krijgen. Iets dergelijks spreekt jongeren meer aan dan het lezen van een boek over dit onderwerp. Fysiek meedoen aan een virtueel spel is een mooie manier om over te brengen wat je wilt en bovendien beklijft het ook nog goed. Hierop reagerend zegt een andere spreker, dat regisseur Clint Eastwood twee films over de Tweede Wereldoorlog heeft gemaakt: de één bekeken vanuit het perspectief van de Amerikanen en de ander bekeken vanuit het perspectief van de Japanners. Zeer interessant hoe hij dat heeft gedaan. I. Cousijnsen van Stichting Nasi Idjo vindt dit weliswaar een goed voorbeeld, maar meent dat er voor gewaakt moet worden om zomaar een bepaalde aanpak te kopiëren. Je moet allereerst met de jongeren communiceren, daarbij gebruik makend van de sociale media. Onderzocht zou dus moeten worden hoe sociale media, zoals facebook, twitter en dergelijke, kunnen worden ingezet om hen te bereiken.

Werkgroep 5

Herdenken Tweede Wereldoorlog in de toekomst

Gespreksleider: Mirjam Moll

Verslag: Mini Innemee

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

Centraal in de discussie staat de vraag: hoe zouden wij de Tweede Wereldoorlog het beste kunnen herdenken in de toekomst?

Begonnen wordt met het bediscussiëren van het voorstel van inleider Hans Teengs Gerritsen om de herinnering aan alle kampen samen te brengen in één nationale herdenking op de 4e mei. In zijn plan wordt deze herdenking elk jaar op een andere plek gehouden bij een bepaald monument. Ieder jaar staat er een ander monument centraal. En bij die gelegenheid worden ook de namen van andere kampen – inclusief die waar geen monument voor bestaat – hardop uitgesproken. Is dat een goed initiatief?

R.R. Kneefel, van Stichting Indisch Erfgoed is voorstander van een dergelijke herdenkingsdag omdat dit kan bijdragen aan de onderlinge betrokkenheid en saamhorigheid. Hij vindt dat we daar zo snel mogelijk mee moeten beginnen, al benadrukt hij dat de identiteit van de eigen herdenking behouden moet blijven. Hij denkt dat ook Bronbeek, met zijn verschillende monumenten, daar een geschikte locatie voor is. Wanneer je een nationale herdenking steeds op andere een plek organiseert, wordt de bewustwording lokaal ook groter is zijn inschatting.

EÉN HERDENKINGSDAG

G.H. Nieuwstraten, van Stichting Oranjehotel en Stichting Geuzenpenning, vindt het een pre van dit voorstel dat je dan maar één herdenkingsdag per jaar hebt.

H. Teengs Gerritsen van Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers, van wie het plan afkomstig is, denkt dat lokaal gefragmenteerde herdenkingen in deze opzet een nationaal karakter kunnen krijgen. Wel stelt hij dat met de samenbundeling van de

verschillende herdenkingen pas begonnen kan worden wanneer de eerste generatie er niet meer is. Hij hoopt zijn kinderen te kunnen bewegen om in de toekomst samen met hem naar Bronbeek, of naar een andere herdenkingsplek te gaan, om te herdenken.

M. van Urk, van LKG 1940-1945, merkt op dat het aantal leden van de eerste generatie steeds kleiner wordt, waardoor zij binnenkort niet meer vertegenwoordigd zijn op de verschillende herdenkingen. In die zin vindt hij het comprimeren van vele plaatselijke herdenkingen in een grote herdenking het overwegen waard. Voorwaarde voor haar is wel dat de eerste generatie en hun directe nakomelingen wel een belangrijke stem hebben bij de inhoudelijke invulling van deze nationale herdenking. Eveneens is een belangrijk element voor haar is dat er bij deze herdenking expliciete aandacht is voor alle groepen die vanwege hun afkomst werden uitgeroeid. Dit aspect kun je niet onderbrengen bij allerlei verschillende lokale herdenkingen.

HERDENKINGEN VERDWIJNEN

J. Koningh, van het Comité Herdenking Februaristaking 1941, heeft de angst dat allerlei herdenkingen zullen verdwijnen als wij nu niets doen. Dus pleit hij voor samenwerking om de herdenking van de Tweede Wereldoorlog voor de toekomst zeker te stellen. Ook T. Divendal van het COVVS is van mening dat wij die kant op moeten, zeker nu er nog direct betrokkenen zijn die hierin een stem kunnen hebben.

Gespreksleider M. Moll, van het Nationaal Comité 4 en 5 mei is ook positief over het voorstel van Teengs Gerritsen. De samenbundeling van herdenkingen, het rondreizen door het

land langs allerlei monumenten geeft een andere lading aan het herdenken. Zij denkt dat op die manier de achterliggende verhalen meer naar buiten zullen komen en dat daarnaast de verschillende achtergronden van de herdenkingen beter tot uiting komen. Ze vermoedt dat deze herdenkingen ook voor de nieuwe Nederlanders uitnodigender zijn.

Ook J. Sijmonsbergen, van Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, is van mening dat een bundeling van de herdenkingen een verstandig initiatief zou zijn. Over tien à vijftien jaar is het allemaal zo kleinschalig geworden, dat dit soort evenementen vanzelf verdwijnt. Hij meent dat als deze bundeling van herdenkingen gedragen wordt door een sterke merknaam als die van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, er een goede kans bestaat dat dit een duurzaam model is. Hij vraagt zich wel af of het inderdaad de bedoeling is dat al die kleine herdenkingen verdwijnen en de 4 mei-herdenking dan het platform wordt waar alle herdenkingen worden ondergebracht?

V. Nijhof van het Indisch Herinneringscentrum meent dat dit

initiatief voor de Indische doelgroep nog te vroeg komt. Die zijn daar nog niet aan toe. Wel denkt zij dat er een goede kans is dat dit op langere termijn wel het geval is. Het gaat om de timing. Het Indische verhaal moet eerst nog landen in het collectief geheugen. Zij stelt voor eerst de eigen herdenking een nieuwe vorm en inhoud te geven voordat de oude kan worden losgelaten.

CONTRA-ARGUMENTEN

Ondanks het feit dat er van meerdere kanten positief gereageerd wordt op het voorstel van Teengs Gerritsen, zijn er toch ook de nodige aarzelingen, die als volgt beschreven kunnen worden:

- Het is onwenselijk dit voorstel op korte termijn uit te voeren (wat overigens conform het plan van Teengs Gerritsen is, die meent dat hiermee pas gestart kan worden als de eerste generatie niet meer onder ons is).
- De datum 4 mei is voor de Indische doelgroep arbitrair. Zij hechten aan hun herdenking op 15 augustus.

- De bundeling van herdenkingen van de verschillende kampen sluit mensen uit die buiten de kampen slachtoffer geworden zijn, zoals de militairen, de burger-oorlogsgetroffenen, de onderduikers et cetera. Het kan niet zo zijn dat deze groepen buitengesloten worden.
- Sommigen betreuren het dat alle herdenkingen op één datum geconcentreerd worden. Zij vinden dat een verschraling.
- Er is sprake van een verlies aan mediawaarde als je de herdenkingen door het jaar heen vervangt door één nationale herdenking.
- Er bestaat vrees bij de verschillende organisaties dat het eigen verhaal ondersneeuwt als hun herdenkingen opgaan in een groter geheel.
- Voor kleinere organisaties is het een beklemmend gevoel straks een formulier te moeten ondertekenen, waarmee zij instemmen met een bundeling van alle herdenkingen.

LEED ERKENNEN IS VERLEDEN KENNEN

A.M.T. Littlejohn, Stichting Hart voor Kamp Amersfoort vindt saamhorigheid een belangrijke moraal van het oorlogsverhaal. In veel ellendige situaties, waar mensen op elkaar waren aangewezen, kwam het daar op aan. Dat is een boodschap die ze ook graag aan de jeugd zou doorgeven. Zij probeert dat zelf te doen door als gast-docent voor te lezen uit verzets- en gevangenenverhalen. R. Nota van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort, vindt het belangrijk om te focussen op de vraag hoe een samenleving na de oorlog omgaat met het leed dat de slachtoffers is aangedaan. Erkenning is daarbij een sleutelwoord. Leed erkennen is het verleden kennen, zo vat Nota het samen. Hij beschouwt dat ook als de gemeenschappelijke factor van het Indische en het Europese verhaal. Bij het overdragen van kennis naar jongeren zou deze boodschap een essentieel onderdeel van het verhaal moeten zijn dat je hen vertelt, meent hij.

J.C.H. Blom, Verzetsmuseum Amsterdam, geeft aan dat voor hem de schokkende gebeurtenissen uit de oorlogstijd een belangrijk aanknopingspunt vormen bij het herdenken van de slachtoffers. Door daar bij stil te staan kun je een samenleving laten zien waarom die aandacht nodig is. Je drukt daarmee uit dat je in een samenleving wilt leven waarin een aantal waarden essentieel zijn, te weten:

- Mensenrechten
- Democratie

- Vrijwaring van vervolging en discriminatie
- Vrede in de eigen samenleving en tussen staten onderling
- Rechtstaat

KENNISOVERDRACHT

M. Dumrese, directeur van het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties, geeft aan dat hij eraan hecht kennis met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog door te geven met als doel zoveel mogelijk mensen bewust te maken van het grote belang van vrede en vrijheid voor een samenleving. J.A. Pellegrino van de Stichting Sakura focust het liefst op de individuele familiegeschiedenis: wat is er met de familie gebeurd en welke keuzes hebben zij daarbij gemaakt en waarom? Dat zou ik willen doorgeven aan mijn kinderen om hun inzicht te helpen vergroten.

M. Leidelmeijer van de Pensioen en Uitkeringsraad vertelt dat zijn dochter heeft meegedaan aan 'code R', een project van de Anne Frank Stichting, speciaal gericht op jongeren. Vragen die daar aan de orde kwamen waren onder meer: wat betekent oorlog en herdenken voor jou? Hoe herdenk jij? En, denk jij wel eens na over mensenrechten? Mijn dochter is in het kader van dit project geïnterviewd, waarbij dit soort vragen ook aan haar werden gesteld. Daarbij heeft ze verteld over haar eigen familiegeschiedenis in Nederlands-Indië en wat haar vrienden en leeftijdsgenoten daar vanaf weten, aldus Leidelmeijer.

R. Schutrup, Stichting Vriendenkring van Oud-Natzweilers, vindt het overbrengen van respect en verdraagzaamheid belangrijk. Ook moet benadrukt worden dat een oorlog niets oplost, hoe groot een conflict ook is. E.C. Briet, Stichting Herdenking Gevallen in Zuid-Oost Azië 1941-1949, denkt dat de meest effectieve manier om de jeugd te interesseren voor de Tweede Wereldoorlog is om te kiezen voor een gemeenschappelijk verhaal met gedeelde waarden en dat te illustreren met het eigen familieverhaal. Voor Shakoor Ramanathan en Piet de Jong, studenten van de Hogeschool Utrecht, ging de oorlog pas leven nadat zij enkele kampen in Nederland en Duitsland hadden bezocht. De diversiteit van de verhalen waren voor hen belangrijker dan cijfers en feiten. In ieder geval vormen zij het bewijs dat jongeren wel degelijk te interesseren zijn voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. En dat is hoopvol.

Parallelsessie - Herdenken Tweede Wereldoorlog in de toekomst

Gespreksleider: Nine Nooter

Assistent: Nienke Majoor

Verslag: Dick Rozing

CENTRALE DISCUSSIEVRAGEN

Centraal in deze werkgroep stond het thema, dat in de ochtend door Jacques Wallage (vicevoorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei) en de co-referent Hans Teengs Gerritsen was toegelicht. Hoe zouden we de Tweede Wereldoorlog het beste kunnen herdenken in de toekomst? De commissie die deze workshop heeft voorbereid, bracht drie stellingen in:

- Zouden de afzonderlijke organisaties op termijn, op het moment dat de eerste generatie er niet meer is, de verschillende herdenkingen onder willen brengen in één herdenking, namelijk op 4 mei?
- Wat is ons gemeenschappelijke verhaal, dat we aan toekomstige generaties zouden willen meegeven, als het gaat om het grote verhaal van de Tweede Wereldoorlog?
- Hoe brengen we de Tweede Wereldoorlog, voor diegenen waarvoor het een familiegeschiedenis is, samen met diegenen die deze familiegeschiedenis niet hebben? Dat wil zeggen: hoe brengen we die twee groepen bij elkaar?

Na een peiling onder de deelnemers is ervoor gekozen eerst de tweede stelling te bespreken. Aan het eind van de workshop is ook de eerste stelling bediscussieerd.

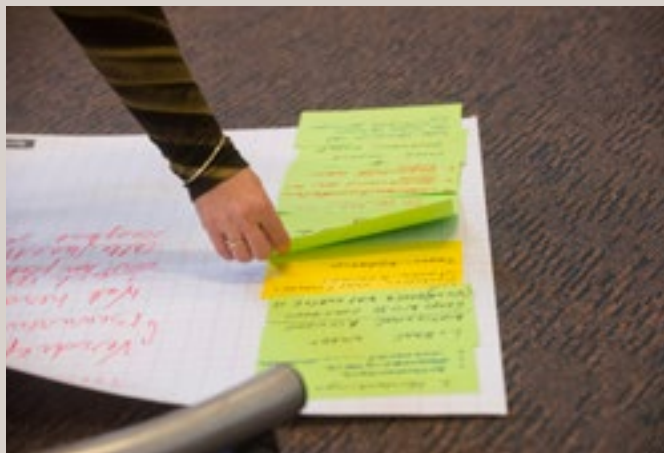
KOMEN TOT EEN GEMEENSCHAPPELIJK VERHAAL

Wat is de fundamentele betekenis van het verhaal van de Tweede Wereldoorlog, dat we aan onze kinderen willen meegeven? Welke feitelijke gebeurtenissen spelen een hoofdrol? Hieronder volgen enkele reacties:

- Jonge mensen van nu moeten beseffen dat je altijd verantwoordelijk bent voor je eigen keuzes en daden. De keuzes die je maakt kunnen verkeerd zijn en consequenties hebben voor anderen (dit is een kernboodschap).
- Aan de Jodenvervolgung wordt in het onderwijs veel aandacht besteed, maar veel meer groepen, zoals politieke gevangenen,

verzetsmensen, homoseksuelen, et cetera werden vervolgd. Daarom moet het brede verhaal verteld worden en niet dat van één specifieke groep, hoe erg die ook getroffen is (differentiatie).

- Honger en gebrek hebben veel mensen in de Tweede Wereldoorlog ondermijnd
- Het gebrek aan veiligheid en vrijheid zijn inherent aan een oorlog en hebben een grote impact op zowel individu als samenleving.
- Plaats het verhaal van de Tweede Wereldoorlog en alles wat er toen gebeurd is in een breder kader. Hoe stond Nederland ervoor toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak en welke veranderingen traden er zoal op als gevolg van de oorlog? De waarden waar wij als Nederlanders voor stonden werden gedurende de Tweede Wereldoorlog met voeten getreden. Geef de jeugd kennis en inzicht in deze veranderingen en de consequenties ervan.

- Leerlingen vragen aan gastsprekers die de oorlog hebben meegemaakt regelmatig of zij nog steeds haatgevoelens hebben tegenover de bezetter. Vergeven, maar niet vergeten, is het antwoord. Denk aan 'The railway man' (Eric Lomax) en zijn uitspraak: 'sometime the hating has to stop'.
- Leer kinderen hun eigen verhaal te maken over de oorlog. Laat ze erover filosoferen, het persoonlijk maken, rapmuziek maken, naar de dodenherdenking gaan.
- Benadruk de gemeenschappelijke elementen van de oorlog in Nederland en Nederlands-Indië: Wat brengt oorlog teweeg? Wat zijn de gevolgen?, Hoe kun je je verzetten tegen een dictatuur? Het fenomeen verzet (en collaboratie) bespreken, zegt iets over normen en waarden.
- Alle kinderen in Nederland leven nu in vrijheid, maar wat betekent het wanneer je land wordt binnengevallen en je niet meer in vrijheid kunt leven? Welke regels gelden er en welke niet meer? En wat roept dat op, behalve angst en niet weten wat je toekomst is?
- Behandel het thema 'ontmoeting van culturen'. Het kan leiden tot verrijking maar ook tot oorlogen.

Wat herdenken we op 4 mei? Zijn dat de algemene metawaarden die van toepassing zijn op elke oorlog, of zijn dat ook de concrete gebeurtenissen? De algemene metawaarden zijn belangrijk, maar de Tweede Wereldoorlog wordt pas herkenbaar door de grote gebeurtenissen die er plaatsvonden. Dat kan aan de orde worden gesteld door bijvoorbeeld stil te staan bij de atoombommen die vielen op Hiroshima en Nagasaki en de betekenis daarvan. Maar deze thematiek kan ook op lokale schaal benaderd worden door met leerlingen in het dorp te kijken waar er bommen zijn gevallen in de regio, wie dat hebben meegemaakt en wat dat voor die mensen betekende (interview die mensen).

Het gaat hier weliswaar om een wereldoorlog, maar hoe breed maak je het verhaal? De suggestie wordt gedaan om alleen het verhaal van Nederland en Nederlands-Indië te vertellen, met daarnaast expliciete aandacht voor de gemeenschappelijke metawaarden.

Leer kinderen ook dat we in een rechtstaat leven. Leer hen wat bepaalde regimes en bepaalde ideologieën met individuen kunnen doen, bijvoorbeeld mensen zover krijgen, dat ze oorlog gaan voeren.

NIEUWE HERDENKING OP 4 MEI: ALLE KAMPEN HERDENKEN

Hans Teengs Gerritsen kwam in zijn voordracht met een concreet voorstel, namelijk een nieuwe herdenking op 4 mei om 12.00 uur 's middags. Ieder jaar bij een ander kamp, alle kampen herdenken, zowel in Nederland als in Nederlands-Indië. Daar waar van het kamp geen monumenten zijn, worden de namen van de kampen genoemd. Op termijn zouden alle kamporganisaties uiteindelijk hun eigen specifieke herdenking moeten opheffen en wel op het moment dat de eerste generatie er niet meer is.

Gespreksleider Nine Nooter komt met het voorstel de deelnemers te vragen hun voors en tegens ten aanzien van het voorstel van Teengs Gerritsens op te schrijven. Een aantal reacties die pleiten vóór het voorstel:

- omdat de groep van betrokkenen kleiner wordt en zelfs verdwijnt, is het voortbestaan van de herdenking van de Tweede Wereldoorlog geen vanzelfsprekendheid. De ontwikkeling van een grote herdenking, ondersteund door een goed gemeenschappelijk lesprogramma kan bijdragen aan het behoud ervan.
- Het aanbrengen van differentiatie in de vele kampslachtoffers die er waren is zinvol. Hierdoor krijg je een indruk welke verschillende mensen er in kampen hebben gezeten, wie er vervolgd werden, welke slachtoffers er waren, zowel in Indië als in Europa.
- De invulling van de herdenking moet je aan volgende generaties overlaten
- Het is inderdaad belangrijk dat alle kampen herdacht blijven, mits er de vrijheid blijft om ook lokaal of specifiek te herdenken
- de herdenking in de nabije toekomst is in dit voorstel geborgd. Nu is er op 10 mei de herdenking op de erebegraafplaats in Bloemendaal, maar die is in 2014 voor het laatst. Er komt een moment dat er bij herdenkingen meer vertegenwoordigers van de organisaties en de overheid komen dan direct betrokkenen en belangstellenden. Als het eenmaal zo ver is, schiet je je doel voorbij. Het aantal herdenkingen zal afnemen, dus is het goed om nu tot een gemeenschappelijke herdenking te komen.

- Het leed van de gevangenen was in elk kamp groot en betekende heel veel ellende voor de betrokkenen. Het is niet vruchtbaar om leed te vergelijken door hier allerlei gradaties in aan te brengen. Dat komt helaas nog steeds voor. Benadruk de overeenkomsten, niet de verschillen: 'de kampen' hebben veel leed veroorzaakt. Dat is de gemeenschappelijke noemer voor herdenken.
- houd de herdenking kleinschalig. Een grote nationale herdenking met hoogwaardigheidbekleders is goed, maar brengt niet voor iedereen de juiste sfeer en emotie met zich mee. Bij kleinere herdenkingen kunnen mensen beter hun eigen verhaal kwijt, of je nu slachtoffer, nabestaande of lotgenoot bent. Daar waar families bij elkaar komen heeft dat een meerwaarde. Wanneer het reüniekarakter verdwijnt heeft de herdenking weinig waarde meer.

Een aantal reacties tégen het voorstel:

- wanneer het een nationale kampenherdenking wordt, valt het persoonlijke weg: iemands persoonlijke band met een kamp, zeg bijvoorbeeld Neuengamme, gaat op in het geheel.
- Ook de verschillen die er zijn tussen de uiteenlopende kampen verdwijnt.
- Een punt van de heer Mutter tegen het voorstel van Teengs Gerritsen is dat dit impliciet een ontkenning is van de positie van de buitenkampers. Waar is de aandacht voor hen binnen dit voorstel?
- Laat de volgende generatie bepalen of zij de herdenking van de kampen wil voortzetten op een gegeven plaats en tijd.
- Er is bij deze vorm van herdenken sprake van een verenging: er is helemaal geen aandacht voor burgers en militairen.
- Ook niet-kampslachtoffers moeten worden herdacht. En waarom zou dat moeten op 4 mei?
- Een herdenking in de buurt is veel persoonlijker.
- Veel verschillende herdenkingen hebben een veel groter effect op de bevolking.
- De Indië-herdenking zal bij deze vorm van herdenken verwatereuren of zelfs verdwijnen

Voorzitter Nooter vat de reacties op de tégens als volgt samen: deze nieuwe vorm van herdenken sluit mogelijk andere groepen buiten. Eigenheid is belangrijk, zo lang als het kan moet ook op de eigen plekken herdacht kunnen worden.

Vraag van mevrouw Nooter aan de Indische organisaties: zijn er herdenkingen die steeds minder mensen trekken, waardoor men zich zorgen maakt over de toekomst ervan? De Indië-herdenking in Amstelveen wordt nu nog door 150 tot 200 mensen bezocht, maar wordt wel elk jaar iets minder. Daarom is er vanuit de gemeente de vraag gesteld of de Indische organisaties er wellicht meer kinderen bij kunnen betrekken. Probleem is echter dat de herdenkingsdag 14 augustus, net zoals 4 mei in de vakantie valt. Er wordt nu geëxperimenteerd met een alternatieve herdenkingsdag buiten de vakantie.

De heer Bakker, die nog gewerkt heeft aan de Birmaspoorlijn, kwam met een persoonlijk verhaal hoe het herdenken voor hem begon. De eerste reünie was pas in 1967, 2.500 oudere heren kwamen bij elkaar, het Kurhaus was te klein. De reünie werd voortgezet, maar ieder jaar kwamen er minder mannen. Op een gegeven moment kwam de vraag: 'mogen de vrouwen er ook niet bij?' Deze wilden ook de kameraden van hun man wel eens ontmoeten. Maar de groep reünisten werd ieder jaar kleiner: 'mogen de kinderen er niet bij?' En nu wordt er ook een beroep gedaan op de kleinkinderen. Van de eerste generatie zijn er nu nog zo'n 35 mensen over, maar de totale groep reünisten is nog steeds circa 1000 mensen. Of deze groep over tien of twintig jaar nog bij elkaar komt is de vraag. Bakker denkt dat de reünie zich vanzelf opheft. De jongere generatie zal bepalen wanneer het herinneren eindigt.

Programma Conferentie 8 maart 2014

Een Wereldoorlog II: het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog

PROGRAMMA

9.15 - 10.00 uur	Ontvangst en inschrijving
10.00 - 10.10 uur	Welkomstwoord Dik de Boef (voorzitter COVVS) Introductie dagvoorzitter: Ad van Liempt
10.10 - 10.20 uur	Toespraak Kees van der Burg, directeur-generaal Langdurige Zorg (ministerie van VWS)
10.20 - 10.25 uur	Muzikaal intermezzo
10.25 - 10.35 uur	Hoe geven we de samenhang tussen WO II in Europa en Azië het beste vorm? Referent: Jan Kees Wiebenga (St. Herdenking 15 Augustus 1945)
10.35 - 10.45 uur	Co-referent: Hans Meijer (Universiteit van Groningen, historicus)
10.45 - 10.50 uur	Muzikaal intermezzo
10.50 - 11.00 uur	Hoe kan de kennis over WO II het beste worden overgedragen en geborgd in het onderwijs? Referent: Ton Heerts (Vfonds)
11.00 - 11.10 uur	Co-referent: Jos Palm (historicus)
11.10 - 11.40 uur	PAUZE
11.40 - 11.50 uur	Hoe kan de samenwerking tussen organisaties van Europese signatuur en Aziatische signatuur concreet gestalte krijgen en geëffectueerd worden? Referent: Puck Huitsing
11.50 - 12.00 uur	Co-referent: Wim Manuhutu
12.00 - 12.05 uur	Muzikaal intermezzo
12.05 - 12.15 uur	Hoe en vanuit welke invalshoeken kunnen we nieuwe generaties laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en grootouders? Referent: Rocky Tuhuteru
12.15 - 12.25 uur	Co-referent: Siem Boon (Tong Tong Fair)
12.25 - 12.30 uur	Muzikaal intermezzo
12.30 - 12.40 uur	Hoe zouden we WO II het beste kunnen herdenken in de toekomst? Referent: Jacques Wallage (Nationaal Comité 4 en 5 mei)
12.40 - 12.50 uur	Co-referent: Hans Teengs Gerritsen
12.50 - 14.00 uur	LUNCHPAUZE (met informatiemarkt)

14.00 - 15.00 uur Werkgroepen eerste ronde* (parallelsessies)

15.00 - 15.30 uur PAUZE

15.30 - 16.30 uur Werkgroepen tweede ronde (parallelsessies)

16.30 - 16.35 uur Afsluiting

16.35 - 17.30 uur Hapje en drankje

WERKGROEPEN

1. Hoe geven we de samenhang tussen WO II in Europa en Azië het beste vorm?

Voorzitter: Jan Kees Wiebenga

Voorzitter parallelsessie: Hans Meijer

2. Hoe kan de kennis over WO II het beste worden overgedragen en geborgd?

Voorzitter: Jos Palm

3. Hoe kan de samenwerking tussen organisaties van Europese signatuur en Aziatische signatuur concreet gestalte krijgen en geëffectueerd worden?

Voorzitter: Puck Huising

Voorzitter parallelsessie: Wim Manuhutu

4. Hoe en vanuit welke invalshoeken kunnen we nieuwe generaties laten praten over de oorlogservaringen van hun ouders en grootouders?

Voorzitter: Rocky Tuhuteru

Voorzitter parallelsessie: Siem Boon

5. Hoe zouden we WO II het beste kunnen herdenken in de toekomst?

Voorzitter: Mirjam Moll

Voorzitter parallelsessie: Nine Nooter

Personalia

Dik de Boef is voorzitter van het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS), en een van de initiatiefnemers van de conferentie Eén Wereldoorlog II.

Tevens is hij: bestuurslid Districtsraad Noord-Holland Amsterdam van Stichting 1940-1945; bestuurslid Stichting Samenwerkend Verzet 1940-1945; lid Raad van Advies Amsterdams 4/5 mei comité; lid bestuur Stichting 4 mei-concert Concertgebouw.

Ad van Liempt (dagvoorzitter) is journalist, auteur van historische boeken en tv-programmamaker. Hij is mede-oprichter van Nova en bezit een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam.

Kees van der Burg is directeur-generaal Langdurige Zorg van het ministerie van VWS. Tot zijn portefeuilles behoren: verpleging en verzorging van ouderen, gehandicapten en (deels) de geestelijke gezondheidszorg en het daarbij behorende premie- en verzekeringsstelsel.

Jan Kees Wiebenga is voormalig VVD-politicus en sinds 2001 lid van de Raad van State. Hij is voorzitter van de Stichting Herdenking 15 Augustus 1945. Voor 2001 was hij achtereenvolgens burgemeester, lid van de Eerste en Tweede kamer en lid van het Europees Parlement.

Hans Meijer is historicus en werkzaam als universitair docent/senior onderzoeker bij de opleiding Internationale Betrekkingen en Internationale Organisatie aan de Letterenfaculteit van de Rijksuniversiteit van Groningen.

Ton Heerts is voorzitter van de FNV en directeur van het vfonds, de belangrijkste financierder van de conferentie. Hij is tevens lid van de Sociaal Economische Raad (SER). Hij is oud-politicus en in die hoedanigheid lid geweest van de Tweede Kamerfractie van de PvdA.

Jos Palm is journalist, historicus, auteur en radiopresentator. Hij is onder andere oprichter en voormalig hoofdredacteur van het Historisch Nieuwsblad. Momenteel werkt hij voor het historisch radioprogramma OVT van de VPRO.

Puck Huitsing is directeur Collecties en Diensten van het NIOD en voormalig directeur van de Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II van het ministerie van VWS, maar sprak tijdens de conferentie op eigen titel.

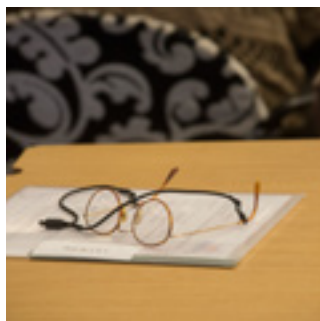
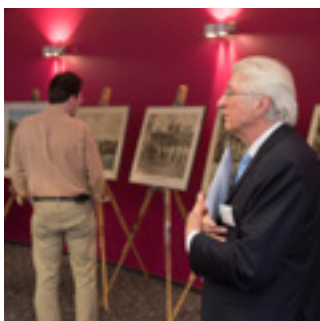
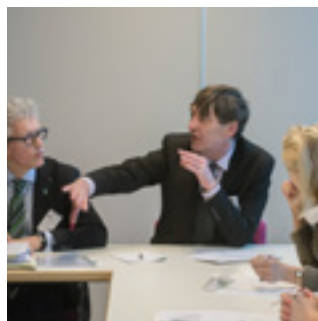
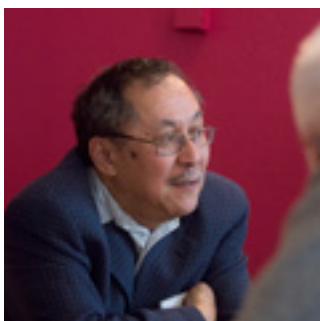
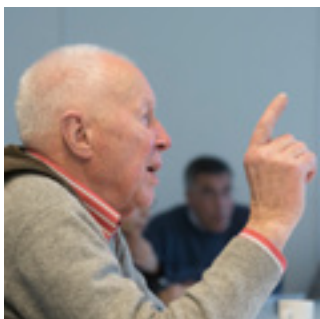
Wim Manuhutu is historicus, ondernemer en eigenaar van 'Nanu2u', consultancy op het gebied van erfgoed en diversiteit. Van 1987 tot en met 2008 was hij directielid van het Moluks museum Maluku te Utrecht. Momenteel doet hij promotieonderzoek aan de VU naar het gemeenschappelijk erfgoed van Nederland, Indonesië en Suriname.

Rocky Tuhuteru is directeur van het media- en communicatiebureau Tuhuteru en Partners. Tevens is hij door de Kroon benoemd tot lid van de Raad voor Cultuur.

Siem Boon is lid van de directie van de Tong Tong Fair en secretaris van de Stichting Tong Tong.

Jaques Wallage is vice-voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, voorzitter van de Raad voor het Openbaar Bestuur en hoogleraar Integratie en Openbaar Bestuur van de Rijksuniversiteit van Groningen. Hij is oud-politicus en in die hoedanigheid was hij Tweede Kamerlid en PvdA-fractievoorzitter en staatssecretaris van Onderwijs en Sociale Zaken. Ook was hij burgemeester van Groningen.

Hans Teengs Gerritsen is werkzaam als bestuursadviseur binnen het kabinet van burgemeester Van der Laan van Amsterdam en bestuurslid van de Stichting Vriendenkring van oud-Dachauers.

Een initiatief van COVVS, Stichting Herdenking 15 Augustus 1945, Stichting Pelita en Indisch Platform